

Til ord skal du bli

**En tekststudie av minneord
i *Stavanger Aftenblad*
fra 2002 til 2010**

Masteroppgave av Rigmor Bjørnevik

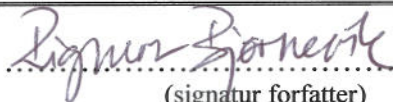
Universitetet
i Stavanger

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Masterstudium i historiedidaktikk	Høst- og vårsemesteret 2010-2011 Åpen
Forfatter: Rigmor Bjørnevik	 (signatur forfatter)
Veileder: Ketil Knutsen	
Tittel på masteroppgaven: Til ord skal du bli. En tekststudie av minneord i Stavanger Aftenblad fra 2002 til 2010 Engelsk tittel: The words you become. A text study of obituaries in Stavanger Aftenblad from 2002 to 2010	
Emneord: historiedidaktikk, minneord, omsorg, Stavanger Aftenblad	Sidetall: 113 + annet: to forsider Stavanger, 18. mai 2011 dato/år

Til ord skal du bli

**En tekststudie av minneord
i *Stavanger Aftenblad*
fra 2002 til 2010**

**Masterstudium i historiedidaktikk
2009-2011**

**Institutt for kultur- og språkvitenskap
Det humanistiske fakultet
Universitetet i Stavanger
Masteroppgave høsten 2010 og våren 2011
Av: Rigmor Bjørnevik**

Innhold:

Fordord 4

1 Innledning 6

Stavanger Aftenblad sin definisjon av et minneord 6

Hvorfor studere minneordtekster? Om avgrensning, perspektiver,
problemstilling og andre undersøkelser 8

Minneord som kilde 13

Hvordan er stoffet ordna? 15

2 Metoden 16

Å havne i metodetåka: Om tolkning og metode, nærhet og avstand 16

De utvalgte 21

3 Minneordtekst i tomrom? 27

Dialog 27

Fortellerstemmen og innholdet 29

Å henvende seg direkte til den døde 31

Oppsummering 35

4 Omsorg 37

Minneorddiskurs = det gode mennesket 38

Et kort historisk riss 41

Kvinneres omsorg 42

Stell og hjelp 42

Omsorg sjøl om... 48

Støtte 56

Trøst og forståelse 63

Menns omsorg 71

Samfunnsengasjement 72

Jobb og hjelp 77

En familiens mann 82

Oppsummering 94

5 Avsluttende betraktninger om omsorg i minneord 102

Fortellinga om omsorg 102

Omsorgsbudskapet 105

Perspektiv 107

6 Litteraturliste 109

Forord

Jeg er i mål. Det er med blanda følelser jeg skriver dette forordet. Jeg er glad for å kunne stå med resultatet av ett års arbeid i hånda, men samtidig er det vanskelig å slippe et så rikt materiale som minneordtekstene er. Det fins ennå mange problemstillinger i dette materialet som det ikke har vært plass til å undersøke i mi oppgave.

Arbeidet med denne oppgava starta i fjor vår. Det har vært en vanskelig, men først og fremst interessant og lærerik prosess. Studiet av minneordtekstene har utfordra meg både faglig og personlig. Arbeidet med tekstene har berika meg, og gitt meg nye innsikter i mitt evige prosjekt, som handler om å prøve og forstå noe av den historia og det samfunnet jeg sjøl er en del av.

Først vil jeg takke min veileder Ketil Knutsen for samtaler og raske tilbakemeldinger, for hans interesse for mitt prosjekt, og for at han har gitt meg rom til å styre denne prosessen sjøl. Videre vil jeg takke journalist Torhild F. Jacobsen i *Stavanger Aftenblad*. Jeg har hatt to samtaler med henne om Minneord samt e-postkontakt. Hun har spart meg for mye arbeid i innsamlingsprosessen ved å sende meg alle minneorda fra *Stavanger Aftenblad* sitt tekstarkiv elektronisk. Jeg vil også takke Jan Bjarne Bøe og medstudenter for lærerike seminar høstsemesteret 2010 og vårsemesteret 2011.

Til slutt vil jeg takke Ståle som hatt tro på meg og arbeidet mitt de gangene jeg sjøl har tvilt og vært frustrert. Han skal også ha takk for å ha hjulpet meg med korrekturlesinga.

Stavanger, mai 2011

Rigmor Bjørnevik

Towards the actual person who has died we adopt a special attitude—something almost like admiration for someone who has accomplished a very difficult task. We suspend criticism of him, overlook his possible misdeeds, declare that 'de mortuis nil nisi bonum', and think it justifiable to set out all that is most favourable to his memory in the funeral oration and upon the tombstone. Consideration for the dead, who, after all, no longer need it, is more important to us than the truth, and certainly, for most of us, than consideration for the living.

Sigmund Freud, (1957) Our attitude towards death. I Sigmund Freud, *On the history of the psycho-analytic movement. Papers on metapsychology and Other works.* (s. 290).
London: The Hogarth Press

1 Innledning

Jeg har aldri likt å lese dødsannonser – den sida i avisa har jeg alltid hoppa over. Døden er ubehagelig å tenke på. Men, av og til, har jeg lest nekrologene. De har det blitt færre av de siste åra. For noen år tilbake, 13. mai 2002, åpna *Stavanger Aftenblad* for at folk sjøl kunne få sette inn små tekster under overskrifta «Minneord» i den delen av avisa som kalles «Folk».¹ Disse små tekstene på mellom 100-500 ord er altså skrevet av *Aftenbladets* lesere, og skiller seg slik ut fra nekrologen, som er skrevet av en journalist i avisa.

Et minneord, som nekrologen og dødsannonsen, er eksempler på hvordan de døde i skrift finner tilbake til oss levende, og minner oss på at vi alle skal dø. Et minneord er de siste orda den døde får med på veien. Ord er viktige ved døden. Bare tenk på betydninga av de siste orda den døende sjøl uttrykker, og som man aldri glemmer. Orda som man sjøl får sagt til den døende. Orda som presten eller de nærmeste pårørende uttrykker i begravelsen. Orda som blir ytra om den døde i ettertid når vi prater om vedkommende, eller som det skal dreie seg om i denne oppgava – det som blir skrevet i et minneord.

Stavanger Aftenblad sin definisjon av et minneord

Da *Aftenbladet* åpna for minneord satte avisa ei ramme for hva et minneord skal inneholde, og definerte et minneord slik:

Aftenbladet vil som en forsøksordning nå åpne for å omtale avdøde på to måter. Det er foreløpig anledning til enten å skrive en mer tradisjonell nekrolog eller *et noe friere minneord*. Våre vanlige nekrologer gir et riss over et menneskes liv, og vil presenteres i stor grad som en nyhetssak. Dette er den formen Aftenbladet selv har brukt og fremdeles vil bruke. Nekrologer underskrives ikke. Et **minneord** følger ikke like strenge regler, selv om fakta må være riktige. Alder, bosted og i hvert fall en presentasjon av hva avdøde brukte livet sitt til må med. Ikke bli for intern. Husk også at et **minneord** skal handle om den som er gått bort, ikke om den som skriver minneordet eller andre. Et **minneord** er heller ikke stedet å drive forkynnelse av en religion eller et politisk standpunkt. Vi tar bare unntaksvis med utdrag fra dikt, og da som hovedregel bare om det er avdødes egne dikt. **Minneord** må underskrives. Ingen får mer enn en nekrolog eller ett **minneord** etter seg. Dette for ikke å gjøre forskjell på folk [mi utheving i kursiv] (Aftenbladet åpner for minneord, 2002, s. 41).

¹ Der finner man blant anna intervju spalten «Dagens navn», nekrologen, jublanttekster, dødsannonser og andre typer kunngjøringer.

Stavanger Aftenblad definerer minneordet sett i forhold til nekrologen. I likhet med nekrologen skal et minneord inneholde riktige fakta om avdøde såvel som ei framstilling av hva avdøde har brukt livet sitt til. I motsetning til nekrologen skal et minneord underskrives – dét er en vesentlig forskjell mellom et minneord og en nekrolog i *Stavanger Aftenblad*. Nekrologen er ofte utforma av en journalist i avisa og er slik en anonym tekst.² I motsetning til et minneord vil en nekrolog i større grad presenteres som en nyhet. For nekrologen er normene for oppbygning, innhold og stiltone svært faste (Sørbø, 1994, s.145).

Å skrive et minneord er altså å omtale avdøde på en litt annen måte enn nekrologen gjør det. Kortfattet kan man si at en nekrolog har tre faste innslag. Først blir det konstatert vedkommendes død, gjerne med en liten kommentar om sykdom og dødsårsak. Så følger det egentlige innholdet - en omtale av avdødes liv, og til slutt noe om at man tenker på de etterlatte, eller at savnet blir stort (Sørbø, 1994, s. 145).

Et minneord er en noe «friere» tekst enn en tradisjonell nekrolog. *Stavanger Aftenblad* opplyser ikke om hva som ligger i en «friere» tekst, men etter å ha lest alle minneorda er det spesielt bruken av personlige pronomen *jeg, meg, vi, oss* samt *følelsene* som kommer til uttrykk gjennom minneordforfatterens nærhet til den døde gjennom slektskap eller vennskap, som skiller «et noe friere minneord» fra den «tradisjonelle nekrologen» i *Stavanger Aftenblad*. Likevel kan det av og til forekomme at et minneord også er skrevet i tredje person slik som nekrologen. Det kan også være store forskjeller fra minneord til minneord når det gjelder hvor mye plass som er via til presentasjonen av hva avdøde brukte livet sitt til. Noen minneord minner svært mye om den tradisjonelle nekrologen uten et eksplisitt «jeg» eller «vi» i teksten. Andre minneord er som et curriculum vitae. Noen er en blanding av disse to gjerne både med og uten et eksplisitt «jeg» eller «vi», mens andre igjen har så og si ingen framstilling av hva avdøde brukte sitt liv til, men er lada med følelser, og noen er ei blanding av følelsesuttrykk og biografi.

Sjøl om en nekrolog har en mer variert språkbruk, og slik viser en journalists håndverk, kan også minneord være velskrevne. Men, i motsetning til nekrologen, finner man større variasjon i forhold til skrivekompetansen den enkelte forfatter av et minneord har, sjøl

² Jan Inge Sørbø skriver om nekrologen at den *ikke* er skrevet av journalister «i dei fleste tilfelle» (Sørbø, 1994, s. 145). *Stavanger Aftenblad* har da en annen praksis enn den Sørbø oppgir som mest vanlig. Ifølge en e-post av 10. september 2010 fra journalist Torhild F. Jacobsen, er nekrologer i *Stavanger Aftenblad* ofte skrevet av journalister på bakgrunn av innhentede opplysninger, men innsendere kan også velge den mer nøytrale nekrologformen. Det vil si at de sender inn en tekst som de ikke ønsker skal være fra noen bestemt person. Enkelte ganger kan det også være slik at noen har sendt inn et personlig minneord, men ønsker ikke å ha navnet sitt under. Da kan *Aftenbladet* og innsenderen bli enige om å gjøre teksten litt mer nøytral, og presentere den som en nekrolog i stedet for et minneord.

om *Stavanger Aftenblad* hjelper til med språkbruken i de minneorda det trengs. *Aftenbladet* kan også redigere og forkorte minneordteksten på grunn av at plassen som er satt av til et minneord er begrensa.³ Når det er nødvendig blir minneordforfatteren også opplyst om, at den døde kun skal omtales i 3. person – man skal ikke ytre seg direkte til den døde i et minneord gjennom bruk av personlig pronomen 'du' eller 'deg'. Dette finner man likevel i flere minneordtekster. Videre skjer det ingen utvelgelse av minneord fra *Aftenbladets* side. Alle som vil sette inn et minneord i avisa får det, men man får ikke sette inn minneord om barn. Et minneord skal være sendt inn og stå på trykk før begravelsen har funnet sted, helst fem dager etter dødsfallet.⁴

Hvorfor studere minneordtekster? Om avgrensning, perspektiver, problemstilling og andre undersøkelser

Denne studien er en tekststudie – en tekst- og språkbruksanalyse av offentlige minneordtekster under overskrifta *Minneord* i *Stavanger Aftenblad* i perioden 2002 og fram til juni 2010. Det totale antallet for perioden som er skrevet av slekt, venner og kollegaer, er på 728 minneord. Disse tekstene er en del av en større minnekultur som de står i et forhold til, og som legger visse føringer for språkbruken i tekstene.⁵ Studien er ikke en analyse av en minnekultur tekstene er en del av, men en tekststudie og analyse av lokale minneordtekster.

Det fins forskjellige perspektiv å studere minneord fra. Man trenger ikke å være opptatt av minneord i seg sjøl, men granske dem som uttrykk for flere samfunnsforhold under forandring, slik som i forhold til kjønnsrelasjoner, aldersproblematikk, sosial status osv. Jeg har ikke valg å studere dem ut fra hvilke endringer som kan spores i forhold til disse perspektiva. Hvorfor da studere minneordtekstene? Da jeg begynte å interessere meg for disse tekstene hadde jeg en førforestilling om at det var døden de handla om – det var det mitt prosjekt ville komme til å dreie seg om, trodde jeg. Men, hvorfor var disse tekstene da ikke så ubehagelige å lese som dødsannonse? Etter å ha lest minneordtekstene ble det klart for meg hva de egentlig handla om. De handler først og fremst om livet. Det er det jeg har valgt å konsentrere meg om i min tekststudie. Jeg har valgt å undersøke minneordtekstene ut fra deres innhold, form og språkbruk.

³ <http://kundesenter.aftenbladet.no/folk/minneordnekrologer/>

⁴ Disse opplysningene, som ikke står i sitatet, har jeg fått muntlig overlevert i en samtale av 14. juni 2010 med journalist Torhild F. Jacobsen i Folk-redaksjonen i *Stavanger Aftenblad*.

⁵ Minnekulturen omfatter også andre måter vi minnes de døde på. For eksempel gjennom forskjellige former for ritualer, symboler, tradisjoner, seremonier, jubileer. Et minneord, en nekrolog, en dødsannonse, eller ei minneside på Internettet er også en del av denne minnekulturen.

Sjøl om denne studien ikke kom til å handle om døden likevel, kan materialet selvfølgelig også si noe om hvordan vi forholder oss til døden gjennom måten den omtales på i et minneord, eller ikke omtales for den saks skyld, eller gjennom hvordan avdøde sjøl så på døden, slik noen minneordtekster gjerne formidler på slutten av teksten. Det fins også noen minneord om mennesker som har tatt sitt eget liv. Disse minneorda kan gi innsikt i forhold til dette vanskelige og tabubelagte tema i vårt samfunn. Slik er både minneord og nekrologer et slags vindu mot hvordan vi i vårt samfunn generelt forholder oss til døden.

Til forskjell fra nekrologen handler *Minneord* om hvordan folk sjøl framstiller minnene om sine døde slektninger, venner og kollegaer. Det er nettopp dette som har vært interessant for meg å undersøke nærmere – det er ikke avisa som snakker. Minneordforfatterne kan velge en noe friere måte å uttrykke seg på enn hva en journalist kan når vedkommende skriver en tradisjonell nekrolog, og dermed også når det gjelder hva man ønsker å minnes ved avdøde og hvordan.

Mi lesning og min analyse av alle minneorda avdekket en diskurs som kun viser «gode» mennesker. Minneorda skildrer flate personer. Skildringene av de døde er kun framstilt på en positiv måte både når det gjelder beskrivelse av personlighet og handlemåte. Denne entydige framstillinga fins det en lang vestlig tradisjon for om man ser på nekrologenes framstilling av avdøde. I *The obituary as collective memory* skriver sosiologen Bridget Fowler at den fremste og mest vanlige måten å minnes avdøde på i en nekrolog, er gjennom en tradisjonell positiv eller nøytral form (Fowler, 2007, s. 17). Lite smigrende kommentarer er sjeldne. Nekrologen har sine røtter i retorikken.⁶ I retorisk teori fins tre talesjangre. Den rådgivende talen (deliberativ retorikk) som tar for seg framtida, rettstalen (forensisk retorikk) som gjelder fortida, og oppvisningstalen (epideiktisk retorikk) som tar for seg nåtida. Epideiktisk retorikk eller «panegyrisk» retorikk er en sjanger som etterhvert fikk sin plass «særlig ved offentlige begravelser», og var «personorientert» (Andersen, 1995, s. 30). I panegyrisk retorikk er det innebygd rosende omtale, takt og tone.⁷ Det som er negativt lar man ligge. Et eksempel på offentlig panegyrikk i vår tid kunne man se ved kong Olavs død.

⁶ De første nekrologene, slik vi kjenner dem, kom første gang på trykk i det London-baserte bladet *The Gentleman's Magazine* i 1731 (Fowler, 2007, s. 4). Men, ikke før i siste halvdel av 1800-tallet ble nekrologer en fast del av de fleste blader og aviser (Jacobsen Hviid og Holst, 2008, s. 355).

⁷ Historieskrivning i panegyrisk tradisjon er også selvfølgelig problematisk som kilder for vår tids historikere. Sagalitteraturen inneholder for eksempel panegyrisk retorikk. «Konvensjonene deformerer virkeligheten» (Andersen, 1996, s. 303).

Det handler altså om «tal ikke ondt om de døde» (fra latinsk ordspråk). Det fins også andre grunner for at de fleste ikke omtaler den nylig døde negativt. Sigmund Freud noterte seg at våre holdninger til døden er kulturelle og konvensjonelle. I møte med andres død venter vi med å kritisere. Vi overser mulige misgjerninger, og tenker at det er berettiget å vise fram alt det som er fordelaktig til minne om vedkommende. Omtanke overfor den døde er mer viktig for oss enn sannheten, og for de fleste, viktigere enn omtanken for de levende (Freud, 1957, s. 290).

Et anna trekk ved minneordtekstene er at menneskene som blir minna ikke skifter karaktertrekk underveis i framstillinga. Gjennom et «helt liv» framstår den avdøde med de samme personlighetstrekk. Det viser målet med framstillinga – det er den avdødes grunnleggende karaktertrekk som skal synliggjøres.

Løfter man blikket bort fra det faktum at tekstene viser kun statisk «gode» mennesker, og at *Stavanger Aftenblad* si ramme for et minneord setter begrensninger for hvor mye man kan trekke ut av materialet, er minneordmaterialet likevel rikt på forskjellige perspektiv. Minneord er, som nekrologen, viktige historiske, sosiale og kulturelle dokument. Et minneord kan inneholde historiske opplysninger som er av interesse for allmennheta. Det forteller oss hva mennesker mener er viktig å minnes om og ved de døde. Slik er minneordet også et uttrykk for særskilte kulturelle verdier og normer som er framtreddende i et samfunnet – det kan reflektere samfunnets verdier og normer, og indikere endringer på disse områdene.

Videre kan minneord også fortelle oss noe om identitet og roller. Å skrive et minneord er også en erindringshandling. Gjennom å skrive minneordet konstrueres et minne om avdøde. Forskere har pekt på at både individuelle og kollektive minner er viktige for å danne og vedlikeholde sosial identitet. Spesielt er skriftlig dokumentasjon i form av fortellinger, brev, dagbøker og lignende identitetsskapende (Anderson, 1996, s. 193). Et minneord handler om den avdøde, men sier også noe om dem som skriver og får et minneord satt inn i avisa. Det er gjennom minneordforfatterens øyne at den avdøde minnes. På et vis sier minneordet noe om minneordforfatterens identitet gjennom det vedkommende velger ut av minner om den avdøde, og hva vedkommende framhever som viktig å minnes. Det betyr at det fins en forbindelse mellom erindring, glemsel og dannelsen av identitet. Sjølv handlinga, det å skrive minneordet, og siden å få det på trykk, kan også tolkes som ei slags framstilling av seg sjøl som omtenkssom eller omsorgssfull, mener jeg, og dermed uttrykke ei side ved minneordforfatterens identitet, som kan være et ønske om framstå som omtenkssom og omsorgssfull for offentligheta. Presentasjonen minneordforfatteren gjør av avdøde i sitt minneord kan være feilaktig eller riktig, men også begge deler. Problemet er at personen som

blir framstilt sjøl allerede er død, og dermed verken kan bekrefte, avkrefte, eller korrigere inntrykket som er gitt av vedkommende.

Ord er viktige. I forbindelse med døden uttrykker de følelser – følelser som kan sitte dypt, eller som kan ha vært innestengte. Ordene i et minneord er slik ikke likegyldige eller tilfeldig valgte. Å skrive et minneord kan ha en terapeutisk effekt. Det kan både lindre sorgen og gi trøst. Nekrologen kan ikke sies å representere en slik effekt, eller ha en slik følelsesmessig dimensjon, da det ikke fins en nærhet mellom journalisten og den døde som minnes i nekrologteksten. Likevel fins det selvfølgelig ei grense for hvor mye det å skrive et minneord kan sies å ha en terapeutisk effekt, eller lindre en pårørendes sorgfølelse. Minneordet skal settes ut i offentligheta, *Aftenbladet* har satt ei slags ramme for hvordan det skal uttrykkes, og kulturelle og konvensjonelle holdninger hindrer oss i å uttrykke eventuelle ambivalente følelser overfor avdøde.

Det er likevel gjennom de etterlattes sorgfølelse, som er en av drivkreftene bak at en minnordtekst blir produsert, at et anna og viktig aspekt ved dem kommer til syne. Følelser formidler verdier. Gjennom følelser som glede, sinne og sorg uttrykkes vårt verdigrunnlag. En minneordtekst er skrevet i sorg, og gjennom minneordforfatterens sorgfølelse får vi tilgang til vedkommendes verdier som blir formidla på ulike måter i teksten. I boka *Følelsenes filosofi* mener Hans H. Grelland at

Følelsene har en betydning, og denne betydningen har med verdier å gjøre. Derfor er følelser også et uttrykk for verdier. [...] Ordet «verdi» har generelt en positiv ladning, og vi må her være klar over at de verdier det er snakk om, er verdier innenfor den enkelte persons personlige verdisystem. [...] Verdier handler om at noe, et objekt, en situasjon, et saksforhold eller en handlemåte kan være god eller dårlig, eller til og med ond; den kan være ønskelig eller uønsket, verdifull eller likegyldig. [...] Følelsene fungerer som tegn som vi (prerefleksivt) frembringer – blant annet for å synliggjøre for oss selv våre prerefleksive verdier. Og derfor er følelsene enormt viktige, mye viktigere enn vi vanligvis tenker over. Følelsene er inngangsporten til selve verdifundamentet i livet vårt (Grelland, 2005, ss. 55-57).⁸

I svært mange av minneordtekstene er det først og fremst *bestemte verdier* som formidles av minneordforfatterne. Altså, verdier som minneordforfatterne har framstilt gjennom språkbruken, og gjennom ulike framstillingsmåter om hva avdøde brukte sitt liv til. Jeg har derfor valgt å ha *fokus på verdier* i min analyse av minneordtekstene. Det fins spesielt en verdi som er framtrædende i minneordmaterialet, og det er verdien *omsorg*. Omsorg som verdi

⁸ Begrepet «prerefleksive verdier» forklarer Grelland som verdier som vi ikke er oss bevisst, og at de ikke er et resultat av «et overlagt verdivalg» (Grelland, 2005, s. 56).

er framstilt i svært mange minneordtekster på tvers av kjønn og alder ved dødsfallet. Noen minneord handler kun om hvordan avdøde viste omsorg for andre gjennom et heilt liv, de er omsorgsfortellinger, mens andre minneord også har innslag av andre tema.

Et anna viktig funn er sjølve variasjonene i minneorduttrykk; hvordan minneordtekstene framstår i ulike sjangre, eller varierer i form og språkbruk. Variasjonen i språkbruk og form påvirker hva som blir minna i tekstene. Derfor kan man ikke skille språkbruken og forma fra det som blir minna. Variasjonen i språkbruk og form må også ses i sammenheng med verdiene som framstilles i tekstene. Forma er en del av innholdet.

Det er også interessant hvordan enkelte minneordforfattere sjøl kommer til syne gjennom den varierte språkbruken og de varierte formene. Minneordtekster blir ikke kun ei lita fortelling om avdøde og vedkommendes liv. Noen ganger fungerer tekstene som uttrykk for sterke følelser hos minneordforfatteren, eller vedkommende bruker også teksten til å framheve seg sjøl eller sine meninger om noe gjennom minnet om avdøde. Derfor kan minneordtekster ha andre funksjoner enn kun å minnes avdøde.

Drivkrafta i mitt prosjekt har vært å prøve og forstå mitt empiriske materiale, og med det også samtida og fortida. Som et resultat av denne prosessen lyder problemstillinga for analysen:

Hva er en minneordtekst? Hvordan framstilles omsorg i minneordtekstene i Stavanger Aftenblad? Hvilke forskjeller og likheter fins når det gjelder hvordan kvinner og menn framstilles i forhold til denne verdien? Hvilken type omsorg framstilles?

Det er ikke gjort noen studie eller analyse av 'Minneord' i *Stavanger Aftenblad* tidligere, heller ikke noen forskning alene på nekrologtekster eller andre typer minneordtekster verken i aviser eller i andre typer medier i Norge. Forskinga på dette området er veldig sparsom i Norge og forøvrig i resten av Skandinavia sjøl om nekrologer har eksistert lenge, og daglig er en del av den offentlige kommunikasjonen om døden vi har i samfunnet vårt.

I 1994 kom boka *Døden på norsk* av Olaf Aagedal (red.). Boka består av forskjellige artikler bygd på forskningsprosjektet «Døden på norsk». Prosjektet hadde som hovedmål å skaffe mer kunnskap om dødens plass i det norske samfunnet. Det bestod av flere mindre prosjekt som på ulikt vis, og med ulike faglige synsvinkler, beskriver nye og gamle tradisjoner i møte med døden. En av artiklene, «Døden i avismediet», er skrevet av Jan Inge Sørbo. Sørbo har undersøkt hvordan døden blir omtalt i fem forskjellige større aviser. I den

forbindelse har han også undersøkt hvordan døden blir omtalt i nekrologen sammenligna med andre måter å omtale døden på i avisa. Sørbøs prosjekt er det eneste jeg har funnet som omtaler nekrologen. Mitt studie kan ikke sammenlignes med Sørbøs. Jeg har gjort en studie av kun minneord i *Stavanger Aftenblad*, og ikke av nekrologene. Jeg har videre konsentrert meg om hvilke verdier som framstilles i minneordtekstene, og jeg har fokusert på livet.

Å skrive minneord eller nekrologer har blitt en nasjonal besettelse på Island (Árnason et al., 2003, s. 268).⁹ Forskningsartikkelen «Letters to the dead: obituaries and identity, memory and forgetting in Iceland» har som mål å beskrive minneord/nekrologer på Island med fokus på endringer som har funnet sted i denne type minnekultur. I artikkelen stilles det spørsmål om hvorfor islandske minneord/nekrologer har blitt mer emosjonelle, og hvorfor minneord/nekrologer stadig oftere tar form som et brev til den avdøde.

I Danmark kom *Memento mori – døden i Danmark i tværfagligt lys* ut i 2008. Dette arbeidet ligner på *Døden på norsk* i og med at det er et tverrfaglig arbeid. *Memento mori* undersøker mangfoldet og utfordringer i dansk dødskultur i et fortids-, nåtids- og framtidsperspektiv, og er mer omfattende enn *Døden på norsk*. Et eget kapittel er også viet til nekrologer og dødsannonser før og nå.

Utenfor Skandinavia, og spesielt i USA, men også i Storbritannia, er det imidlertid gjort en del nyere forskning på nekrologer i avismediet, og som undersøker dem som uttrykk for en rekke samfunnsforhold i forandring, som kjønnsrelasjoner, identitet, seksualitet, aldersproblematikk, klasseskille, økonomisk status, demografi osv. (jfr. f.eks. Anderson & Han 2009; B. Bytheway & J. Johnson 1996; Fowler 2007; Moremen 1999; Phillips 2007; Starck 2009).¹⁰ En av de få som har tatt for seg nekrologens framvekst og forandring over tid; nekrologens genealogi og utviklingshistorie, er den amerikanske journalisten Marilyn Johnson i *The dead beat. The perverse pleasures of obituaries* (2006).

Minneord som kilde

Min kilde, mitt empiriske materiale, er 728 offentlige minneord i avisa *Stavanger Aftenblad*. Kildegrunnlaget er rikt på perspektiv, og materialet er mer enn tilstrekkelig for også å kunne

⁹ Artikkelen jeg refererer til er på engelsk. På engelsk og amerikansk brukes 'obituary' som dekker både benevnelsen 'minneord', 'nekrolog' og 'dødsannonse'. I artikkelen jeg refererer til dekker 'obituaries' på Island benevnelsen minneord slik det er beskrevet i denne oppgaven - altså, artikkelen omhandler minneordtekster i avis som er skrevet av vanlige mennesker; de etterlatte.

¹⁰ I avisene i USA og Storbritannia har nekrologene en viktig plass. De største avisene har egne nekrologeredaktører. Leserne setter stor pris på nekrologene. Undersøkelser viser at nekrologsidene er en favoritt hos leserne (Siegel, 1997, s. xxxiii).

ha blitt undersøkt ut fra andre problemstillinger enn de jeg har valgt. Kilden er et godt grunnlag for å undersøke hva, og hvordan mennesker minnes.

Kildematerialet har også bydd på både problemer og utfordringer. Når det er sagt, kan det problematiske ved materialet nyanseres. Det utfordrende ved materialet har jeg også utdypa på andre måter i kapittel to. Et problem har vært at det totale antallet minneord er av et for stort omfang til en oppgave som kan være på maks. 110 sider. Dette problemet har vært ei utfordring i forhold til hvilket perspektiv jeg skulle ha i denne oppgaven. Skulle jeg undersøke minneord som et uttrykk for samfunnsforhold under endring i for eksempel et kjønnsperspektiv, eller med utgangspunkt i roller og status osv.? Eller skulle jeg undersøke minneorda i seg sjøl – studere minneordas innhold og form? Det er det siste perspektivet jeg i utgangspunktet var interessert i.

Jeg har lest alle minneorda, og mange funn jeg har gjort hadde ikke blitt oppdaga om jeg ikke hadde brukt tid på å lese alle. Under lesninga kom det til syne forskjellige mønstre når det gjelder hvilke verdier som er viktige å minnes for de etterlatte. Disse mønstra har danna grunnlaget for problemstillinga, og for utvelgelsen av de minneord som analyseres i denne oppgaven. Hvordan jeg har foretatt utvelgelsen er utdypa i kapittel to.

Lesninga av alle minneorda kunne også fortelle noe om denne typen minnekultur, nemlig variasjonene som fins i minneorduttrykk. At kildematerialet spriker i formuttrykk, har også vært et anna problem. Men dette har kun bydd på problemer når det gjelder oppgavens struktur, ellers er det sprikende materialet et funn.

I analysen siterer jeg en del fra forskjellige minneordtekster. Jeg har hatt tanker om å anonymisere både minneordforfatterne og de avdøde, eller å erstatte deres navn med fiktive navn. Disse tankene dukka opp først etter at jeg hadde lest alle tekstene, og har sitt utspring i hva som kommer implisitt til uttrykk i mange av tekstene ved nærmere analyse av dem. Tekstene er offentlige for alle til å lese og analysere på sin måte, og minneordforfatterne har sjøl valgt å sette inn et minneord underskrevet med sitt navn. Likevel, jeg skulle bruke dem i min masteroppgave, og det fins muligens etiske hensyn å ta på grunn av dette. Men, jeg har valgt ikke å anonymisere minneordforfatterne eller de døde, eller å gi dem fiktive navn, fordi tekstene er offentlige. Mi problemstilling, og mitt mål med denne studien har også vært avgjørende for dette valget. Jeg har tenkt å vise, analysere og problematisere mønstre jeg har funnet i studien av tekstene. Jeg skal ikke psykologisere i forhold til tekstinholdet, eller bruke det på måter som kan virke spekulative. Det har vært viktig å ta med stemmene til minneordforfatterne i denne oppgaven fordi de også er stemmer i det offentlige rommet.

Hvordan er stoffet ordna?

I innledningskapitlet har tema, avgrensning, perspektiver, problemstilling, andre undersøkelser og kilden brukt i denne analysen blitt presentert. For å svare på problemstillinga har framstillinga fått følgende struktur.

I kapittel to gjennomgås metoden jeg har brukt for å analysere minneordtekstene, og hvorfor jeg har valgt denne. Begrepet «kultur» blir definert og satt i sammenheng med metoden for tekstanalysen. Det blir også vist en tabell over antall minneord i perioden 2002 til juni 2010 fordelt på kategori og år, og en oversikt over hvem som får et minneord om seg med bakgrunn i oppgitt yrke i minneordtekstene. Til slutt i kapitlet blir det gjort rede for hvordan jeg har skåret i materialet og hvorfor.

I kapittel tre blir det gitt svar på problemstillinga: *Hva er en minneordtekst?* Variasjonene i minneorduttrykk blir gjennomgått; det blir gjort rede for de forskjellige formene. Det er spesielt tre tydelige og forskjellige trekk ved minneordtekstene som blir via plass. Til slutt i kapitlet følger en oppsummering av kapitlet.

I kapittel fire handler det først i kapitlet litt om sjølve minneorddiskursen. Så følger et kort historisk riss over perioden før og etter andre verdenskrig. Deretter blir det gitt ei analytisk framstilling av hvordan verdien omsorg blir framstilt i utvalgte minneord. Først følger et eget delkapittel om kvinner, og så et om menn. Hver av disse delkapitlene er delt inn i forskjellige typologier knytta til hvordan omsorg framstilles i minneordtekstene. Underveis i analysen blir det ved enkelte punkt foretatt sammenligninger mellom tekstene om kvinner og menn og innenfor samme kjønn. Hvilken type omsorg det dreier seg om blir også identifisert. Problemstillingene: *Hvordan framstilles omsorg i minneordtekstene i Stavanger Aftenblad? Hvilke forskjeller og likheter fins når det gjelder hvordan kvinner og menn framstilles i forhold til denne verdien? Hvilken type omsorg framstilles?*, blir altså besvart i dette kapitlet. Helt til slutt kommer en oppsummering av kapitlet med de viktigste funna fra analysen.

I det femte og siste kapitlet blir det reflektert rundt den omsorgsfortellinga og det omsorgsbudskapet som formidles i minneordtekstene. Helt til slutt kommer ei avslutning med noen videre perspektiver.

2 Metoden

Under lesninga av alle minneordtekstene gjorde jeg meg opp en del tanker om hvordan jeg skulle gripe dem an, og hvorfor tekstene var så vanskelige å få et grep på.

Den sammenhengende lesninga av heile minneordmaterialet var en spesiell prosess. Først i kapitlet har jeg da framstilt noen av de erfaringene jeg gjorde meg knytta til leitinga etter en brukbar metode samtidig som jeg redegjør for bruken av den. Til slutt har jeg vist hvordan jeg har behandla mitt empiriske materiale, hvordan jeg har skåret i det og hvorfor.

Å havne i metodedåka: Om tolkning og metode, nærhet og avstand

På det tekstlige planet er minneordtekstene noen av de mest utfordrene tekstene jeg har arbeida med. Utfordringa har bestått i at tekstene framstår som ordinære, vanlige, dagligdagse i både språkbruk og innhold – de byr slik på liten tekstlig motstand. Ved første øyekast minna *Minneord* meg om noe jeg alltid har visst i forhold til hvordan vi snakker om de døde. Det er et skille mellom det vi minnes på «innsida», og som vi gjerne holder for oss sjøl, og det vi ytrer utad, mot omgivelsene våre. Altså, *Minneord* representerer en minnepraksis eller minnekultur jeg kjenner godt til, og som jeg sjøl er en del av – dette er tekster, sett i et vidt tekstbegrep, jeg har møtt siden jeg var ei lita jente. Spørsmåla jeg opprinnelig hadde stilt meg sjøl da jeg begynte å legge merke til disse tekstene i *Stavanger Aftenblad* bleikna plutselig. Det gjenkjennelige, ordinære og dagligdagse ved tekstene gjorde at jeg etterhvert begynte å kvie meg for å undersøke dem nærmere. Hva kunne disse tekstene fortelle meg utover det selvfølgelige og det ordinære, egentlig? Hvilken bakgrunn skulle jeg sette dem opp mot? Det ordinære ved dem blinda meg. Jeg fikk tanker om å la dem være i fred. Likevel kunne jeg ikke det. Det var noe ved dem som både provoserte og tiltrakk meg, og som er knytta til måten de døde minnes på i minneordtekstene. Hva var det med «det selvfølgelige» i disse tekstene?

De fleste minneordtekster framstiller flate karakterer. Menneskene i dem framstår ikke som heile. Hvorfor er det slik? For å framstå som heil må det tas med flere sider av et menneske enn de som utelukkende blir sett på som positive. Det kan være vanskelig å beskrive sider ved en person som gjerne oppfattes som negative på en måte som ikke virker støtende, særlig når det er knytta til et nylig dødsfall. I innledningskapitlet har jeg allerede nevnt at denne måten å omtale en nylig avdød på er konvensjonell og kulturelt betinga (Freud 1957) – 'de mortuis nil nisi bonum' er det latinske ordspråket Freud bruker i sitt notat om våre holdninger overfor døden. Det latinske ordspråket antyder at det er sosialt upassende å si noe

negativt om en nylig avdød person. Å minnes de døde utad, mot omgivelsene, kan bety å ytre det som den gjeldende diskursen tillater i den «virkeligheten» vi er en del av, det vi lar bli igjen på overflaten, det som er trygt å ytre – det ensidig positive, ubalansen, som også får oss til å framstå som gode og ukompliserte innenfor den diskursen som gjelder. Det ytra minnet har slik en tosidighet ved seg, som sier noe om den døde, og like mye om oss.

At den avdøde ikke framstilles som heil, er selvfølgelig også knytta til den enkelte minneordforfatters skrivekompetanse, og til sjangerkonvensjoner innenfor denne type minnepraksis og kultur, derav den konvensjonelle siden av å omtale den nylig avdøde på en bestemt måte. Minneord blir kopiert. De som skriver et minneord bruker gjerne nekrologen og andre minneord som mønster for sitt eget.

Videre kan man se at minneordteksten har sin egen logikk. Hovedfunksjonen til et minneord er jo å minnes en nylig avdød person. Men, når man leser et minneord kan man legge merke til at mennesket som bli minna blir framstilt med det samme karaktertrekket gjennom heile teksten – personen i teksten skifter sjelden karaktertrekk underveis i framstillinga. Altså, tekstens logikk handler om å vise fram avdødes grunnleggende personlige trekk.

Et anna perspektiv er nærheten minneordforfatteren hadde til den avdøde, og sorgen minneordforfatteren befinner seg i. Det er viktig å huske på at et minneord skal være på plass i avisa før begravelsen, helst innen fem dager etter dødsfallet. Dødsårsaka er også av betydning for språkbruk og innhold i minneordteksten.

[...] Tirsdag 4. april fikk vi den ufattelige meldingen om at Kjell hadde ramlet om og lå bevisstløs på sykehuset. Kjell døde vel en uke etterpå uten å ha kommet til bevissthet. Det har ikke gått opp for oss at Kjell er borte for alltid, heller ikke hva han har betydd for oss kamerater (Audun et al., 2006, s. 35).

22. februar hadde vår far, Leiv Reidar Vigre bursdag. Han ville blitt 60 år. Livet tok en heller rå og brutal retning 21. januar da far ble frarøvet livet i en arbeidsulykke. I stedet for en koselig bursdagshilsen, blir dette en siste hilsen fra oss barna.

Gode minner og varmen til far sniker seg inn i den sorgtunge tåken. [...].

[...].

Sorgen er så tung at følelsen kan ikke beskrives, det er tungt å puste. [...] (Kjersti et al., 2010, s. 14).

Minneordet kan være skrevet i ei stund prega av sjokket som ulykker eller annen brå død framkaller. De siterte minneordtekstene ovenfor er eksempler på dette. Man må ha i tankene

minneordforfatterens emosjonelle tilstand så kort tid etter slike brå dødsfall, og som kan påvirke språkbruken, og hvordan avdøde erindres og minnes i minneordet. Følelser påvirker våre tanker, og dermed ordvalg. I det siste sitatet er språket lada med følelser som viser en kort avstand mellom minneordforfatterens sorg og språkbruk. Bruken av et språk som er gjennomsyra av følelser kan slik ha ulike følelsesappell fordi vi ikke har et sett med verdier eller normer som deles av alle – vi har våre egne «personlige verdisystem» (Grelland, 2005, s. 55).

Jeg bestemte meg for at før jeg kunne starte ei lesning av minneordtekstene trengte jeg et verktøy som kunne hjelpe meg med å distansere meg fra dem – å få en viss avstand for å kunne fremmedgjøre og analysere dem. Men, det var også nødvendig å sette minneorda inn i en kulturkontekst, og ta med seg denne inn i lesninga for bedre å kunne forstå innhold, form og språkbruk. Innenfor Marianne Gullestads definisjon av kultur kan det å skrive et minneord ses på som en sosial handling med et «meningsaspekt» (Gullestad, 1989, s. 14):

Begreper, symboler og tankemønstre preger de fortolkninger vi gjør av hva som er virkelig, hva som er viktig, og hva som er riktig. Det er dette som er kultur. Kultur er noe langt mer enn bare verdier og preferanser. Kultur handler om ideer, verdier, moral, kommunikasjon, symboler, tankemønstre, filosofi, kosmologi, religion, estetikk og ekspressivitet. [...] Det kulturbegrep som anvendes [...], er radikalt i den forstand at det ikke gjelder «kultursektoren», men *all sosial handling*. Sosial handling har et meningsaspekt, og dette meningsaspektet betegnes med den diffuse merkelappen «kultur». Kulturelle sider ved sosiale begivenheter er skjult i samfunnsvitenskapen i den grad de forekommer selvinnsynende og udiskutable. Derfor kan meningsaspektene først avdekkes gjennom en analyse (Gullestad, 1989, s. 14).

Men, hvordan kunne jeg best få analysert minneordas meningsaspekt? Jeg tok tak i språkbruken som en døråpner inn i dette tilsynelatende lukka landskapet. En metode som egner seg godt til å analysere språkbruk og den sosiale praksisen som språkbruken er en del av er Norman Faircloughs metode *kritisk diskursanalyse*. Kritisk diskursanalyse er konkret lingvistisk tekstanalyse av språkbruk i sosial samhandling – den er ikke bare en analyse av diskursen i seg sjøl, men en analyse av den dialektiske relasjonen mellom diskurs og andre elementer, såvel som analyse av diskursens 'interne relasjoner' (Fairclough, 2010, s. 4). Det betyr at man i tillegg til språkbruksanalysen like mye må trekke på de fagdisipliner som er relevant for undersøkelsen. I forhold til mitt empiriske materiale betyr det at jeg hovedsaklig har benytta meg av historie-, samfunns- og språkforskning for å belyse det empiriske tekstmaterialet.

Men hva betyr det å bruke kritisk diskursanalyse? Eller, på hvilken måte er kritisk diskursanalyse kritisk? Fairclough forklarer:

[...] Critique brings a normative element into analysis [...]. It focuses on what is wrong with a society (an institution, an organisation etc.), and how 'wrongs' might be 'righted' or mitigated, from a particular normative standpoint (Fairclough, 2010, s. 7).

[...]

Critical analysis aims to produce interpretations and explanations of areas of social life which both identify the causes of social wrongs and produce knowledge which could (in the right conditions) contribute to righting or mitigation them. But interpretations and explanations already exist – inevitably, because a necessary part of living and acting in particular social circumstances is interpreting and explaining them. [...] (Fairclough, 2010, s. 8).

Kritisk diskursanalyse har som mål å tolke og forklare deler av sosialt liv som identifiserer sosial urettferdighet og produsere kunnskap som kan bidra til å rette opp eller minske denne. Metoden er derfor ikke politisk nøytral, men opptatt av sosial forandring der man kan avdekke ulike maktforhold gjennom bruk av metoden. Tolkning og forklaring av sosiale praksiser retter seg også mot de som søker å styre og regulere disse forholdene. Kritikken retter seg derfor også mot sjølve tolkningene av og forklaringene på sosialt liv siden tolkning og forklaring også er diskurs (Fairclough, 2010, s. 8).

Man kan si at minneordtekstene produserer en diskurs som bidrar til å hindre omtale av den døde på en balansert måte. Slik kan den høyne terskelen, eller gjøre det vanskelig å minnes mennesker som ikke passer inn i den støypeforma diskursen konstruerer, eller gjøre det vanskelig for andre framstillingsmåter å slippe til. En kritikk mot minneorddiskursen, eller mot *Stavanger Aftenblad*, som har satt opp regler for innholdet til et minneord, har ikke vært mitt mål med studien. Jeg har altså ikke Faircloughs målsetting med kritisk diskursanalyse som mitt mål. Men, målsettinga har likevel vært nyttig å ta i bruk for min egen forståelse av materialet, og den konteksten det befinner seg i. Dette drar jeg nytte av i både analysen, og i drøftinger utover i oppgaven. Mitt mål med denne masteroppgaven har vært å undersøke hvordan folk sjøl minnes sine døde slektninger og venner i minneordtekstene, og å prøve og forstå det empiriske materialet jeg har arbeida med i forhold til begrensningene som rammer dem inn, og som setter grenser for hvordan et minneord kan leses, tolkes og forstås. *Stavanger Aftenblad*, offentligheta i seg sjøl, tradisjoner og konvensjoner innenfor denne type minnekultur setter opp grenser for hva som er mulig å trekke ut av materialet.

Jeg har anvendt den lingvistiske metodedelen fordi den har gitt et grundig belegg for påstander og dokumentering av resultat. Diskursanalyse er også en tidkrevende metode fordi den krever nærlesning. Det er også derfor den har vært til god nytte i lesninga av minneordtekstene. For å komme bak frasene og det klisjéfylte språket, som en minneordtekst kan bære preg av, har det vært nødvendig å nærlese tekstene. Bruken av diskursanalyse, altså den lingvistiske delen av den i dette tilfellet, har i den forbindelse slik vært avgjørende for å kunne se nyanser og forskjeller knytta til fraser og klisjefyllt språkbruk. Videre har det entydige språkmønsteret, som også avdekker et mønster i forhold til hva som er viktig å minnes, også belyst det som ikke blir omtalt – det usagte, det som er valgt bort i et minneord. Det usagte, eller stillheten rundt enkelte tema forteller også ei fortelling. Det kommer tydelig fram i noen minneord om mennesker som har tatt sitt eget liv, i andre minneord som gjelder dødsfall ved sykdom, og ellers i minneordtekstene for eksempel når det gjelder ekteskapsbrudd.

Under bruken av kritisk diskursanalyse havna jeg inn i ei slags metodetåke, og jeg fikk for stor distanse til tekstene. Man kan godt være provosert eller mistenksom overfor språkbruken i disse tekstene, men bruken av dem blir begrensa hvis provokasjonen eller mistenksomheten er den eneste holdninga. Jeg ønska ikke å ha en altfor stor avstand til mitt empiriske materiale, og hadde et ønske om å tenke meg sjøl med i analysen av minneorda – beholde nærheten jeg opprinnelig hadde til dem, samtidig som jeg beholdt en viss avstand. Jeg er sjøl en del av denne typen minnekultur. I tillegg til at jeg skal utforske disse tekstene på faglig vis, er også jeg et vanlig menneske. Den analytiske avstanden, som også er nødvendig fordi jeg ønsker å analysere og ikke bare beskrive, gjør det vanskelig å befinne seg i spenningsfeltet mellom nærhet og distanse i forhold til denne type tekstmateriale. Mitt empiriske materiale har også utfordra min egen skrivemåte. Å lese, studere og analysere tekstmaterialet er ei sak, å skrive om det er ei anna. Mitt tekstmateriale omhandler viktige ting i våre liv, og det er det vanskelig å skrive om i den sjangeren en masteroppgave krever. Slik har materialet utfordra meg i forhold til form og stil når det gjelder denne oppgava. Jeg har derfor vært bevisst på hvordan jeg vil uttrykke meg både når det gjelder språkbruk og form.

Men, jeg kom meg ut av metodetåka, og begynte å lese minneorda på ny uten tanke på diskurs. Jeg så nye sider ved dem. Jeg leste alle minneorda sammenhengende. Det var en spesiell opplevelse, som å gå inn i et slags minnerom hvor mange forskjellige stemmer var å høre – noen klagende og anklagende, andre fortvilte, noen politiske og andre igjen takknemlige. Jeg leste minneorda om kvinnene først. Da jeg tok fatt på lesninga av minneorda

om mennene, så jeg også nye trekk ved minneorda om kvinnene. Ved å dele inn lesninga på denne måten utvikla det seg nye betydningsaspekt i forhold til det jeg hadde lest først.

Samtidig som jeg behøvde diskursanalysen som metode for å kunne få avstand til minneordtekstene, fant jeg altså ut at den også kunne drukne det unike og spesielle ved mange av dem – den førte til en avpersonifisering av minneordforfatterne, som jeg ikke ønska min analyse skulle bære preg av. Jeg har ønska å bevare minneordforfatternes stemmer i størst mulig grad, og jeg har derfor brukt mange sitater fra de minneorda jeg har valgt ut. Det vil gi et grunnlag for eventuelt å trekke andre konklusjoner enn jeg har gjort, og slik må det også være. Å drive med tekstanalyse kan åpne for flere tolkninger, og min er ikke fasiten.

Avdekkinga av diskursen sa noe om tonen i heile det empiriske materialet, men i forhold til språkbrukanalyse av et enkelt minneord var det ikke nok å avdekke diskursen. Denne type tekster krever også bruk av både retorisk og narrativ analyse. Det er minneordas innhold, form og språkbruk som har gitt meg mine funn, sjølsagt, men det er på hvilken måte innhold, form og språket blir brukt som er interessant. Og mitt empiriske materiale viser variasjon når det gjelder dette. Et eksempel er variasjonen i forhold til hvordan den biografiske delen i et minneord blir brukt, og hvilken funksjon den har. Et anna eksempel er variasjonen i språkbruken. De forskjellige formuttrykka kan i seg sjøl fortelle noe om denne typen minnekultur, og om eventuelle endringer innenfor denne kulturen.

De utvalgte

Blant Minneord i *Stavanger Aftenblad* fins også minneord om personer som er offentlig kjent i Norge. Disse minneorda har jeg ikke tatt med i min tekststudie. Men, minneord om mennesker som er kjent i den lokale offentligheta er tatt med.

Men, hvem har da fått et minneord om seg i *Aftenbladet*? Sjøl om denne studien ikke er en sosiologisk studie, eller en kvantitativ studie, har jeg likevel funnet det interessant å registerere hvem som har fått et minneord om seg med bakgrunn i opplysning om avdødes yrke i et minneord. Jeg var interessert i å vite noe om hvem vanlige mennesker minnes i lys av hvem som tradisjonelt har fått nekrologer om seg – offentlig kjente personer som politikere, næringsledere, kunstnere, idrettsutøvere og andre. Nedenfor har jeg lista opp de yrkene jeg har registrert i kategoriene familie og venner. Jeg har brukt de yrkesbetegnelsene eller titlene som står oppført i de enkelte minneorda. Oppstillinga er gjort i med bakgrunn i kjønn og alder uavhengig av de to kategoriene. Kategorien arbeidsgiver har fått en generell omtale av yrkestype. Når det gjelder alder, har jeg skilt ved personer som er født før og etter 1940.

Yrke, kvinner født før 1940: butikkeier, butikkmedarbeider, lærer/lektor, rektor, husholderske, kioskarbeider, bonde/gårdbruker, kontormedarbeider, fabrikkarbeider, renholder, styrer aldershem, hjemmehjelp, husmor, sykepleier/jordmor/pleier/pleiemedhjelp, pianolærer, hushjelp, sydame, lastebilsjåfør, forretningskvinne/pensjonateier/vaskeri, koldjomfru, konditoriansatt, postmester, forkynner, misjonær, korrekturleser, forretningsfører. Flere minneord i denne aldersgruppa nevner ikke et konkret yrke. Ellers er representasjonen av yrker noenlunde jevnt fordelt på antall minneord, og dekker flere områder av yrkeslivet. Yrkene lærer/lektor, sykepleier og sjølstendig næringsdrivende (bedriftseier, butikkeier, medeier i bedrift) er representert ved noen flere minneord enn de øvrige yrkene.

Yrke, kvinner født etter 1940: flyvertinne, lærer/lektor, barnehageassistent, avdelingssykepleier/sykepleier/jordmor/hjelpepleier/helsesøster/helsearbeider, bartender, kontorfullmektig/kontormedarbeider, butikkmedarbeider, aktivitør, fysioterapeut, sentralbordoperatør, frisør, assisterende avdelingsleder, nordsjøarbeider, finansdirektør, sjølstendig næringsdrivende, geofysiker, ingeniør, telemontør, pedagog, journalist, kantineassistent, husmor, butikkansatt, sosionom, omsorgsarbeider, leder, gårdbruker, sanger, fengselsbetjent, musiker, bibliotekar, tolk, oversetter, hjemmевærende. Det fins også minneord i denne aldersgruppa som ikke nevner et konkret yrke. I denne aldersgruppa er yrkene ganske jevnt fordelt på antall og dekker flere yrkesområder, men yrkene lærer/lektor, og yrker innen helse- og omsorgssektoren er representert ved noen flere minneord enn de øvrige yrkene.

Når det gjelder yrkene som er representert i kategorien *arbeidsgiver* er de fleste minneorda om kvinner ansatt i offentlig sektor gjerne som lærere, sykepleiere eller i andre omsorgsykker. Det fins kun ett minneord fra det private næringsliv, og det er om ei kvinne som var ansatt i StatoilHydro.

Yrke, menn født før 1940: bonde, kiropraktor, forretningsmann, lege, butikkkeier, lærer/lektor, sjømann/los/kaptein, forsker, industriarbeider/fabrikkarbeider, baker, postmann, ingeniør/sivilingeniør, lensmannsbetjent, kunstmaler, konservator, administrerende direktør/direktør/driftsdirektør/leder/driftsleder/disponent, flåtesjef, dekoratør, torghandler, rørlegger, veterinær, bedriftseier, dreng, skytebas, forpakter, vaktmester, snekker/snektermester/byggmester formann/fagforeningsleder, rådgiver, prest/pastor, murer, ordfører, fisker, overlege, handelsmann, konditormester, konduktør, styreformann, tekniker, typograf, jurist, meteorolog, sjåfør, forsikringsagent, kremmer, havnearbeider, maler/malersvenn, politiker, jordbrukssjef, pianist- og klaverpedagog, oljearbeider,

misjonær/forkynner, transport- og lagersjef, lastebileier, agronom/fylkesagronom, bibliotekstyrer, veterinær, slakter, havnefogd, fylkesskattesjef, politiførstebetjent, høyesterettsadvokat, rektor, kunstner. Yrkene i denne aldersgruppa er jevnt fordelt på antall minneord, og dekker flere yrkesområder. Yrkene lærer, bonde, misjonær og lederyrker er representert ved noen flere minneord enn de øvrige yrkene.

Yrke, menn født etter 1940: høyskoledosent, frisør/frisørmester, administrerende direktør/konserndirektør/administrasjonsleder/leder/seksjonsleder/operasjonssjef/avdelingssjef/markedssjef/bedriftsleder/leder/disponent, butikkeier/forretningsmann, litograf, verftsarbeider, sivilingeniør/boreslamsingeniør, fengselsførstebetjent, tannlege, sjømann/ferjekaptein, fisker, tømmermann/byggmester, lastebilsjåfør, maler, drosjeeier, entreprenør, bonde, sosionom, oljearbeider, misjonær/forkynner, vaktmester, lege, lastebilsjåfør, lærer/lektor, postansatt, maskinkjører, bedriftseier, ambulanseskjører, kulturkonsulent, bibliotekar, butikkeier/bensinstasjonseier/forretningsmann, filolog, banksjef, fagforeningsansatt, slakter, professor, konditor/baker, gårdbruker, trykker/typograf, prest, gartneriansatt, industrimekaniker, reiseleder, biloppretter, eiendomssjef, kunstner, kjøkkensjef, landskapsarkitekt, styreleder, politimester, siviløkonom, trener, salgsmedarbeider, rådgiver, arkivar, kunstformidler. I denne aldersgruppa fins yrker fra mange områder, men sjølstendig næringsdrivende og lederyrker er representert ved noen flere minneord enn de øvrige yrkene.

Til forskjell fra minneorda om kvinner i kategorien *arbeidsgiver*, fins det i minneord om menn i denne kategorien vel så mange minneord fra det private næringsliv som fra offentlig sektor. Det fins derimot ingen minneord om menn ansatt i omsorgsykker, som er den yrkesgruppa som hovedsaklig er representert i minneord om kvinner i denne kategorien.

Når det gjelder alder ved dødsfallet, eller hvilke aldersgrupper som er representert i minneordtekstene, fins det få minneord om personer mellom 20 og 30 år, og kun ett minneord om personer under 20 år. Hovedgruppa er fra 50 år og opp til 100 år, med tyngdepunkt mellom 60 og 85 år.

Det har stått 728 minneord på trykk i *Stavanger Aftenblad* i perioden 2002 og fram til juni 2010. Jeg skilte minneorda fra hverandre ut fra en hypotese om at jeg ville finne ei skeivhet i antall minneord fordelt på kjønn. Denne hypotesen trengte jeg ikke å forkaste. Av totalt 728 minneord, er 248 om kvinner og 480 om menn.

For å få en bedre oversikt delte jeg dem videre inn i fire kategorier etter hvem som har underskrevet minneordet: *familie* (datter/døtre, sønn/-er, ektefelle/partner, søster/-re, bror/brødre, niese/-r, nevø/-er, barnebarn, mor, far, besteforeldre), *venner* (venninne/-r, venn/-

er, forening, klubb), *arbeidsgiver* (underskrevet med firmanavn i tillegg til personnavn og tittel, og/eller ved benevnelsen kollega/-er over eller under personnavn) og *organisasjon* (foreninger, lag og idrettsklubber som driver sin virksomhet rettet mot offentligheten). På de to neste sidene fins ei oppstilling av minneord fordelt på kategori og år i to enkle tabeller.

Minneord, kvinner

År	F/V	A/O	Totalt pr år
2002 (aug.-nov.)	2	3	5
2003	8	5	15
2004	22	9	31
2005	28	11	41
2006	24	7	31
2007	20	15	35
2008	25	9	34
2009	27	11	40
2010 (jan.-juni)	12	4	16
Sum	168	74	248

Forkortelsen F = familie, V= venner, A=arbeidsgiver og O=organisasjon. Minneord uten underskrift, tilsammen seks stykker for heile perioden, er kun tatt med i det totale antallet per år, og står ikke oppført i antall under noen kategori, derfor avviker totalsummen per år fra den reelle summen av minneord i kategori F/V og A/O enkelte år. Dette er gjort for å vise det reelle antall minneord som har stått under overskrifta «Minneord» i *Stavanger Aftenblad* per år, og gjelder både for kvinner og menn.

Minneord, menn

År	F/V	A/O	Totalt pr år
2002 (sept.-des.)	10	4	14
2003	28	18	51
2004	31	8	41
2005	49	17	67
2006	33	19	54
2007	42	29	74
2008	39	20	59
2009	51	28	83
2010 (jan.-juni)	23	13	37
Sum	306	156	480

Forkortelsen F = familie, V= venner, A=arbeidsgiver og O=organisasjon. Det fins tilsammen 18 minneord uten underskrift for heile perioden.

Den mest iøynefallende forskjellen er, som sagt, den skeive kjønnsfordelinga. Ellers kan man se at det totale antall minneord ikke fortsetter å øke år for år. Antallet både øker og faller ujevnt i løpet av perioden.

Fra 2002 og til 2003 øker antall minneord for begge kjønn, men størst er økningen i antall minneord om menn. Her nesten firedobler antallet seg. Antall minneord per år varierer hos begge kjønn, men 2009 skiller seg ut som det året med flest minneord om menn. Hos kvinnene har åra 2005 og 2009 flest minneord. Videre viser antall minneord innenfor de forskjellige kategoriene, at det er mest familie og venner som skriver et minneord. Det fins dobbelt så mange minneord i kategoriene familie og venner enn i kategoriene arbeidsgiver og organisasjon både om kvinner og menn.

Det hadde vært interessant å undersøke hvordan arbeidsgivere, kollegaer, eller personer knytta til diverse offentlige organisasjoner, foreninger, klubber og lag minnes sine avdøde kollegaer og bekjente. Jeg har likevel valgt å velge bort disse to kategoriene i min undersøkelse. Arbeidsplassen, eller idrettsklubben er en annen arena enn den private som hjemmet og hytta signaliserer. Vi har ofte ei annen rolle i arbeidslivet enn den vi har privat og blant venner. Det betyr ikke at våre kollegaer ikke kan være personer som vi regner som våre

venner, som vi kan ha ei nær følelsesmessig tilknytning til, og som vi også etter hvert omgås privat med. Her fins ikke absolutte eller tydelige grenser. Likevel er mange minneord underskrevet med benevnelsen kollega, eller med yrkestittel og firmanavn i tillegg til personnavnet. Minneordforfatteren har på det viset gjort et valg i forhold til den rolla vedkommende har hatt overfor avdøde.

Sjøl om min studie støtter seg på lesninga av alle de 728 minneorda, har jeg da valgt bort to kategorier av grunner nevnt ovenfor, og fordi det har vært nødvendig i forhold til omfanget av mitt sprikende empiriske materiale, tida jeg har hatt til rådighet og størrelsen masteroppgaven kan være på. Jeg har derfor valgt å konsenterere meg om minneorda jeg har plassert i kategoriene *familie* og *venner* når det gjelder å undersøke hvordan verdien omsorg blir framstilt. I disse to kategoriene fins til sammen 474 minneord fordelt på 168 om kvinner og 306 om menn.

Det er altså minneordtekster jeg har kategorisert under benevnelsene *familie* og *venner* jeg bruker for å kunne besvare mine problemstillinger. Svært mange tekster framstiller verdien *omsorg*, også i kategoriene arbeidsgiver og organisasjon, slik er det et hovedmønster. De fleste av minneordtekstene som er valgt ut til analysen, vises ikke i sin helhet. Det vil ta for mye plass i oppgaven. Det som siteres av teksten er bolker som omhandler omsorg, og som viser likheter, nyanser og forskjeller. Det betyr likevel at mye av teksten er tatt med fordi mye av teksten nettopp handler om omsorg.

Omsorg som begrep og verdi blir framstilt på både like og ulike måter når det gjelder kjønn og alder. Til analysen har jeg da valgt ut minneordtekster der verdien omsorg er framstilt både på ulike og like måter knytta til framstillingsform, og i forhold til kjønn og alder. Jeg har valgt å analysere minneord om kvinner og menn hver for seg for bedre å kunne sammenligne tekstene både på tvers av kjønn, og innenfor det samme kjønnnet.

Minneorda har journalist Torhild F. Jacobsen i *Stavanger Aftenblad* sendt meg elektronisk. De framstår slik som de ser ut i *Aftenbladet* sitt tekstarkiv, med unntak av at jeg har markert nytt avsnitt med innrykk når jeg siterer fra dem i denne oppgaven. Selv om tekstene selvfølgelig er de samme som har vært på trykk i avisa, har de et anna oppsett og visuelt uttrykk enn det de får i denne oppgaven.

Jeg bruker Harvardstil. Ved sitering skal navn på forfatter, årstall og sidetall skrives i parentes umiddelbart etter sitatet. Jeg har da ved seks anledninger i oppgava brutt med Harvardstilen. I kapittel 1 med fotnote 3, og i kapittel 4 med fotnotene 14, 15, 19, 21 og 25. Referansene er internettreferanser som består av mange tegn. Av hensyn til lesning og estetikk har jeg da valgt å sette disse internettreferansene i en fotnote.

3 Minneordtekst i tomrom?

Etter at *Stavanger Aftenblad* åpna døra for at folk sjøl kan skrive en minnetekst i ei friere form enn den tradisjonelle nekrologen, opplever også avisa at folk stadig presser på for å bryte den ramma for form og innhold avisa har satt for et minneord. Dette presset har vært tilstede heile tida ifølge *Aftenbladet*. Presset oppleves i forhold til regelen om at avdøde skal omtales i 3. person – man ønsker å henvende seg direkte til den avdøde ved bruk av det personlig pronomenet 'du'. Et anna press gjelder fotografiet av avdøde som settes sammen med minneordteksten. *Aftenbladet* har en regel om at fotografiet av avdøde skal være tatt nylig, men opplever at noen vil ha satt inn et barnefotografi av avdøde, eller fotografi som viser avdøde som ung.

Avisa registrerer også at sjøl om presset på form og innhold har vært tilstede heile tida, fins det ei endring i hvordan man forholder seg til avisas forsøk på å holde fast ved si ramme. Folk ga seg lettere før, nå går de oftere inn i en diskusjon når det gjelder sin egen tekst.¹¹

Presset som gjelder ønsket om å henvende seg direkte til den avdøde kommer til uttrykk i mange minneordtekster. Større eller mindre deler av minneordtekstene inneholder direkte tale til den døde. Det fins også forskjeller knyttet til hvilken type tekstlig framstilling som er valgt av minneordforfatterne når det gjelder å beskrive den avdøde. Funna når det gjelder variasjon i form og uttrykk er ikke mulig å overse i denne studien da disse variasjonene ikke kan kobles fra innholdet i minneordtekstene.

Dette kapitlet vil da handle om hva et minneord er, om de forskjellige uttrykka et minneord kan ha med hovedvekt på tre tydelige trekk, og hvilke grep minneordforfatterne bruker i framstillinga av den avdøde. Aller først i dette kapitlet har jeg utdypa hva minneordtekstene kan betraktes som. Helt til slutt følger en kort oppsummering av kapitlet.

Dialog

Da jeg leste alle minneorda var variasjonen i språkbruk og form noe av det første jeg la merke til. Måten språket blir brukt på er nesten like viktig som hva som blir sagt, og forma kan ikke skilles fra innholdet; den er en del av det. Variasjonen i språkbruk og form påvirker hva som blir minna i minneordtekstene. Vi har sett *Stavanger Aftenblads* definisjon på et minneord i

¹¹ Opplysningene om presset *Aftenbladet* opplever har jeg fått muntlig overlevert i to samtaler med journalist Torhild F. Jacobsen av 14. juni og 9. september 2010.

innledningskapitlet, og jeg har der nevnt noen vesentlige trekk ved et minneord som skiller seg fra den tradisjonelle nekrologen. Til forskjell fra nekrologen kan minneordforfatteren bruke det personlige pronomenet *jeg*, *meg* eller *vi*, *oss*, og det kan finnes direkte henvendelser til den avdøde i mange tekster. Videre kan det være forskjeller når det gjelder hvor mye plass som er via til den biografiske delen i det enkelte minneordet, og en minneordtekst kan gjennom språkbruken uttrykke minneordforfatterens følelser – noen tekster er også veldig følelseslada.

Men, hva kan et minneord betraktes som? Minneordtekstene er blant annet en *dialog* på flere nivå. Litteraturforskeren og filosofen Mikhail M. Bakhtin synspunkt om språkets dialogiske effekt er en hensiktsmessig måte også å se minneordtekstene i lys av. Det fins en dialogisk relasjon mellom tekster og inne i tekster (Bakhtin, 1986, s. 105).

[...] But an utterance is defined not only by its relation to the object and to the speaking subject-author [...] but—for us most important of all—by its direct relation to other utterances within the limits of a given sphere of communication (Bakhtin, 1986, s. 122).

Noen minneord ligner en tradisjonell nekrolog – de inneholder ei lita fortelling om utvalgte deler avdødes liv. Fortellinga handler om den avdødes fortid skrevet av minneordforfatteren i nåtid. Slik blir minneordteksten en dialog mellom nåtid og fortid. Noen minneord er underskrevet med flere personnavn, eller 'På vegne av familien', eller 'For familien'. På et annet nivå blir da disse minneordtekstene til gjennom en dialog mellom dem som skriver teksten. Flere minneord er skrevet av barn, barnebarn, nieser og nevøer av avdøde. Mange av disse minneorda inneholder da minner om avdøde som barn eller ung som disse minneordforfatterne ikke sjøl kan ha erindret. Framstillinga av akkurat disse minnene er da kanskje blitt til i direkte dialog med andre i familien, eller i dialog med andre mennesker som kjente avdøde som barn, eller som ung. Det kan også være at avdøde sjøl har fortalt om sin barndom eller ungdom til sine egne barn, barnebarn, nieser og nevøer. Slik minnes muligens også dialogen mellom minneordforfatterne og avdøde. Og gjennom den direkte, eller den erindret dialogen bygges minnet om den avdøde – hva som skal erindres og hva som skal glemmes eller velges bort. Man kan også si at man er i en slags dialog med seg sjøl både når man skriver minneordet, og når man velger ut minner som skal framstilles.

På et tredje nivå er en minneordtekst i dialog med andre minnetekster. Den står i et forhold til både nekrologtekster, dødsannonsetekster og jubilanttekster i *Aftenbladet*, og forøvrig i et forhold til minnetekster i andre norske aviser. Videre er minneordtekstene i

dialog med gravtalen og minneord på gravminner.¹² Tekstene siterer fra hverandre – både ord og fraser. Flere minneordtekster og jublanttekster deler også samme struktur. Det eneste som skiller dem er bruken av verbet 'å være'. I jublanttekster er presensforma av 'å være' like mye brukt som preteritumsforma, som nødvendigvis ikke brukes i en minneordtekst. Altså, en minneordforfatter låner og kopierer ord, uttrykk og struktur fra andre minnetekster og minneordtekster.

Fortellerstemmen og innholdet

Minneordtekstene varierer i lengde, fra rundt 100 ord opp til 500 ord. Mange minneord som er skrevet om kvinner og menn født mellom 1910 og 1935 er på opptil 500 ord. Det er et karakteristisk trekk ved akkurat disse minneordtekstene, sjøl om det også fins kortere tekster i denne aldersgruppa. Måten minnene blir framstilt om de eldste kvinnene og mennene er gjerne gjennom et anna karakteristisk trekk. Ei lita fortelling om avdøde fortalt i tredje person framstilles. Ulike hendelser i avdødes liv, og måten avdøde handlet på bindes sammen i ei fortelling:

[...]

De første årene tjenestegjorde hun i Sauda, men kom i 1929 tilbake til Klepp og reiste rundt i heimene og hjalp hundrevis av kleppsbuer inn i livet. Til alle døgnets tider måtte hun ut med jordmortaska. Noen ganger ble hun hentet med hest og vogn, andre ganger måtte hun ut på sykkel.

For å spe på inntektene drev hun også som frisør. Da Fødeheimen på Bryne ble åpnet ca. 1960, kom arbeidsforholdene inn i mer ordnede former. Hun var bestyrerinne på Fødeheimen fra den åpnet til den ble nedlagt. Da fortsatte hun noen år som jordmor på Sanitetsklinikken i Stavanger, men da den også ble sentralisert, gikk hun av med pensjon.

Ester hadde stor glede av å spille piano og synge. I ungdomsårene opptrådte hun som akkompagnatør, senere spilte hun til glede for seg selv og de som kom på besøk. Garborgs Haugtussa fascinerte henne spesielt, og hun kunne mange av dikta fra denne samlinga, og sang eller deklamerte disse til glede for de yngre generasjoner. Ellers var hun glad i håndarbeid. Hun har brodert mange bunader, hun har strikket utallige lappetepper og slått hundrevis av meter med nupereller.

[...] (Mossige, 2006, s. 25).

¹² Tekstbegrepet jeg bruker er i en vid forståelse av det. I denne sammenhengen bruker jeg fremdeles Bakhtins definisjon av 'tekst': «[...] The text is the unmediated reality (reality of thought and experience) [...]. The «implied» text: if the word «text» is understood in the broad sense – as any coherent complex of signs – then even the study of art (the study of music, the theory and history of fine arts) deals with texts (works of art). [...]» (Bakhtin 1986:103). Tekst er altså hva som helst av logisk sammensatte tegn. Denne definisjonen på 'tekst' er nyttig å bruke også i sammenheng med verbale ytringer – en ytra gravtale er også en tekst.

Personbeskrivelsen er formidla gjennom forma til fortellinga. Det er fortellinga om avdødes forskjellige handlinger som formidler avdødes egenskaper. Første avsnitt handler om at avdøde var hjelpsom og omsorgsfull. Andre avsnitt handler om at avdøde var driftig, arbeidsom og hadde lederegenskaper. Tredje avsnitt handler om hennes kunstneriske og kulturelle interesser, og at hun hadde evner i den retninga. Altså, denne personbeskrivelsen er framstilt uten bruk av et eneste adjektiv, og uten en tydelig jeg- eller vi-forteller, men gjennom en tredjepersonforteller.

Ved å bruke fortellingas form i minneordteksten kommer også det historiske i teksten godt fram. De fleste minneorda om mennesker født mellom 1910 og 1940 inneholder innslag av historie på flere områder – blant anna fra krigen, industri og hverdag.

Den siterte minneordteksten ovenfor står i kontrast til minneordtekster der minneordforfatteren bruker adjektiv for å beskrive den avdødes karaktertrekk. I disse minneorda fins også en tydelig jeg-, eller vi-forteller; en førstepersonforteller.

[...]

[...]. Helt fra tenårene viste hun seg som en **gjestfri** og **sosial** jente, og fylte loftstuen med mange gode venner. Her var alle velkomne på samme måte som i hennes eget hjem senere.

Hennes mor var engelsk, og Torill selv fikk sterk tilknytning til England. Dette kom også **oss** venninner til gode. Hun inviterte **oss** med på reiser dit, og holdt **oss** alltid oppdatert på moter og musikk. Torill tilbrakte ofte feriene i England, og nå bor hennes eldste datter og ektemann der.

Torill var hjemmевærende med fire barn inntil 1994 da hun ble ansatt på Sola Folkebibliotek. Her likte hun seg godt og gjorde en god jobb.

Hjemmet hennes var fullt av liv; barn, barnebarn, svigersønner, gjester og kjæledyr. Familien var det viktigste i livet hennes, og de fire døtrene og barnebarna var hennes store stolthet. Hun var **gjestfri**, **omsorgsfull** og **svært lojal** overfor sine nære. Hun var **travel**, men fant alltid tid til en kopp kaffe eller et glass vin med gode venner.

Torill har alltid vært **sterk**. I den siste tiden hun levde, viste hun et mot og en styrke som **vi** beundrer henne for. Selv da hun var svært syk, viste hun interesse og omsorg for andre. **Vi** vil også huske Torill for hennes **livslust** og **optimisme**. Hun fikk mye ut av livet også etter at hun ble syk, og reiste både til USA og England. Bare to måneder før hun døde var hun på besøk hos sin bror Gaston i Oslo. Han betydde svært mye for henne.

[...]. **Vi** tenker på Live, Hege, Maria og Rina som har mistet sin **gode** mor og barnebarna som har mistet en **omsorgsfull** og **varm** mormor [mi utheving] (Smith, Tjeldflaat, Våge og Wietfeldt, 2010, s.18).

Sammenligna med den første minneordteksten kan man her se at avdødes egenskaper for det meste blir formidla gjennom bruk av adjektiv, med unntak av avsnitt nummer to, og ikke

gjennom ei fortelling om avdødes handlinger som beskriver avdødes egenskaper. Dette minneordet handler dessuten om «oss» og avdøde, altså i motsetning til det første minneordeksemplet, handler dette minneordet også om det private forholdet mellom minneordforfatterne og avdøde.

Disse to minneordtekstene er på hver sin måte representative for mange lignende minneordtekster. Den forskjellige språkbruken i disse to minneordeksempela får konsekvenser for hva som blir minna på et overordna plan. Bruk av fortellingsforma fortalt gjennom en tredjepersonforteller, og bruk av et språk uten adjektiv for å beskrive avdødes personlighet, er også med på å rette oppmerksomheta mot innslaga av historie i teksten. Framstillinga av den avdødes egenskaper gjennom beskrivelse av vedkommenes handlinger skaper en balanse i teksten mellom personen og det samfunnet vedkommende en gang var en del av. Bruken av adjektiv i personbeskrivelsene og et eksplisitt «jeg» eller «vi» fokuserer mer på den avdødes egenskaper, og på det private forholdet mellom minneordforfatterne og avdøde.

Denne dreininga mot et større fokus på avdødes egenskaper, og mot det private forholdet mellom minneordforfatteren og den avdøde hadde vært interessant å forfølge videre. Det er likevel ikke rom for dette i denne oppgaven, som skal handle om hvordan verdiene omsorg og takling av sykdom blir framstilt i minneorda. Grensa for denne analysen av ulike trekk knytta til språkbruk og form går ved å peke på disse trekka, og å vise hvilke konsekvenser språkbruken får for minneinnholdet i minneorda.

Å henvende seg direkte til den døde

Det tredje trekket ved minneordtekstenes språk og form handler om minneordforfatternes direkte henvendelse til den avdøde. Den direkte henvendelsen gjennom å ytre seg til den avdøde ved et «du» fins i mange minneordtekster, omtrent i 100 minneord. Det som likevel varierer, er i hvor stor grad teksten bærer preg av denne direkte henvendelsen til avdøde. I noen minneordtekster fins gjerne bare en eller to setninger der minneordforfatteren/-erne henvender seg til den avdøde i slutten av minneordet: «Vi minnes deg med sorg, vemod og smil» (Ungar og Helvik, 2004, s. 33), «Me var så inderleg glade i deg. Takk for alt, gilde far» (Eldfrid et al., 2004, s. 33), «Vi har deg med oss i hjertene våre Monica, og vi møtes igjen» (Familien, 2004, s. 25). Noen minneord inneholder et helt avsnitt med direkte tale, andre har flere avsnitt spredt mellom anna tekstinnhold, og noen minneordtekster består kun av direkte tale:

Vår gode kamerat Jan Erik Hagen er død.

Det var med stor sorg **vi** mottok beskjeden at **du** var død.

Du kjempet og kjempet, men det ene nederlaget etter det andre kom.

Du hadde nok dine tunge stunder. **Vi** som god kontakt med **deg** merket ingen ting av det. **Du** var like livsglad og kunne fleipe om **din** sykdom og trøste **oss** andre. **Vi** er takknemlige for alle de årene som **vi** fikk til sammen med **deg Jan-Erik** det finnes ingen ord som kan beskrive hvor sterkt **vi** vil savne **deg** og **ditt** gode humør.

Du vil alltid være i våre tanker og hjerter **vi** kommer aldri til å glemme **deg**.

Våre tanker går også til deg Anne-Lise og resten av familien som sitter igjen i denne tunge stunden [mi utheving] (Andersson, 2005, s. 31).

Med unntak av den første setninga som åpner minneordet, og den siste setninga som avslutter det, er heile teksten en direkte henvendelse fra minneordforfatteren til avdøde. Den siste setninga er også en direkte henvendelse, men til de etterlatte. Sammenligna med den forrige minneordteksten, handler teksten ovenfor kun om det private forholdet mellom minneordforfatteren og avdøde; det er deres private forhold som skal minnes gjennom fortellinga om «oss» og «deg» eller «du» og «jeg». Teksten blir slik en ytterligere intimisering av det private i det offentlige rommet, og en privatisering av 'minneordet' i seg sjøl.

Her fins ingen biografiske opplysninger, eller opplysninger som kan fortelle noe om samfunnet avdøde har vært en del av. Denne teksten befinner seg slik i et slags tomrom ved at teksten i seg sjøl ikke kan tidfestes om man ser bort fra at den er datert gjennom å stå på trykk i avisa. Som teksttype minner denne typen minneord om privatbrevet, eller en dagboktekst, om man ser bort fra åpninga av minneordet som informerer om dødsfallet med typiske setninger som «[...] er død», «[...] sovna stille inn».

Det er også i denne type minneordtekster at minneordforfatterens følelser kommer tydelig fram:

[...]

Når jeg lukker øynene kan jeg høre deg le. En rungende, rå smittende latter! Du som elsket og ble elsket tilbake. Alt på din måte!

Det var spennende å snakke og diskutere med deg for du tenkte mye og du tenkte dypt! Jeg kunne foreslå bøker du burde lese og du gjorde det.

Du ville så mye, du hadde så mange malerier du ville male. Så mange motiver du ville fange!

Jeg har mye og takke deg for. Jeg har blitt rikere og klokere av å ha hatt pappa hos meg, midt i universet. Du favnet bredt og du favnet så godt! Du var full av kjærlighet, derfor klarte du å få fram en genuin følelse i meg da jeg kom hjem til deg.

[...]

Jeg fatter fremdeles ikke at du er gått bort. Det er som om bunnen er falt ut av tilværelsen. Du var som steinen som faller i vannet og sender ringer ut mot verden. Du nådde meg med dine ringer, ringer av smittende humør, uimotståelig pågangsmot og hjertelag.

[...] (Bilstad, 2005, s. 22).

I det private eller intime minneordet får følelsene eksplisitt utløp – i spenningsfeltet mellom «du» og «jeg». I dette eksemplet er det et tydelig følelseslada etos til stede i teksten. En balansert samtale mellom 'jeg' og 'du'. En minneordforfatter som produserer teksten i tredje person, slik som det aller første siterte minneordet er et eksempel på, inviteres ikke gjennom denne posisjonen til å uttrykke sine følelser eksplisitt i teksten, og unndrar dermed det private og intime fra offentligheta. I *Dødens skygge. Tradisjoner ved livets slutt*, utgitt i 1994, hevder Ann Helene Bolstad Skjelbred i kapitlet «Sorgens uttrykk – Mellom det offentlige og det private», at:

Påstanden om at det moderne samfunns mennesker privatiserer følelser, og dermed følelser vi har når vi står ansikt til ansikt med døden, er riktig [...]. Segregeringen mellom vårt arbeidsliv og vårt privatliv, mellom vårt aktive liv og vårt liv som ikke-aktiv, som pensjonist, syk eller døende er tydelig. I det fysiske rom gir vi uttrykk for dette skillet, og vi forsøker også å gjøre det følelsesmessig. Hvordan vi uttrykker sorg har et klart offentlig ansikt gjennom den rene offentlige informasjonen om dødsfall og begravelse. Det moderne menneske har ikke lenger så mange måter å vise omverdenen at det bærer sorg når de tradisjonelle uttrykksmidlene er gått ut av bruk og det å vise følelser ikke aksepteres. Sorgens følelser henvises til det private rom. Kanskje har vi heller ikke lenger så mange måter å vise at vi er med i andres sorg og vi blir hjelpeløse uten tradisjonelle og formaliserte uttrykk. [...] (Gullveig Alver og Bolstad Skjelbred, 1994, s. 60).

Det intime minneordet, som jeg velger å kalle det, imøtegår langt på vei det som blir hevda i sitatet ovenfor. Det skjer tydelige endringer når det gjelder i hvilken grad det er akseptert å vise sorgfølelse i tilknytning til døden i det offentlige rommet. Minneord kan også ses som et slags utradisjonelt uttrykk som delvis går i mot tanken om at «vi blir hjelpeløse uten tradisjonelle og formaliserte uttrykk» (Gullveig Alver og Bolstad Skjelbred, 1994, s. 60).¹³

Minneorda ovenfor inneholder ingen personlig historie om den avdøde, og dermed ingen opplysninger om samfunnet vedkommende en gang var en del av – altså, man får heller ingen tilgang til 'historia' gjennom slike minneordtekster. Fra et historisk perspektiv kan man

¹³ *Aftenbladet* åpna for Minneord i 2002, og allerede i minneord fra 2002 fins det minneordtekster med direkte tale til den døde gjennom bruken av pronomenet «du». Minneordtekster med et tydelig følelseslada etos, eller et 'jeg', fins i tekster fra 2003 av.

si at disse følelseslada intime minneorda bidrar til en glemsel av avdødes tilhørighet til det samfunnet vedkommende en gang var en del av. Dermed bidrar disse minneorda også til glemselen av vanlige menneskers historie, og ellers kanskje verdifulle historiske opplysninger. Summen av alle minneord som forteller ei fortelling om menneskers liv, og dermed ei fortelling om det samfunnet de var en del av, er historiske dokument som har en verdi som historisk kilde. Det intime minneordet mister mye av sin kraft som et historisk dokument. Det kan kun undersøkes som et av mange tegn på et samfunn i endring, eller som tegn på ei brytningstid.

Et eksempel på dette har en forbindelse til det nevnte tomrommet denne typen minneordtekster befinner seg i. Det er ikke slik at denne typen minneordtekster i *Aftenbladet* befinner seg alene i dette tomrommet. De deler tomrommet med andre lignende minneordtekster i andre aviser i den vestlige verden, og utgjør sammen med dem et nytt trekk som representerer ei endring i denne type minnekultur. Slik kan de som minneordtekster studeres som uttrykk for endringer i samfunnet på lik linje med andre trekk som peker på en dreining mot en intimisering av det private i det offentlige, og med større fokus på individet.

Videre reiser den direkte henvendelsen til den døde spørsmål av religiøs art og i forhold til vårt syn på døden. Forskerne Árnason, Hafsteinsson og Grétarsdóttir har forska på hvorfor minneorda på Island gradvis har tatt form som et privatbrev, der minneordforfatterene henvender seg direkte til avdøde i teksten. I sin artikkel «Letters to the dead: obituaries and identity, memory and forgetting in Iceland», diskuteres den framtreddende stilling og aksept spiritualisme har på Island som en av forklaringene på denne endringa i forma til minneord-/nekrolog-tekster der.¹⁴

Den direkte henvendelsen fra minneordforfatteren til avdøde handler kanskje om å gi døden ei mening for vedkommende. Å skrive et minneord er også en måte å gjøre døden meningsfull på, uansett hvilken form minneordet har. Et minneord kan derfor ikke si noe om døden i seg sjøl. Døden blir kun et spørsmål om språk eller språkbruk. Vår opptatthet av å gi døden mening, eller å utrykke at den er meningsløs: «[...]. Hun som elsket livet, ble bare 59 år gammel» (Foseide et al., 2007, s. 19), gjør at døden i seg sjøl unnslipper oss, og forblir

¹⁴ På Island er det folk sjøl, på eget initiativ, som skriver minneord om slektninger, venner, eller kollegaer som har dødd. Denne praksisen har derimot vart lenger enn den har i *Stavanger Aftenblad*. Den islandske avisa *Morgunblaðið* introduserte i 1994 endringer blant anna når det gjaldt omtalen av den avdøde i minneord. Den viktigste endringen avisa innførte var å åpne for at folk nå også kunne henvende seg direkte til avdøde i minneordtekstene. Siden den gang har flere og flere minneord i avisa tatt form som et privatbrev fra minneordforfatteren til den avdøde, og blitt mer og mer emosjonelle (Árnason et al., 2003, s. 269, 273). Altså, til forskjell fra eksemplene jeg har vist fra *Stavanger Aftenblad*, åpner et slikt minneord i *Morgunblaðið* også likt et privatbrev med f.eks. «Kjære far».

utenfor vår rekkevidde. På den måten gir ikke minneordtekstene noen virkelig tilgang til døden i det heile tatt. Når det gjelder døden i seg sjøl, kan «døden» i tekstene kun studeres som et kulturelt objekt. Det frambringer spørsmål om på hvilke måter det eventuelt er mulig å studere vårt møte med døden i seg sjøl fritatt for meining og meningsløshet?

Det har ikke vært et mål å undersøke hvorfor noen minneordtekster har en slik språkbruk og form, men det hadde vært interessant å undersøke dette ytterligere. Hvilke kulturelle, politiske og historiske strømninger kan for eksempel være med på å påvirke hvordan man velger å minnes i minneordtekster?

Oppsummering

I dette kapitlet har det handla om hva en minneordtekst er, hvilke former den kan ha, og hvordan forma kan påvirke innholdet i teksten. Det fins tre tydelige trekk ved minneordtekstene.

En type minneordtekst framstår som ei lita fortelling om avdøde fortalt i tredje person – ulike hendelser i avdødes liv og måten avdøde handlet på bindes sammen i ei fortelling. Ved å bruke fortellingas form kommer også det historiske i teksten godt fram. En annen type minneordtekst inneholder adjektiv for å beskrive den avdødes personlighet. I disse minneorda fins også en tydelig jeg-, eller vi-forteller; en førstepersonforteller. Bruken av adjektiv i personbeskrivelsene, og bruken av et eksplisitt «jeg» eller «vi», fokuserer mer på den avdødes egenskaper og det private forholdet mellom minneordforfatterne og avdøde.

Det tredje trekket ved minneordtekstenes språk og form gjelder tekster der minneordforfatteren i større eller mindre grad henvender seg direkte til den avdøde ved et «du». Som teksttype minner denne typen minneord om privatbrevet, eller en dagboktekst i de tilfellene der mye av minneordteksten er prega av en direkte tale til avdøde. Det er minneordforfatterens og avdødes private forhold som minnes gjennom fortellinga om «oss» og «deg», eller «du» og «jeg». Det følelseslada intime minneordet inneholder da ingen personlig historie om den avdøde, og dermed ingen opplysninger om samfunnet den avdøde en gang var en del av – altså, man får heller ingen tilgang til 'historia' gjennom slike minneordtekster. Fra et historisk perspektiv kan man si at disse intime minneorda bidrar til en glemsel av vanlige menneskers historie, og ellers kanskje verdifulle historiske opplysninger. Det intime minneordet mister mye av sin kraft som et historisk dokument. I det intime minneordet får følelsene eksplisitt utløp – i spenningsfeltet mellom «du» og «jeg». Noen minneord har et tydelig følelseslada etos, som også viser at det skjer endringer i forhold til i hvor stor grad man viser private sorgfølelser i det offentlige rom. Denne type minneordtekst

blir slik en ytterligere intimisering av det private i det offentlige rommet, og en privatisering av 'minneordet' i seg sjøl.

4 Omsorg

Sjølve ordet omsorg er et velbrukt og noe forslitt ord. For hva ser jeg for meg når jeg hører eller leser *ordet* omsorg? Jeg ser for meg ei kvinne som steller med barna sine, hjelper sine gamle foreldre, arbeider med eldre, syke og barn. Jeg ser jenter som passer barn, kvinner som stryker noens kinn, eller sier «kom inn, kom inn». Jeg *vet* at i det virkelige livet er det ikke bare kvinner som utfører slike omsorgshandlinger – det gjør også menn, men det er dette jeg ser for meg når jeg leser eller hører ordet omsorg.

Hva er så definisjonen på ordet omsorg? Ifølge bokmålsordboka er 'omsorg': «det å sørge for *dra o-for noe* / omhu, omtanke *bære, nære o-for noe(n)* / *være full av o-for familien*».¹⁵ I nynorsk boka er 'omsorg': «tanke på, vilje til å passe noko(n); omhug, omsut, omtanke; tilsyn *ha omsorg for seg og sine* / *dra o-for noko(n)* sørgje for, ta seg av».¹⁶ Hva betyr det å nære omsorg for «noe»? Omsorgsbegrepet kan ses fra forskjellige perspektiv fordi omsorg er knytta til bestemte roller vi har hjemme, i arbeidslivet, i politisk liv og i forhold til kjønnsroller. Det å påta seg et politisk verv, eller å bidra i andre roller som er til fellesskapets gode, kan være å ha omsorg for noe – å ha omsorg for fellesskapet, som igjen bidrar til den enkeltes goder i samfunnet vårt. Flere forskjellige typer handlinger innenfor hjemmets sfære kan ses på som omsorg – det å ha omsorg for «noe». Handlinger som for eksempel det å vaske, pynte og stelle i huset eller i leiligheten, ta i mot besøk, eller å vedlikeholde bilen, kan også ses på som omsorg, eller som «[...] viktige tegn som har å gjøre med kjærighet og omsorg, [...]» (Gullestad 1989, s. 91):

[...] For kvinner er f.eks. oppvask, rengjøring og bleieskifting kjønnspolitiske og viktige tegn som har å gjøre med kjærighet og omsorg, [...] (Gullestad, 1989, s. 91).

[...]

Selv foretrekker menn, især om alternativet er å delta i omsorg og husarbeid som hustruens assistent, å foreta aktiviteter for familien av udiskutabel maskulin karakter – slik som vedlikehold og reparasjon av bil, oppussing og modernisering av leilighet overtid på jobben og lignende ting (Gullestad, 1989, s. 92).

¹⁵ <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=omsorg&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>

¹⁶ <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=omsorg&nynorsk=+&ordbok=bokmaal>

Sitatet om menns foretrukne omsorgshandlinger vil seinere i dette kapitlet bli sammenligna med det som kommer fram i analysen om menns omsorg i underkapitlet «En familiens mann».

Min bruk av begrepet omsorg i dette kapitlet refererer altså til bokmålsordbokas eksemplifisering av 'omsorg' - det å «nære omsorg for noen», og nynorskordbokas eksemplifiseringer - «ha omsorg for seg og sine», «sørgje for», eller «ta seg av», og *viktige tegn på omsorg*, som jeg relaterer til bokmålsordbokas eksemplifisering å «dra omsorg for noe».

Hensikten med dette kapitlet er å gi ei analytisk framstilling av hvordan verdien omsorg språklig blir framstilt i minneordtekstene. Jeg skal undersøke eventuelle forskjeller, likheter og nyanser som fins knytta til kjønnsroller, men også innenfor samme kjønn i forhold til denne verdien, og jeg skal belyse hvilken type omsorg som minnes. De fleste av minneordtekstene som er valgt ut til analysen vises ikke i sin helhet. Det vil ta for mye plass. Det som siteres av minneordteksten er bolker som omhandler omsorg, og som viser likheter, nyanser og forskjeller i framstillinga av verdien omsorg. Det betyr likevel at mye av minneordtekstene er tatt med fordi nettopp mye av de enkelte tekstene handler om omsorg. Før sjølve analysen kommer, vil det først i dette kapitlet handle om «det gode mennesket», som minneorddiskursen avdekka. Deretter følger et kort historisk riss fra perioden 1914 - 1960. Perioden risset beskriver står i sammenheng med fødselstidspunkta til de som minnes i minneordtekstene. Til slutt i kapitlet følger en oppsummering.

Minneorddiskurs = det gode mennesket

Jeg starta, som tidligere nevnt, med å lese minneord om kvinner. Diskursens avgrensing i minneord om kvinnene er spesielt knytta til ord og fraser som blir nevnt i flere minneord i kategoriene familie og venner: «omsorgsfull/omsorg» - «omtanke/omtenksom» - «medfølelse» - «hjelpsom/hjelpende» - «pliktoppfyllende» - «flittig» - «nøysom» - «sa aldri nei» - «stilte alltid opp» - «sparte seg aldri» - «pågangsmot» - «trygghet» - «klaget aldri» - «varm» - «positiv» - «kjærlig» - «opptatt av andre» - «medfølelse» - «blid/glad/strålte av glede/solstråle/gledesspreder» - «lyst sinn» - «åpent sinn/åpen» - «sosial» - «livsglad» - «interessert» - «oppofrende» - «engasjert» - «klok» - «raus» - «ressurssterk» - «ærlig» - «kreativ» - «aktiv» - «sprek/sporty» - «mange venner» - «arbeidssom/arbeidsjern/et rivjern til å arbeide/arbeidsglad» - «forbilde» - «godt humør» - «spesiell» - «snill» - «optimistisk» - «midtpunkt» - «sjelden» - «kunnskapssøkende/vitebegjærleg» - «enestående» - «ja-menneske» - «praktisk» - «harmonisk» - «fredelig» - «gjestfri/gjestfritt/åpen dør».

I minneorda om menn i kategoriene familie og venner registrerte jeg denne diskursen avgrensa til ord som går igjen i flere minneord:¹⁷ «god far/snill far/kjærlig far/god og omtenkssom far/en far som aldri var sur» - «forteller» - «livsglede» - «omsorg/omsorgsfull/omtanke» - «godt humør/humor/humørspreder» - «glimt i øyet» - «en god replikk» - «blidt vesen» - «livsglede» - «snill» - «samfunnsorientert» - «samfunnsengasjert» - «samlingspunkt» - «inkluderende» - «engasjert» - «stilte alltid opp» - «hjelpsom/hjelpende» - «raus» - «respektert» - «kunnskapsrik» - «glad i barn» - «gjestfri/gjestfrihet» - «familiemann/en familiens mann/familiekjær».

Minneorddiskursen handler om å være «et godt menneske», og som diskurs blir den en oppfordring om «å bry seg». Slik har den en sosial funksjon, og forteller leserne av minneordtekstene at man «må» være et «godt» menneske. Denne diskursen er lik for både kvinner og menn i minneordtekstene – det er «det gode mennesket» som minnes. Men, ser man nøyer etter fins det likevel nyanser og forskjeller i strømmen av ord, forskjeller som gjelder hvordan enkelte ord kun blir brukt om menn og enkelte kun om kvinner.

I mange minneord om menn blir farsrolla beskrevet med adjektiv. Flere menn blir beskrevet som en «god», «snill», «kjærlig» og «omtenkssom» far, og også «glad i barn». Morsrolla blir sjeldent nevnt, eller beskrevet med slike eller lignende adjektiv eller fraser, og ingen mødre i minneorda er «glad i barn». Rollene våre er slik sementert i språket, som vedtatte og velkjente «sannheter». Mor er underforstått ei god mor, og glad i barn, mens dette fremdeles ikke ser ut til å være sjølsagt når det gjelder far.

Videre er det slik at adjektivet 'respektert' kun blir brukt i minneord om menn. Derimot blir adjektivet 'ærlig' brukt i flere minneord om kvinner, men i få minneord om menn. Det samme gjelder for det 'å arbeide'. Adjektiv som 'arbeidssom', 'arbeidsjern', 'arbeidsglad' og frasen 'et rivjern til å arbeide' fins kun brukt i minneord om kvinner, med unntak av 'arbeidsjern' som er brukt i ett minneord om en mann. Disse adjektiva er ofte brukt i forbindelse med hardt fysisk arbeid, og fins for det meste brukt i minneord om de aller eldste kvinnene fra landsbygda. Slik framstår evna til å arbeide som en verdi i denne generasjonen.

Det viser seg også at det er ei skeivhet i bruken av orda 'kunnskapsrik' og 'kunnskapssøkende' i forhold til kjønn. 'Kunnskapsrik' blir brukt i flere minneordtekster om menn, men i få om kvinner. I noen minneord om kvinner fins adjektiva 'kunnskapssøkende' og 'vitebegjærlig'. Disse adjektiva fins lite brukt i minneord om menn.

¹⁷ Alle andre adjektiv, eller eksplisitte personbeskrivelser som er utelatt i disse to diskursene, er utelukkende av positiv karakter; positivt lada ord eller begrep. Det hadde tatt for mye plass om jeg skulle ha lista opp absolutt alle eksplisitte personbeskrivelser.

En viktig komponent i minneorddiskursen er alle orda og frasene som beskriver humøret til kvinnene og mennene som blir minna. Det «gode humøret» framstår som en viktig egenskap fordi «godt humør», og mange andre beskrivelser som kjennetegner det gode humøret blir minna i svært mange minneordtekster. Likevel fins det forskjeller her også sett i et kjønnsperspektiv. Frasen «et lyst sinn» forekommer hovedsaklig i minneord om kvinner, men bruken av substantivet «solstråle», og frasen «strålte av glede», forekommer kun i minneord om kvinner. Derimot forekommer frasen «glimt i øyet» kun i minneord om menn. Bruken av slike adjektiv og fraser om humøret i minneorda om kvinner framstiller kvinner i et barnlig lys fordi både 'solstråle' og 'strålte av glede' brukes ofte i beskrivelser av humøret til små jenter, men ikke frasen 'glimt i øyet'. Slik tegnes det opp bestemte bilder av kvinner og menn, slik dette avsnittet fra et minneord er et godt eksempel på

[...]

Dagny var eit samansett menneske på så mange måtar. Ho hadde eit usliteleg godt humør og kunne sjå lys sjølv i dei mørkaste stundene. Gjennom alle åra levde barnet med i henne. Ho sa sjølv at ho kjende seg som ein 18-åring inni seg, og det hadde ho nok rett i. Men ho kunne også vera som eit barn, trassig, sint, glad, trist, leande og gråtande på same tid (Skretting, 2004, s. 31).

Å vise mange følelser på en gang er å være som et barn, skriver denne mannlige minneordforfatteren om denne kvinna som døde i en alder av 94 år. Kanskje bruken av fraser som «strålte av glede», «et lyst sinn» og «solstråle» om kvinners humør brukes intuitivt av minneordforfatterne om kvinner og ikke om menn fordi det dypest sett handler om de bestemte rollene vi som kvinner og menn er sosialisert inn i? Jenter har fått lov til å uttrykke sine følelser, mens gutter har blitt oppdratt til å skjule sine etterhvert som de ble eldre. Å vise andre sin gråt, trass, sinne, eller glede hører barndommen til. Men, oppdragelse i forhold til det å vise følelser hører også bestemte tider til. De fleste minneorda er om personer født i tidsrommet 1910-1955.

En annen viktig komponent i minneorddiskursen er bruken av adjektiva 'samfunnsorientert' og 'samfunnsengasjert'. Den er viktig sett i forhold til problemstillinga. Å være samfunnsengasjert handler om å dra omsorg for noe, eller det kan være et viktig tegn på omsorg. Adjektiva 'samfunnsorientert' og 'samfunnsengasjert' fins kun i minneord om menn. Det kan se ut som det ikke fins «samfunnsengasjerte» kvinner i minneorda. Seinere i dette kapitlet, i analysedelen, vil forskjellen i språkbruk knytta til samfunnsengasjement som omsorgshandling komme tydeligere fram. Her blir den bare påvist.

Det fins altså flere likheter enn forskjeller i språkbruken knytta til kvinner og menn. Som mennesker, eller som personer, framstår begge kjønn ganske likt beskrevet – personbeskrivelsene kan ikke knyttes til noe spesielt «kvinnelig» eller «mannlig». For eksempel blir adjektivet 'gjestfri', eller substantivet 'gjestfrihet', eller frasen «hadde alltid ei åpen dør», brukt omtrent i like mange minneord om kvinner som menn, henholdsvis i 28 om kvinner og i 22 om menn. Likevel, sjøl om personbeskrivelsene knytta til kjønn er ganske like i minneordtekstene, stiller jeg spørsmål ved språkbruken rundt kvinners og menns omsorgshandlinger. Et ord som 'samfunnsengasjert' blir brukt kun i minneord om menn. Hvorfor er det slik? En nærmere analyse av de utvalgte minneordtekstene vil eventuelt avdekke det.

Et kort historisk riss

Omsorgshandlinger og hvordan mennesker har utført disse må ses i sammenheng med det samfunnet de var en del av, og kjønnsrollemønstret til enhver tid. Det er omtrent 55 år mellom fødselstidspunkta til den eldste kvinna og mannen og den yngste i de utvalgte minneordtekstene. I løpet av dette tidsrommet skjedde det store historiske endringer som satte forskjellig preg på samfunnet og på menneskers oppvekst og liv.

I norsk historie er perioden fra 1914 og fram mot andre verdenskrig preget av krig og krise. Klassekonflikter er karakteristisk for dette tidsrommet. Den sosiale avstanden mellom klassene var stor. For folk flest var fattigdom en realitet og en trussel. Hegemoni og makt lå hos borgerskapet. Arbeiderklassa og borgerskapet levde under svært ulike økonomiske og materielle vilkår, med ulike sosiale og politiske holdninger. Arbeiderbevegelsen var prega av «sekularisert kristen nestekjærlighet, og drog nytte av kvinnes solidaritet og hjelpsomhet i slekt og nabolag» (Gullestad, 1996, s. 135). I forhold til i dag fantes det mer av praktisk samarbeid mellom husholdningene både i byene og på landet (Gullestad, 1996, s. 232). De aller fleste gifte kvinner var hjemmearbeidende.

Åra etter krigen var prega av gjenreising. I 1952 var gjenreisinga så og si fullført. Sjøl om det var vanskelig å få nok arbeidskraft fantes det mange hindre for gifte kvinner. På tross av teorien om likestilling mellom kjønnene dominerte mennene maktorgan og arbeidsliv (Furre, 2000, s. 152). Ennå kunne det være store forskjeller i levekår og sosiale goder mellom grupper.

I perioden 1930-1960 tilhørte kvinner og menn tydelig separate områder med tilhørende arbeidsoppgaver og ideologier. Var du kvinne og tilhørte arbeiderklassa, arbeida du på kveldstid eller tidlig om morgenen «for at ikke arbeidet skulle «gå ut over noe i hjemmet»»

(Gullestad, 1996, s. 232). Som kvinne var du avhengig i forhold til mannen, som kunne komme og gå fritt i forhold til hjemmet. Mannen på si side, var avhengig i forhold til sin arbeidsgiver. I hjemmet var kvinna i sentrum, og tok hånd om bestemte viktige dyder som oppveide for «ufølsomheten og brutaliteten i markedet» (Gullestad, 1996, s. 232).

Parallelt utvikla også 'velferdsstaten' seg. En viktig pådriver og pioner for utviklinga av et offentlig helse- og sosialvesen var Nasjonalforeningen for folkehelsen. På 1960-tallet var den sosialdemokratiske velferdsstatsmodellen i ferd med å slå rot i det norske samfunnet. Det var ei sterk tiltro til offentlige løsninger i helse- og sosialsektoren, og det ble stilt spørsmål ved rolla til de frivillige humanitære organisasjonene i en moderne velferdsstat (Grindheim, 2010, s. 17, 185).¹⁸

Kvinneres omsorg

Under denne overskrifta handler det om kvinner født mellom 1905 og 1955. Noen av kvinnene i disse minneorda er fra landet og oppvokst på gård, andre er vokst opp i byen eller i nærområdet. Det som kjennetegner minneordtekstene som handler om de aller eldste, og som er representativt for minneordtekster om både kvinner og menn i den eldste aldersgruppa, er at omsorgen gjerne blir framstilt gjennom ei lita fortelling om avdøde – ei fortelling som viser omsorgsatferd. De utvalgte minneordtekstene, 13 stykker totalt, er skrevet av henholdsvis 13 kvinnelige og seks mannlige minneordforfattere.¹⁹

Stell og hjelp

Tre minneordtekster skal undersøkes her. Tekstene handler om tre kvinner født henholdsvis 1909, 1917 og 1926.

Det første minneordet som skal undersøkes er om Anna Finnvik fra Finnvik som døde 93 år gammel i 2004. Minneordforfatteren legger vekt på Anna Finnviks kontakt med mennesker, hennes omsorg for sine foreldre og hennes arbeid og engasjement for lokalsamfunnet:

¹⁸ I 1910 kom et opprop fra Den norske lægeforening i kampen mot tuberkulose. Det var begynnelsen på Nasjonalforeningen for folkehelsen; en av de største frivillige humanitære organisasjonene i norsk historie. Et offentlig ansvar for rettighetsbaserte helse- og sosialtjenester har blitt sett på som et «typisk sosialdemokratisk trekk ved den norske velferdsstaten» (Grindheim, 2010, s. 186). Jan Erik Grindheim hevder at det ikke var arbeiderbevegelsen «som stod fremst i å sette behovet for helse- og sosialtiltak for alle på den politiske dagsorden, det var frivillige humanitære organisasjoner som Nasjonalforeningen for folkehelsen, Norske Kvinners Sanitetsforening og Norges Røde Kors» (Grindheim, 2010, s. 187) i perioden 1890-1920.

¹⁹ Ett av de 13 minneorda er underskrevet av to kvinner. Ett anna er underskrevet av fem kvinner og en mann.

[...]

Anna Finnvik var eit av åtte sysken, og var all sin dag sterkt knytt til staden der ho blei fødd. Handel og kontakt med menneske har stått i sentrum heile livet hennar. Nokre få vintrar var ho borte frå Finnvik. Først gjekk ho på Solborg Folkehøgskule i Stavanger. Etter det vart det husflidskule, også det i Stavanger, før turen gjekk attende til Finnvik. **I unge år lengta ho ofte ut, men ho såg sjølv at det var trong for henne heime.**

Ho **stelte for** foreldra sine og for arbeidsfolket som arbeidde i Finnvik. Det var ikkje fritt for at det og blei timar i krambua same stad. Inntil postkontoret i Finnvik blei lagt ned ut i 70-åra, var ho og postmeister i Finnvik. I lag med brorsonen sin, Kåre Finnvik, tok dei vare på og utvikla eit eige Handelsmuseum i Finnvik. Det blei til og med arrangert eigne festdagar ved museet. Då Kåre Finnvik brått fall bort, tok Anna over og dreiv museet vidare i eigen regi til og med sommaren 2002. Og det var **ein open dørs politikk**. Var du komen innom døra, **fekk du ikkje gå før du var vel belåten**.

[...]. I 1996 fekk Anna Suldal kommune sin kulturpris for alt det gode ho har gjort for lokalsamfunnet rundt seg og for etableringa av Handelsmuseet i Finnvik. Ein pris ho sette umåteleg stor pris på.

[...]

I takt med alderen til Anna Finnvik gjekk folketalet i lokalsamfunnet i Finnvik ned. Derfor ville det nok gleda dama som **brann for lokalsamfunnet sitt** at same dag som ho sovna inn, kom ein ny verdsborgar til verda med adresse Finnvik [mi utheving] (Schibevaag, 2004, s. 25).

«I unge år lengta ho ofte ut, men ho såg sjølv at det var trong for henne heime», står det i det første avsnittet i minneordet. Denne setninga forteller noe om ei anna tid, ei anna historie og et anna liv enn for kvinner i dag. Setninga forteller også at omsorgen er knytta til ansvar og plikt fordi ifølge minneordforfatteren «lengta» kvinna seg «ofte ut» som ung. Gjennom minneordforfatterens blikk framstilles kvinns følelse av lojalitet, ansvar og plikt overfor foreldrene som viktigere enn hennes drømmer – drømmer som har tilholdssted i lengselen. 'Lengselen' er også det nærmeste man kommer ei framstilling av denne kvinns sorger eller savn i livet. Det fins også en taushet rundt kvinns sivile status som kan puttes inn i denne lengselen. At avdødes sivile status ikke blir kommentert av minneordforfatteren er ikke så vanlig. De fleste minneorda kommenterer sivil status, og i de få minneorda som handler om mennesker som har levd uten partner, kommenterer minneordforfatteren som regel dette med fraser som «fikk dessverre ikke tid til å finne den rette og stifte familie» (Engseth et al., 2006, s. 23), eller «hun bodde alene, men var ikke ensom» (Mossige, 2006, s. 25).

Omsorgen for foreldre framstilles ikke som noe offer, men som en nødvendighet av minneordforfatteren. 'Å stelle for' peker også på en omsorg som er av praktisk art – det handler om 'å arbeide med', 'å holde i orden' og 'å ha tilsyn med'. Avdødes stell for foreldre, arbeidsfolk og engasjement i og for lokalsamfunnet framstilles også som et valg avdøde tok

gjennom minneordforfatteren formulering «ho såg sjølv at det var trong for henne heime» – minneordforfatteren refererer til noe kvinna sjøl har uttrykt. Hun viste omsorg for lokalsamfunnet ved å utvikle et handelsmuseum hvor alle var velkomne og ble tatt ordentlig hånd om gjennom både oppmerksomhet og servering, som bruken av uttrykket «vel belåten» antyder. Å være vel belåten betyr å være tilfreds når du forlater et sted, gjerne også godt forsynt med mat.

Kvinna blir også hedra for sin driftighet og sitt arbeid. Minneordteksten handler også om arbeidet avdøde gjorde for lokalsamfunnet; hennes samfunnsengasjement. Arbeidet for lokalsamfunnet er framstilt i lyset av omsorg. Det framstilles gjennom hennes omsorgshandlinger, og ordene 'engasjement' eller 'samfunnsengasjement' blir ikke brukt om hennes handlinger overfor lokalsamfunnet, men hun «brann for» det.

Omsorg for den nære familien blir vektlagt i minneordet om Karina Kleppa som døde 89 år gammel:

[...]

[...]. Foreldra var Marta og Krestoffer Kleppa, dei hadde gard i Øvre Espedal. Her vaks Karina opp saman med systrene sine, og her vart ho buande mest alle sine dagar. **Karina si viktigaste oppgåve i livet vart å hjelpa sine næraste.** Ho hadde **ei strevsam tid, det var mykje tungt arbeid på garden.** Ho var med på at utarbeid og fjøsstell. Forelda eldest og greide ikkje alt på den stor garden uten god hjelp av døtrene.

Ei syster vart sjuk i ung alder, hu budde heime lenge. Karina var **alltid lett til sinns.** Kor strevsamt ho enn hadde det, såg ho **det lyse.** Ho var **evig optimist.** Nå **me andre klage** over [...].

[...]. Då foreldra døydde, tok ei eldre syster og mannen over garden, og då vart det lettare for Karina. Ho og Margit, ei yngre syster, budde ei tid i heimehuset, men dei hadde ein draum om å få sin eigen heim. Dei fekk kjøpa lærarbustaden og flytte dit. [...].

Nå fekk Karina nokre gode år, som ho vel fortente. **Men hennar omsorg for andre varde ved, og Margit fekk all den hjelp og støtte ho trong. Ingen kunne ha vore snillare og betre mot syster si enn Karina var.** [...]. Gravferdsdagen til Karina var så fin. Trass i at snøen låg, så skein sola og varma oss alle.

Takk for **eit lyst, godt minne** [mi utheving] (Mikkelsen, 2006, s. 43).

I likhet med Anna Finnvik, hjalp også Karina Kleppa sine foreldre. Hun var heller ikke gift, og minneordforfatteren av dette minneordet kommenterer heller ikke avdødes sivile status. Men, i motsetning til minneordet om Anna Finnvik, der minneordforfatteren refererer til noe avdøde tydeligvis har uttrykt sjøl om sine omsorgshandlinger, framstår Karina Kleppas omsorgshandlinger framstilt gjennom minneordforfatterens egen vurdering av Kleppas liv i ettertid – «Karina si viktigaste oppgåve i livet vart å hjelpa sine næraste». 'Hjelpa' er knytta til

«tungt arbeid på gården» til avdøde foreldre. Etterhvert som foreldrene ble eldre måtte de ha hjelp av avdøde og søstrene for å klare arbeidet den store gården krevde. I likhet med minneordteksten om Finnvik er hjelpa knytta til en omsorg av praktisk art sjøl om ikke 'stelle for' blir brukt her.

Å «hjelpa sine næraste» er i begynnelsen av teksten kobla til tungt gårdsarbeid, som nevnt. Omsorgen og hjelpa avdøde ga i løpet av livet sitt blir formulert som den «viktigste oppgaven». Disse orda rommer også, og peker på, omsorgen og hjelpa avdøde ga si søster gjennom heile livet til søstera måtte flytte på hjem. Denne omsorgen blir ikke knytta til noe fysisk arbeid, eller beskrevet som «tungt» – «[...]», og Margit fekk all den hjelp og støtte ho trong. Ingen kunne ha vore snillare og betre mot syster si enn Karina var». Minneordforfatteren skiller mellom omsorg som hjelp til fysisk arbeid, og sjølve omsorgshandlinga avdøde utførte for si søster gjennom lang tid. Den blir karakterisert som å være snill.

Den livslange omsorgen avdøde minnes for kobles også sammen med avdødes gode humør og positive innstilling. Minneordforfatteren beundrer avdødes humør og innstilling fordi det «lette» sinnet, den «evige» optimismen, og evnen til å se «det lyse» settes opp mot det strevsomme livet hun tross alt hadde, og fordi «vi andre» kunne klage. Avdødes holdning til si «oppgave» i livet gjennom sitt gode humør og snillhet holdes slik fram som et ideal for «oss» andre. Denne minneordteksten er utelukkende ei omsorgsfortelling. Det handler om å hjelpe sine foreldre og ta vare på sine søsken.

Alma Hatleskog døde 83 år gammel. Som Finnvik og Kleppa kom hun fra ei mindre bygd, men til forskjell fra Finnvik og Kleppa var avdøde gift og hadde egne barn, barnebarn og oldebarn. I likhet med minneordet om Finnvik og Kleppa er dette ei rein omsorgsfortelling uten bruk av adjektiv som 'omsorgsfull' eller 'omtenksom'. Det er avdødes omsorgshandlinger som står i sentrum.

Minneordet om Alma Hatleskog er skrevet av ett av hennes barnebarn. Minneord skrevet av barnebarn skiller seg noe ut på grunn av at de fleste beskriver sine besteforeldre med inderlighet, og med en følelseslada språkbruk: «[...]». Mormor hadde et så stort hjerte at det er egentlig merkelig at hun hadde plass til det i sin lille kropp. [...]. Hun hadde en unik troverdighet som understreket hennes godhet. [...]» (Tjøstheim, 2005, s. 45), «[...] Jeg har vært så privilegert å få vokse opp ved siden av min kjære farmor, og hun har vært som en mor for meg. Vi spilte piano sammen, badet i sjøen, lo og gråt sammen. Farmor hadde uendelig

mye kjærlyghet, [...]» (Skryten, 2008, s. 17). De fleste minneorda skrevet av barnebarn kan leses som en hyllest. Men, tilbake til minneordteksten om Alma Hatleskog:

[...]. Farmor var eldst av ein syskenflokk på sju. Ho voks opp og bodde heile livet i Songesand i Lysefjorden. 18 år gammal gifta ho seg med Kåre og flytta til garden Hetleskog. Det var rett etter krigen, og farfar måtte ut på anleggsarbeid for å kunne brødfø familien. Farmor og farfar fekk i alt seks søner.

[...]

[...]. Eg veit ikkje om nokon heim der uttrykket «**der det er hjarterom er det husrom**» passar betre enn i heimen til farmor. Alle me 15 barnebarna har fått kjenna på mykje hjarterom gjennom heile oppveksten.

[...]

[...]. **Andre enn næraste familie fekk òg husrom hjå farmor og farfar. Gamle i Lysefjorden som ikkje klarte seg aleine fekk eit rom og ei seng i heimen deira. Farmor stelte for dei alle.** For arbeidet for dei eldre i fjorden fekk farmor, som fyrste kvinne i Forsand kommune, **Kongens fortjenestmedalje i 2007.**

Farmor hadde både **temperament og meiningar**, men ho var **ikkje av dei som framheva seg sjølv eller stod på barrikadane. Ho var der når nokon trong henne.** Familien vaks og ho fekk oppleva i alt 21 oldebarn. Ho hugsa dei kvar og ein med namn, og stova var full av bilete av barnebarn og olderbarn. [...] [mi utheving] (Hatleskog, 2009, s. 17).

«Eg veit ikkje om nokon heim der uttrykket «der det er hjarterom er det husrom» passar betre enn i heimen til farmor», skriver minneordforfatteren. Avdøde minnes for sin gjestfrihet overfor sine barnebarn, men gjestfriheten kobles til avdødes kjærlige omsorg gjennom uttrykket «mykje hjarterom», og heile minneordteksten framstår som en hyllest til avdødes omsorgshandlinger både overfor sine egne og overfor folk i bygda. Kvinna framstilles som alltid beredt til å gi omsorg – «Ho var der når nokon trong henne». Avdødes evne til omsorg framstilles som et sentralt karaktertrekk ved henne.

Minneordforfatteren deler ordtakingen i to og knytter «hjarterom» til avdødes omsorg for barnebarna og oldebarn – «Alle me 15 barnebarna har fått kjenna på mykje hjarterom gjennom heile oppveksten», og «Ho hugsa dei kvar og ein med namn, og stova var full av bilete av barnebarn og olderbarn». Minneordforfatteren formidler også på dette viset at avdøde ikke gjorde forskjell på barnebarn og oldebarn i sin omsorg. «Husrommet» i ordtakingen gjelder avdødes utstrakte omsorgshandling overfor bygdas gamle. Avdøde framstår som en institusjon i bygda – hun åpna sitt eget hjem for de gamle som ikke klarte seg sjøl, og hun stelte for dem. Stellet, eller omsorgen blir omtalt som «arbeid». I minneordteksten om Finnvik

blir også 'stelle for' brukt om avdødes omsorgshandlinger overfor sine foreldre og arbeidsfolket i Finnvik.

Det går ikke fram av teksten om avdøde mottok noen form for økonomisk støtte for dette arbeidet, eller hvordan dette arbeidet kom i stand. Det kan se ut som om dette ble gjort ut av «hjerterom», altså, som ei moralsk handling som handler om godhet, og som forsterker framstillinga av avdøde som et sjeldent omsorgsfullt menneske. Ytringa om at avdøde «[...] ikkje var av dei som framheva seg sjølv eller stod på barrikadane», støtter også opp under dette bildet. Det er viktig for minneordforfatteren å framheve at avdøde ikke smykka seg med sine omsorgshandlinger, eller brukte dem til å oppnå fordeler for seg sjøl. Gjennom minneordforfatterens øyne minnes avdøde som et uselvisk og empatisk menneske. Opplysningen om at avdøde fikk Kongens fortjenstmedalje for sitt arbeid for de eldre i bygda, og dermed for sin samfunnsinnsats, bygger opp under dette bildet.²⁰ I og med at avdøde stelte for de eldre i sitt eget hjem, og det ellers ikke går fram av minneordteksten om avdøde fikk noen som helst kompensasjon for dette arbeidet, kan det se ut som medaljen er blitt gitt med utgangspunkt i punkt 1 eller 3 i statuttene for tildeling av medaljen: «[...] eller ved anna personleg verksemd som er samfunnsnyttig (kunst, kultur, vitenskap, sosialt og humanitært virke). [...] Fortenstmedaljen i sølv kan òg bli tildelt ein samfunnsborgar dersom livsinnsatsen kan stå som eksempel for andre, [...]».²¹ Slik minnes avdødes moralske tyngde, og det er da en moralsk omsorg som minnes i forbindelse med avdødes arbeid for fjordens gamle. Den samme moralske omsorgen fins også i minneorda om Finnvik og Kleppa, i det at Finnvik stelte for sine foreldre og arbeidsfolk, og at Kleppa arbeida på sine foreldres gård og hadde livslang omsorg for si søster uten at penger var involvert i omsorgsarbeidet.

Likevel, i minneordteksten om Hatleskog framstår ikke den utstrakte omsorgen som ei plikt eller ei oppgave slik som det er formulert i minneordtekstene om Finnvik og Kleppa. Minneordforfatteren formidler ingenting om hvordan denne omsorgen kom i stand, verken gjennom sine egne eller avdødes tanker rundt denne omsorgen slik minneordforfatterne i minneordtekstene om Finnvik og Kleppa gjør. I teksten om Finnvik får man vite at «I unge år lengta ho ofte ut, men ho såg sjølv at det var trong for henne heime» (Schibevaag, 2004, s. 25). «Karina si viktigste oppgåve i livet vart å hjelpa sine næraste» (Mikkelsen, 2006, s. 43),

²⁰ Kongens Fortjenstmedalje i sølv «blir utdelt som løn for: Særleg fortienstfull innsats over lengre tid i samfunnslivet i offentlig stilling eller verv, ved innsats i frivillige organisasjonar eller ved anna personleg verksemd som er samfunnsnyttig (kunst, kultur, vitenskap, sosialt og humanitært virke). [...] Fortenstmedaljen i sølv kan òg bli tildelt ein samfunnsborgar dersom livsinnsatsen kan stå som eksempel for andre, sjølv om innsatsen til vedkommande kjem inn under det som er nemnt i pkt. 1 og 2» (<http://www.kongehuset.no/c27050/artikkel/vis.html?tid=27783>).

²¹ <http://www.kongehuset.no/c27050/artikkel/vis.html?tid=27783>

formidler minneordforfatteren i teksten om Kleppa. I teksten om Hatleskog er omsorgen avdøde viste for sin familie og overfor sitt lokalsamfunn spunnet rundt ordtakene minneordforfatteren formulerer i teksten: «der det er hjarterom er det husrom». Først i teksten formidles omsorgen for den nære familie gjennom dette ordtaket, videre brukes «husrom» til å fortelle om avdødes omsorg for de gamle i lokalsamfunnet: «Andre enn næraste familie fekk òg husrom hjå farmor og farfar. Gamle i Lysefjorden som ikkje klarte seg aleine fekk eit rom og ei seng i heimen deira». Leserne av minneordet må bruke sine egne historiske kunnskaper til eventuelt å belyse hvordan Hatleskogs omsorgshandlinger overfor lokalsamfunnet kom i stand.

Alle tre minneordtekstene som har blitt undersøkt til nå viser slik også et historisk omsorgsarbeid – fra ei tid det var nødvendig at folk sjøl tok seg av omsorgen for familiemedlemmer eller for lokalsamfunnet.

Omsorg sjøl om...

Kvinnene i de neste tre minneordtekstene er født mellom 1916 og 1955. Det er da en langt større avstand mellom fødselstidspunkta til disse kvinnene enn mellom kvinnene i de forrige tre tekstene.

Gunhild Thorbjørnsen døde nær 93 år gammel. Hun var fra Stavanger. Minneordforfatteren nevner ikke sivil status, men minneordforfatteren skriver at avdøde ikke hadde barn sjøl. Teksten gir inntrykk av at avdøde ikke hadde partner, slik som i minneordet om Anna Finnvik og Karina Kleppa. Tausheten om sivil status er også påfallende her, og det kan se ut som om det er «tryggere» å nevne at avdøde ikke hadde barn, enn at vedkommende ikke var gift eller hadde vært det, eller hadde partner uten å være gift for den saks skyld. Tausheten rundt det å bo alene, eller ikke å nevne sivil status, ligner på den tausheten som kommer til uttrykk i de minneorda hvor det framgår av teksten at avdøde har vært skilt. Nesten alle minneorda om kvinner handler om gifte kvinner som aldri har vært skilt, spesielt de om kvinner født etter andre verdenskrig, eller om enker. I noen få minneord går det fram av teksten at kvinna er skilt og gift på ny, men forfatterne har unnlatt å bruke orda 'separert', 'skilt', eller 'skilsmisse'. I stedet har forfatterne valgt å omgå bruken av disse orda ved for eksempel å fortelle at kvinna som minnes ble gift på ny. Det virker som om sjølve handlinga – ekteskapsbruddet, er vanskelig for minneordforfatterne å omtale på en direkte måte. Ekteskapet blir slik vist fram som en dypt forankra verdi hos minneordforfatterne.

Men, tilbake til omsorgen og minneordteksten om Gunhild Thorbjørnsen:

Vår kjære tante Gunhild var **alltid snill, omsorgsfull og stilte opp for andre**. Hun klaget aldri og var **svært glad i barn**. Hun var toastmaster for tanteungenes barneselskaper, og gjorde bursdagene deres spesielle. **Gunhild hadde ikke egne barn og hadde alltid tid til de hun var tante, beste- og oldetante til**. Hun var alles Tante Gunhild. Hun takket alltid ja til å være med i familieselskaper. Hver julaften leste hun juleevangeliet høyt.

[...]

I 2007 fikk hun **Kongens fortjenstmedalje** i sølv etter 60 år som organist i Misjonskirken. Hun var stolt da hun mottok medaljen, men viste **minst like stor glede over at familien hadde møtt opp** i kirken, som hun i mange år hadde vært aktiv i.

Gunhild var i mange år **en ivrig besøksvenn på sykehjemmet**, hvor hun også spilte for beboerne. Like til hun selv var 90.

[...] [mi utheving] (Kirsti et al., 2009, s. 17).

Til forskjell fra minneorda om Anna Finnvik og Karina Kleppa blir det ikke ytra noe om avdøde hadde omsorgsansvar for sine foreldre. Avdøde hadde derimot arbeida som hushjelp, arbeida på konditori og på steintøyfabrikk. Men omsorgen blir framheva og minna av minneordforfatteren gjennom å vise kvinns omsorg for dem hun var tante for, og hennes omsorg for den øvrige familien – hun hadde vært «aktiv» i familien i mange år. Det viser at det er viktig for minneordforfatteren å vise fram at kvinna viste omsorg sjøl om hun ikke hadde egne barn å vise den for. Slik kan det også se ut som om omsorgen framstilles mer som en egenskap sammenligna med omtalen av omsorg i minneorda om Finnvik, Kleppa og Hatleskog. Det blir ytra at kvinna var «svært glad i barn», og adjektivet «omsorgsfull» blir brukt, og siden vedkommende ikke hadde barn sjøl brukte hun si omsorgsevne overfor andre sine barn. I minneorda om Finnvik og Kleppa, som tydeligvis ikke heller hadde egne barn, blir omsorg, omtanke eller oppmerksomhet vist overfor eventuelle barn i deres nærmeste familie ikke omtalt i det heile tatt.

Omsorg blir ikke brukt som adjektiv i minneordtekstene om Finnvik, Kleppa og Hatleskog – det framgår av tekstene at de viste omsorg, og at deres omsorg var moralsk betinga. På ett punkt framstår også Thorbjørnsens omsorg som moralsk betinga, eller som en moralsk omsorg. Som Hatleskog fikk også hun Kongens fortjenstmedalje for sin samfunnsnyttige innsats som organist i kirka i 60 år. Minneordforfatterne framhever at avdøde var stolt over å motta medaljen, men at hun «viste minst like stor glede over at familien hadde møtt opp i kirken, [...]». Slik kan det se ut som minneordforfatterne framstiller avdødes omsorg for familien som noe viktigere enn den omsorgen medaljen symboliserer – omsorgen for medlemmene av menigheten. I minneordet om Hatleskog ble det ikke foretatt

en sammenligning av hennes omsorg for familien og hennes omsorg for bygdas eldre. Ytringa om at Hatleskog mottok Kongens fortjenstmedalje framstår mer som ei understrekning og forsterkning av Hatleskog som et uselvisk menneske, mens i denne minneordteksten kan det se ut som om det er viktig for minneordforfatterne å framheve at familien betød mer, eller like mye for avdøde sjøl om hun var engasjert på andre områder, og ikke hadde egne barn. Likevel, framstillinga av dødes engasjement og omsorg for menigheten hun var en del av, og hennes omsorg for andre eldre mennesker understreker avdødes omsorgsfulle karakter for leserne av minneordet. Tvetydigheten i språkbruken sier noe om minneordforfatternes eget syn på avdødes omsorg, og ikke noe om avdøde.

De neste to minneordteksten handler om to kvinner født mellom 1946 og 1955, 30 år seinere enn Gunhild Thorbjørnsen.

[...]

Inger Helen vokste opp på Våland og på Åsen, hvor hun bodde med mor, far og bror. Familien livnærte seg av skoproduksjon i Støperigaten og senere skoreparasjon i Flikkbaren AS ved Arneageren. Hennes første jobb var å brette skoer i familiebedriften. Hun lærte seg også å sy og reparere sko. Likevel var det ikke skomaker hun skulle bli.

I fjor gikk hun fra en stilling som Finansdirektør i ENI Norge, og hun fikk så vidt begynt i en stilling der hun skulle ha ansvaret for [...]. **Vi er veldig stolte over det Mamma fikk til i jobbsammenheng. Hun klarte samtidig med sin karriere å ha god balanse med familie- og privatliv. Vi har alltid hatt et harmonisk og trygt hjem, og hatt god oppfølging i vår barndom og ungdom.** Noe av det viktigste for mamma var å **vise oss sin kjærighet, hjelpe oss og støtte oss** i våre valg. Hun var hjørnesteinen i våre liv. Det blir hardt å måtte venne seg til et liv uten henne.

[...]

[...]. Hun brukte også mye tid sammen med sine to barnebarn, [...].

[...] [mi utheving] (Håvardstein og Håvardstein, 2008, s. 15).

Som de eldste avdøde kvinnene presentert til nå, framstiller også denne teksten ei arbeidsom kvinne. Inger Helen Hetland har tydelig hatt et yrkesaktivt liv heile livet i tillegg til si rolle som mor og ektefelle. I minneorda om Finnvik, Kleppa og Hatleskog er det synlig at omsorgshandlingene disse kvinnene utførte var av den typen arbeidslivet og samfunnsinstitusjoner i dag også tar seg av. Omsorgen, enten det var for den nærmeste familien, eller for lokalsamfunnet, eller andre mennesker, blir gjennom språkbruken framstilt som ei oppgave, ei plikt, eller noe som var nødvendig. I minneordet om Hetland handler det om hvordan omsorg for egne barn håndteres ved siden av en yrkeskarriere.

Om man stiller seg spørsmålet om hvorfor det er viktig for minneordforfatterne å minnes at avdøde klarte å balansere yrkesliv og familieliv på en god måte – «Vi er veldig stolte over det Mamma fikk til i jobbsammenheng. Hun klarte samtidig med sin karriere å ha god balanse med familie- og privatliv», kan svaret bli at det ikke er innforstått at man kan utføre både si rolle i yrkeslivet og morsrolla like tilfredsstillende. Slik kan det også forstås som om minneordforfatterne forsvare avdødes yrkeskarriere med verdien omsorg i det at minneordforfatterne påpeker at de er stolte over avdødes yrkeskarriere, og at avdøde klarte å gi dem den omsorgen de trengte i oppveksten sjøl om hun hadde en yrkeskarriere ved siden av. Slik framstår ytringa om avdødes suksessfulle «balansering» av privatliv og familieliv, og hennes utføring av morsrolla - «Vi har alltid hatt et harmonisk og trygt hjem, og hatt god oppfølging i vår barndom og ungdom», også som en slags dokumentasjon eller en bekreftelse på at avdøde også var i ei god mor sjøl om hun hadde en karriere. Minneordforfatternes stolthet over avdødes yrkeskarriere kan også i denne sammenhengen formidle at det er viktig for dem å fortelle at de ikke lei under avdødes yrkeskarriere, men tvert i mot ser opp til avdødes prestasjoner, og det at hun hadde en yrkeskarriere i tillegg til rolla som mor.

Sett på denne måten har framstillinga av omsorg som verdi en parallell til minneordet om Gunhild Thorbjørnsen, fordi minneordforfatteren også i det minneordet valgte å framstille avdødes omsorgsevner i tilknytning til barn, men, i lys av at vedkommende ikke hadde egne barn. Likevel, kvinna viste omsorg sjøl om det var slik.

Få minneord om de eldste kvinnene framstiller omsorg som en egenskap gjennom adjektiv som omsorgsfull, det kan heller se ut som den tilhører ei rolle mer enn en bestemt egenskap som er tillagt kjønn. Likevel er det noe uklart i forhold til omsorg og kjønn fordi det skilles mellom utstrakt omsorgs og arbeid. Det blir kanskje tydeligere etter å ha sett nærmere på minneord om menn. De eldre kvinnes omsorg var kanskje mer synlig fordi samfunnet var organisert annerledes enn nå, eller i tida etter krigen, med plikter og ansvar som også var tydeligere i forhold til kjønnsroller. Flere av disse kvinnene levde også i mindre lokalsamfunn der det meste blir lagt merke til og er synlig for mange. Det er også synlig i dette lyset å se at disse eldre kvinnes utstrakte omsorg kan ses som et samfunnsengasjement fordi de utførte omsorgsarbeid som nå statlige institusjoner har overtatt. I minneordteksten om Inger Helen Hetland ovenfor dokumenteres omsorgen avdøde hadde for sine barn. Kanskje kjennes det viktig for minneordforfatterne å framstille omsorgen slik fordi omsorgen ikke er så synlig for mange med tanke på at både Hetland og Thorbjørnsen levde og bodde i et bysamfunn. Omsorgen i minneordet om Hetland, og delvis i minneordet om Thorbjørnsen, er av en mer

privat karakter. Å framstille den i et minneord synliggjør den overfor flere slik omsorgen de eldre kvinnene på «naturlig» vis gjorde.

I minneordet om Marit Mæle som døde 58 år gammel, kan man se at minneordforfatterens framstilling av omsorg ligner på framstillingsmåten i teksten om Hetland:

[...]

Marit vokste opp på gård på Pollestad som den yngste av tre søstre. Hun kom tidlig ut i arbeidslivet både i butikk og som hushjelp. Marit var **arbeidsglad og likte å omgås mennesker**.

I 1965 giftet hun seg med Arne, og sammen skapte de et godt hjem for barna [...]. Mens barna var små var Marit stort sett hjemme med dem, men så fortsatte hun med sitt butikkarbeid til hun i 1991 startet Klepp Gardin AS. [...]. **Da kreften slo til igjen**, valgte hun å selge.

[...]

I alle år med arbeid utenfor hjemmet hadde Marit en travel hverdag. **Etter at hun fikk kreftdiagnosen for andre gang, begynte en ny epoke i livet. Marit ønsket å benytte tiden på det hun anså som viktig her i livet, for henne var det familie, venner, reising og opplevelser**. Hun var **meget opptatt av å ta vare på folk rundt henne, og det ga henne mye å følge opp barn og barnebarn**. [...].

Marit var flink til å lage mat, og var en av de som tok vare på tradisjonsmaten vår. Hun bød ofte til middag der både kjød og suppa, komla og sviskegraut sto på menyen. [...]. Mange er de som har fått smake både salt og søtt hos Marit, og gått hjem gode og mette.

Hver onsdag gjennom nesten fem år reiste Marit til Stavanger og fikk cellegift på SiR. [...] kjørte, og hun var også med på de kvartalsvise kontrollene. Fikk de da beskjed om at behandlingen fortsatt virket, kjøpte de blomster og champagne på hjemveien. Når Arne kom hjem fra arbeidet ble det sammen med naboer, venner og familie skålt i høye glass for den gode nyheten - på denne måten holdt Marit fokus på de positive sidene i livet. [...].

[...]

[...]. Vi visste alle at **vi kunne stole på Marit**, og hun var en vi ofte søkte råd hos for både små og store ting. **Hun hadde til det siste fokus på hvordan vi andre hadde det**, [...] [mi utheving] (Laland, 2004, s. 25).

I likhet med Hetland hadde Mæle sin egen yrkeskarriere; si eiga forretningsdrift utenom hjemmet. Ifølge minneordforfatteren avslutta kvinna sitt yrkesliv da hun ble alvorlig syk for andre gang. I minneordteksten om Hetland formidler ikke minneordforfatterne eksplisitt at Hetland avslutta sitt yrkesliv da hun ble syk slik som det blir gjort i den siterte teksten ovenfor. I teksten om Hetland skriver minneordforfatterne: «Inger Helen var mye på Karmøy hos Ingjald de siste årene. [...] der Inger Helen nesten daglig gikk tur med hundene sine. Hun

brukte også mye tid sammen med sine to barnebarn, [...]» (Håvardstein og Håvardstein, 2008, s. 15). Det er altså uklart om hvor lenge avdøde var yrkesaktiv med sin sykdomstilstand.

Etter at Mæle ble alvorlig syk for andre gang formidler minneordforfatteren at det er den nære omsorgen som blir viktig i avdødes liv: «Marit ønsket å benytte tiden på det hun anså som viktig her i livet, for henne var det familie, venner, reising og opplevelser». Samtidig framstår ytringa som ei slags læresetning i lys av at avdøde avslutta sin yrkeskarriere da hun ble alvorlig syk, og gjennom ordvalget «viktig». Minneordforfatteren formidler på denne måten at alvorlig sykdom både tvinger oss til å tenke over hva som er viktigst i livet vårt og handle deretter. Det formidles at både omsorg for familie og venner og omsorg for seg sjøl («reising og opplevelser») er viktig.

I minneordteksten om Hetland blir det også formidla at avdøde brukte mye tid sammen med sine barnebarn de siste åra av sitt liv: «Inger Helen var mye på Karmøy [...] de siste årene. [...]. Hun brukte også mye tid sammen med sine to barnebarn, [...]» (Håvardstein og Håvardstein, 2008, s. 15). Men, til forskjell fra teksten om Mæle formidler ikke språkbruken noen slags «visdom» til leserne i forhold til det å velge bort noe i forbindelse med det å bli alvorlig syk.

Mange minneordtekster omtaler hvordan avdøde takla sin sykdom i, eller beskriver i større eller mindre grad hvordan sykdommen satte sitt preg på avdøde. Det er hovedsaklig i minneordtekster om mennesker født etter 1945 at minneordforfatterne omtaler avdødes sykdom, og hvordan vedkommende håndterte denne. Ytringer om sykdom fins i alle kategoriene. Det er tydelig at det er av verdi for mange etterlatte å minnes hvordan avdøde håndterte eller mestra sin sykdom. Altså, kroppen eller fysiske smerter blir sjelden omtalt i minneordtekstene.²² Det er den mentale sida ved sykdomsforløpet som vektlegges av minneordforfatterne. Og, det er spesielt kreftsykdom som blir nevnt med navn slik som tekstutdraget ovenfor også viser. Slik kan man si at det å omtale sykdom, og hvordan den blir mestra, da er blitt en «ny» verdi i lys av at det for noen år tilbake var tabubelagt å snakke om denne sykdommen.²³

Hvordan sykdommen mestres blir ofte framstilt på en måte som kan kalles for krigs-, eller kampretorikk. En språkbruk man forbinder med handlinger på ei slagmark eller i kamp

²² Med unntak av to minneord blir de avdødes utseende eller andre fysiske trekk aldri minna eller omtalt i minneordtekstene. Dette står i kontrast til for eksempel de tradisjonelle minneorda/nekrologene fra Island som er fulle av beskrivelser av de avdødes utseende, deres kroppsbygning og fysiske holdning (Árnason et al. 2003).

²³ Et anna tegn på som forsterker inntrykket av at det er blitt en verdi å minnes hvordan avdøde håndterte sitt sykdomsforløp, er at det også i dødsannonser fins ytringer om dette. Et eksempel er i en dødsannonse i *Stavanger Aftenblad* fra september 2010 der det står at avdøde «har avsluttet livet, etter en lang og forholdsvis ok kamp mot kreften, [...]».

går igjen i tekstene: «gi opp kampen mot kreften», «tapte til slutt denne kampen», «kjempa tappert», «viste styrke og tapperhet», «ga aldri opp, og kjempa seg tappert gjennom mange tøffe slag». Å være syk framstilles av minneordforfatterne som om å være i krig, eller i en tilstand av krig. Sykdommen framstår som fienden «du» utkjemper en krig mot, der du «taper», men gjerne er «tapper» eller «modig» underveis. Krigsmetaforen som bilde på sykdomsmestring peker da på en følelse av å være i kamp, og at man opplever at man er i en situasjon som minner om krig, selv om det ikke foregår noe faktisk slag. Dette er det minneordforfatterne som formidler, og som da også formidler hvordan disse opplever andres sykdomshåndtering. Det er de sykes atferd overfor omverden i ord og handling som da får minneordforfatterne til å framstille sykdom og avdødes sykdomsmestring på denne måten. Språkbruken er ikke tilfeldig valgt, og dermed ikke metaforbruken. «*Metaforens essens er det å forstå og erfare én ting ut fra en annen*» (Lakoff og Johnson, 2003, s. 9). I lys av dette sitatet kan man si at metaforbruken rundt sykdomshåndtering er innsiktsfull på den måten at den forteller oss noe om hvordan vi forstår, eller prøver å forstå sykdom, eller til og med tilføre det å leve med alvorlig sykdom ei mening.

Ei sak er hvordan sykdommen håndteres av den syke gjennom minneordforfatterens bruk av kampfrasene, ei anna sak er at flere minneordforfattere beskriver mer detaljert avdødes atferd under sykdomsforløpet, slik som i minneordet om Mæle. Det er forskjellige framstillinger: «Når [...] ble syk opplevde han dyp sorg over alt han ikke kom til å få oppleve» (Skaaren Gjølse og Skaaren, 2007, s. 13). Likevel framstilles det for det meste en positiv håndtering av sykdom:

- «[...] Selv da hun var svært syk, viste hun interesse og omsorg for andre. [...] Hun fikk mye ut av livet også etter at hun ble syk, [...]» (Smith et al., 2010, s. 18).
- «Selv om [...] var syk i mange år, gav hun aldri opp. Så, så, var ordene hun brukte ofte. Det går bra» (Knutsen, 2006, s. 17).
- «[...] Da hun ble syk, klaget hun aldri, men var mest opptatt av at de rundt henne skulle ha det bra» (Rygh, 2005, s. 35).
- «[...] Hun var sjenerøs og positiv like til det siste. Hun klaget aldri over smertene som fulgte med sykdommen, [...]» (Sjø, 2005, s. 29).
- «Aldri hørte vi henne klage eller være bitter» (Kristiansen, 2010, s. 13).

- «Hun taklet sykdommen sin på en fantastisk måte, hun stod på til det siste. Senest en uke før hun døde, gledet hun seg til den planlagte jenteturen 4. juli, som hun hadde tatt initiativet til» (Prytz-Olsen et al., 2005, s. 27).
- «[...] var så levende. Spøken, latteren og de kloke ordene satt løst på tross av sykdommen og uvissheten. Hun tillot ikke de negative tankene styre, hun hadde en tro og et håp om å blir frisk. Det håpet gjenspeilet seg i den siste samtalen vi hadde, dagen før hun døde» (Steinsvik, 2006, s. 19).
- «Hun imponerte oss alle med måten hun taklet sin sykdom. Vi fikk lov til å følge henne i denne siste fasen av livet og er takknemlige for å ha fått dele så mye med henne» (Lill Tove og Ingunn, 2005, s. 33).

Det er altså viktig for minneordforfatterne å vise at avdøde var omsorgsfull sjøl om vedkommende var alvorlig syk. Det at avdøde ikke «klaga» over sin sykdom er framheva av flere minneordforfattere, og det kan forstås som viktig at man holder sine smerter for seg sjøl, eller er taus overfor omverdenen rundt denne sida ved å være syk. Dette forsterker inntrykket av at sykdomshåndtering er blitt en verdi i seg sjøl. Sammen med bruken av krigsmetaforen kan man si at denne språkbruken skjuler den sorgfulle, triste og angstfylte sida ved det å være alvorlig syk, og slik demper eller skjuler vanskelige sider ved livet i tråd med hvordan andre områder av livet framstilles i minneordtekstene.

Vel, tilbake til minneordteksten om Mæle. Som i minneordet om Hetland, blir avdødes omsorg for sine barnebarn viktig å framheve. Men, i teksten om Mæle kommer avdødes eget utsagn om omsorgen for sine barnebarn til uttrykk gjennom minneordforfatterens formulering «og det ga henne mye å følge opp barn og barnebarn». Man får vite at å gi omsorg føles godt. Slik kan setninga også ses på som en oppfordring til «oss» om at ved å gi får man tilbake. Omsorg som verdi blir framheva som et ideal av minneordforfatteren gjennom å framheve at avdøde hadde omsorg for dem rundt seg gjennom sin sykdomsperiode og helt fram til døden.

Ingen av minneorda i denne bolken blir framstilt som ei oppgave eller ei plikt. Hvorfor ikke det? Alle tre minneorda har til felles at omsorg for barn og barnebarn blir framstilt. Gunhild Thorbjørnsen hadde ikke egne barn, men minneordforfatterne velger å framstille hennes omsorgsevner knytta til barn i nær familie. I minneordteksten om Inger Helen Hetland er det avdødes egne døtre som er minneordforfattere, og det er viktig for dem å framheve hennes omsorgsevner som mor. I det siste minneordet framhever minneordforfatteren omsorgen for familien og venner som det viktigste å bruke tida på for avdøde i sin periode med alvorlig sykdom. Man kan gjerne si det slik at livssituasjoner som krever mye fokus på

en sjøl også tvinger fram et behov for å vise omsorg overfor andre i sin livsverden ifølge minneordforfatterne. Minneordforfatterne ønsker å synliggjøre for omverdenen at disse kvinnene ikke «glemte» sin omsorg for de nærmeste sjøl om de hadde fokus på seg sjøl. Thorbjørnsen uten egne barn, Hetland med en krevende yrkeskarriere og Mæle med sin alvorlige sykdomssituasjon.

Ei støtte

Under denne overskrifta handler det om tre minneord som har det til felles at avdødes omsorg for sine ektemenn også blir framstilt av minneordforfatterne i større og i mindre grad. Alle kvinnene her er født mellom 1913 og 1919.

Olaug Munthe var utdanna sanitetssykepleier. Hun døde 86 år gammel. Hun hadde et omsorgsyrke som i seg sjøl krevde omsorg for andre, men i minneordet om henne blir også hennes støtte for ektemannens forskningsarbeid minna. Slik er dette minneordet en kontrast til de fem forrige minneorda.

[...]

Olaug vokste opp i Sauda og la tidlig for dagen **interesser for** litteratur, håndarbeid og **omsorgsarbeid**. Hun var **arbeidsom** og vitebegjærlig hele livet. Hun har alltid lest mye selv og vært en flittig høytleser, først for egne barn og siden for barnebarna.

Gjennom et langt samliv var hun en **aktiv støtte for mannens forskningsarbeid**. Hun holdt orden på notatene hans og renskrev både dem og artiklene hans. Dessuten kopierte hun for hånd de mange originaldokumentene som det ikke var anledning til å fotokopiere. **I det hele tatt oppfattet Olaug seg også som Ludvigs arbeidskollega.**

[...]

Olaugs evne til nettverksbygging kom til uttrykk på mange måter. Hun var den kvinnelige lederen i storfamilien som bandt store og små sammen. Hun **utstrålte en trygghet og sinnsro** som [...] [mi utheving] (Strandenæs, 2005, s. 23).

Fram til teksten som er sitert her er det avdødes yrkesliv som sanitetssykepleier som blir vektlagt – hva kvinna utretta i sitt arbeid som sykepleier for misjonen. Det er sjølve omsorgsarbeidet som blir minna i minneteksten fram til sitatet begynner ovenfor. Til forskjell fra de tre forrige minneorda som framstiller omsorgen som ei plikt og en nødvendighet i tillegg til det fysiske arbeidet kvinnene utførte, blir omsorg av denne minneordforfatteren omtalt som en «interesse for omsorgsarbeid». I likhet med de forrige minneorda blir det å arbeide viktig å minnes. Kvinna i dette minneordet blir beskrevet som «arbeidsom», ei anna blir framstilt som driftig og ei blir omtalt som et «arbeidsjern».

Denne minneordteksten er tydelig knytta til religion. Det er misjonsarbeidet som står sentralt i teksten. Det kan være uunngåelig ikke å tolke kvinners plass i misjonen inn i avsnittet som handler om kvinns «aktive støtte» for sin manns forskningsarbeid. Men, hvilket religiøst kvinnesyn minneordforfatteren eventuelt måtte ha er vanskelig å si noe sikkert om fordi avsnittet framstår i et tvetydig lys, sjøl om det kan være fristende å si at teksten bekrefter synet på kvinnens plass i misjonen. Det er heller ikke sikkert at den mannlige minneordforfatterens kvinnesyn skiller seg fra andre minneordforfatteres eventuelle kvinnesyn uten at religion er nevnt. Det som er av interesse er hvordan arbeid og omsorg blir skilt fra hverandre i dette avsnittet.

Hva er tvetydig med avsnittet? Omsorg gjennom et omsorgsyrke, altså sjølve omsorgsarbeidet, blir framstilt i første del av minneordteksten. I den siste delen, som det er sitert fra ovenfor, er kvinna skilt fra yrket sitt og framstilt i et mer personlig lys. Dette er ikke uvanlig. Mange minneord kan være en blanding av noe som ligner et cv og en mer personlig framstilling av avdøde. Likevel, i avsnittet om ektemannens forskningsarbeid blir kvinns arbeidsoppgaver hun gjør for ham framstilt som ei «støtte», altså, som hjelp eller omsorg. Ordet 'arbeid' er valgt bort sjøl om kvinna i realiteten utfører konkrete arbeidsoppgaver for mannen sin. Hennes arbeid blir sett på som omsorg av minneordforfatteren gjennom frasen «aktiv støtte». Samtidig formidler vedkommende at avdøde sjøl så på si støtte som et arbeid hun gjorde - «I det hele tatt oppfattet Olaug seg også som Ludvigs arbeidskollega». Kvinna får ikke anerkjennelse for sjølve arbeidet hun har gjort, men for omsorgshandlinga dette arbeidet tydelig representerer for minneordforfatteren. På ei anna side har minneordforfatteren til slutt valgt å presentere avdødes egen oppfattelse av seg sjøl i forhold til handlinga hun utførte for sin ektemann, som for å vise henne respekt for sitt eget syn på sin handling. Avsnittet står også i kontrast til omtalen av den avdøde som «leder», men kanskje er valget om å ta avdødes egen oppfatning av si støtte til mannen tatt med i teksten nettopp fordi avdøde skildres som ei sterk kvinne med lederegenskaper som «trygghet og sinnsro».

I minneordet om Konstanse Levang blir også hennes ektemann nevnt i forbindelse med arbeid hun og mannen utførte sammen. Men, i motsetning til forrige minneord er ytringene som omhandler dette ikke framstilt på en tvetydig måte av den kvinnelige minneordforfatteren:

[...]

[...]. Tante Konstanse var en ener i mange ting. Hun **stelte godt for alle**. Hun ble i unge år gift med Peder Levang og hadde et godt hjem på Levang utenfor Sandnes. Det var alltid like kjekt å komme dit på ferie. [...]

[...]

Tidligere var hun med mannen da han reiste rundt på anleggsarbeid over hele landet.

Hun laget mat for mannen og arbeidskollegene hans som kalte henne for mor.

[...] [mi utheving] (Østevik, 2005, s. 30).

Det eneste som er uklart ved minneordteksten er hvorvidt kvinna utførte et lønna arbeid eller ei. Det har minneordforfatteren ikke funnet viktig å nevne. Det kan derfor virke som om det er sjølve omsorgen som ligger i kvinnas handling; matlaginga, som er viktig for minneordforfatteren å framheve, og ikke sjølve arbeidet kvinna faktisk utførte. Det kan det tyde på fordi minneordforfatteren også har valgt å nevne at avdøde ble kalt for «mor» av ektemannens arbeidskollegaer. Det kan virke som minneordforfatteren ikke har kjennskap til det mannsdominerte anleggsarbeidermiljøet og deres omgangsformer fordi vedkommende nevner noe som ikke var uvanlig, nemlig å kalle ei kokke for «mor». At ektemannens arbeidskollegaer kalte kvinna for mor, trenger ikke å bety noe anna fra deres side enn å ufarliggjøre at det var ei kvinne tilstede i et mannsdominert miljø, og av respekt for hennes ektemann. Å bruke personnavn signaliserer en intimitet som unngås ved benevnelsen «mor». Videre er sjølve arbeidet hun gjorde, matlaginga, forbundet med det mødre var aleine om på denne tida, nemlig det å lage mat for familien. Å kalle kvinna for «mor» blir da ei naturlig løsning. Det ligger da sjølsagt også et omsorgsaspekt i benevnelsen sett fra arbeidernes side.

Det siste minneordet som undersøkes i dette underkapitlet er om Aslaug M. Løland. I dette minneordet er avdødes to ektemenn omtalt, og 'arbeidet' minnes. På flere vis skiller denne minneordteksten seg likevel ut fra alle minneordtekstene som har blitt undersøkt til nå. Teksten har blant anna en mørk og dyster følelsestone, som skiller den ut fra alle tekstene i heile minneordmaterialet. Til forskjell fra de forrige minneordtekstene fins det ytringer om barneoppdragelse, og om avdødes to ekteskap. Dermed berører denne teksten tema som vanligvis ikke omtales i minneordtekstene. Videre framstiller dette minneordet sider ved omsorg som ingen andre minneord gjør:

Vår mor, Aslaug M. Løland sovnet inn lørdag 5. juni, 91 år gammel, etter fire tunge år på sykehjem og **vi minnes hennes liv med vemod.**

[...]. **Hun styrte sitt hus med sikker hånd, alt skulle være perfekt. Hennes kjærlighet var å passe på at alle fikk nok mat og gode klær, at det var rent og pent.**

Hun var utadventt og sjarmerende i ungdommen, var med i sangkor og tok seg jobb som tjenestepike som så mange andre før krigen. Hun giftet seg som 22-åring, **fikk fem barn som skulle oppdras og ledes frem til å bli flinke, ærlige og snille. Lydighet sto høyt i kurs, slossing og bråk var riktig ille. Ingen ante** hva hun måtte stri med i krigens mørke dager hvor alt var bare angst og ektemannen ble sendt til Nord-Norge av tyskerne.

Som 42-åring og separert tok hun seg jobb som husholderske hos en enkemann på Jæren, som hun giftet seg med da hun var 50. Og påtok seg da enda et kull med fem barn, hvor der fulgte både gårdsarbeid og utejobb. Halvdagsjobb i byen, ute- og innearbeid på gården. **Ingen forsto at hennes hjerte blødde for morløse små, og faren ble hun glad i.**

Det ble et slit gjennom 50 lange år. Det er ikke lett å være stemor og nesten **ingen brydde seg om hjelpen** hun hadde gitt, ikke rart hun ble skuffet, bitter og sint. **Ingen vet** hvor mange tårer hun hadde inni seg, **ingen vet** hvor hardt det var å forsette å være arbeidsjern med dårlig rygg, gikt og andre plager. **Hun var et menneske som sto på og gjorde alt i sin makt for mannen hun hadde valgt. Hun var drivkraften bak alt som ble bygd og forbedret. Hun bygget opp et nydelig hjem og likte godt å få besøk.**

Hennes trøst og glede var å reise på årlige besøk til Haukeland og sine egne, **med middagspakker i frysen som mannen bare kunne ta frem.** Noe vi kanskje flirte litt av, men så tilhørte hun jo den gamle skole. Ingen nyfeminist der nei.

Da han ble syk, støttet hun seg til veggene for å nå frem når han trengte hjelp. Hans sykdom ble også hennes bane - hun falt om og ble lam.

[...]. På den andre siden vil hun få fred i sjelen, lys og kjærlighet som dette livet ikke ga. Lykke til på ferden. Til en ny og bedre verden [mi utheving] (Roen, 2004, s. 37).

Fra begynnelse til slutt kjennetegnes denne minneordteksten ved et dystert og mørkt uttrykk, med minner som er knytta til vemodige, triste og bitre følelser. Følelsene er knytta til hvordan minneordforfatteren ser avdødes omsorg for sine barn, stebarn og ny ektemann, og hennes omsorg for hus og hjem.

I begynnelsen av minneordteksten knytter minneordforfatteren avdødes omsorg til det materielle; viktige tegn som har å gjøre med kjærlighet og omsorg. Det handler om å holde hjemmet i orden, og passe på at alle barna fikk nok mat og hadde gode klær. Slik viste avdøde sin kjærlighet bekrefter minneordforfatteren. At standarden på hjemmet, eller boligen var viktig for avdøde, minnes forfatterne også mot slutten av av minneordet: «Hun var drivkraften bak alt som ble bygd og forbedret. Hun bygget opp et nydelig hjem og likte godt å få besøk». Flere minneord, også tekster om yngre mennesker, har innslag av ytringer som omhandler hjemmets utseende og hvordan avdøde tok vare på det: «I hjemmet var hun en tusenkunstner,

[...]» (Flåten, 2007, s. 17), «[...]», holde hus og hjem i imponerende orden, [...]» (Løken og Løken, 2007, s.17), «[...]», og ute som inne blomstret det rundt henne, og kreativiteten fikk fritt spillerom i farger og ideer» (Hebnes og Hebnes, 2008, s. 17). Ellers fins det også blant anna fraser som «kjærlighet til hjemmet», «skapte et trivelig hjem», og «et flott hjem». Marianne Gullestad mener at hjemmet er blitt et «*nøkkelsymbol* i norsk kultur» fordi det «uttrykker så *mange* verdier som er viktige for oss» (Gullestad, 1989, s. 57). Gullestad lister opp elementer i hjemmets symbolverdi:

- familiens samhold og identitet
- personers identitet
- integrasjon i livet (helhet)
- retning til livsløpet
- sosial referansegruppe, livsstil
- trygghet, hygge, «fred og ro», nærhet
- selvstendighet
- selvhjulpenhet
- praktisk sans
- nøkternhet
- kontroll, mestring (Gullestad, 1989, s. 57).

Jeg vil gjerne tilføre lista *omsorg* som et element i hjemmets symbolverdi. Det å ta vare på hjemmet – pynte og stelle, er uttrykk for omsorg, og dermed også et element i hjemmets symbolverdi. Gullestad stiller spørsmålet: «Hva *er* hjemmet *blitt* et symbol for?» [mi utheving i kursiv] (Gullestad, 1989, s. 57). Det er relevant å stille spørsmål om *når* det ble det? På hvilket tidspunkt kan man si at hjemmet ble et slik nøkkelsymbol? Ifølge minneordet om Løland, og andre minneord om de eldste kvinnene født før 1920, velger minneordforfatterne å ytre seg om avdødes hjem. Ytringer som handler om hvordan det ble tatt vare på, og at avdøde blant anna skapte et «trivelig», eller et «nydelig» hjem. Det kan tyde på at hjemmet *har vært*, og ennå er, et nøkkelsymbol i norsk kultur.

Men, tilbake til minneordteksten om Løland. Hvordan avdøde oppdro sine barn blir også minna i begynnelsen av teksten – «[...] som skulle oppdras og ledes fram til å bli flinke, ærlige og snille. Lydighet sto høyt i kurs, slossing og bråk var riktig ille». I et minneord om ei anna kvinne, Else Buch, som var fra ei anna sosial klasse – borgerskapet, er de samme oppdragelsesideala oppgitt: «Her var det klare idealer, regler og plikter, alt med hensyn og hederlighet som mål» (Buch, 2009, s. 13). Det er tidstypisk for perioden 1930 til 1950 å legge

vekt på lydighet i barneoppdragelsen, og lydighet i oppdragelsen av jenter var mer framheva enn i oppdragelsen av gutter. Idealet om «lydighet» var nært knytta til det å «være til nytte» (Gullestad, 1996, s. 224). Sitata om oppdragelse både i minneordet om Løland og i minneordet om Else Buch, som var født på samme tidspunkt som Løland, viser like oppdragelsesideal på tvers av klasse og sosial bakgrunn.

Å være til nytte for noen, eller å gjøre nytte for seg betyr å være til tjeneste og til hjelp. I likhet med flere minneordtekster om de eldste kvinnene handler også teksten om Løland om å være til tjeneste i den forstand at både samfunnsforhold, kulturen og kjønnsrollemønsteret satte grenser for den enkeltes handlingsrom. I teksten formidler minneordforfatteren at avdøde sleit seg ut både mentalt og fysisk gjennom hardt arbeid og omsorgsansvar gjennom et langt liv. Slik er framstillinga av omsorg i dette minneordet en kontrast til hvordan omsorg er framstilt til nå, og hvordan den ellers framstilles i heile minneordmaterialet. Omsorgsbudskapet i minneordmaterialet formidler en taushet rundt hvordan det å gi omsorg opplevdes fra den avdødes side. Slik blir budskapet kun minneordforfatterens budskap. Omsorgen framstilles med fokus på hva den har betydd for mennesker som avdøde har vist omsorg overfor.

Det å gi omsorg kan også ha negative sider for den som gir den, slik som minneordteksten om Løland viser. I teksten framstilles omsorgens bakside slik den for noen kan oppleves – de direkte konsekvensene av hardt arbeid og stort omsorgsansvar gjennom mange år: «Det ble et slit gjennom 50 lange år. [...]. [...], ingen vet hvor hardt det var å fortsette å være et arbeidsjern med dårlig rygg, gikt og andre plager». I begynnelsen av minneordteksten framstilles avdøde som «utadvendt» og «sjarmerende» i sin ungdom. Etterhvert som minnene om avdøde framstilles forandrer bildet av avdøde seg til det motsatte. Vendepunktet i framstillinga skjer i teksten der «krigens mørke dager» omtales. Avdøde brytes gradvis ned av omsorgsansvar og hardt arbeid, og framstilles som fysisk og psykisk nedbrutt ved slutten av minneordteksten. Slik er denne teksten også et unntak når det gjelder hvordan det er typisk for et minneord at menneskene som blir minna ikke skifter karaktertrekk underveis i framstillinga.

Omsorgens bakside blir formidla gjennom minneordforfatterens følelseslada språkbruk, som framstår i en klagende og bebreidende tone. Bebreidelsen er knytta til at avdødes omsorg ikke ble lagt merke til – «ingen ante», «ingen forstod», «ingen brydde seg om hjelpen hun hadde gitt», «ingen vet hvor mange tårer hun hadde inni seg», «ingen vet hvor hardt det var å fortsette å være et arbeidsjern med dårlig rygg, gikt og andre plager». Hvem er *ingen*? Første gang *ingen* blir brukt er i forbindelse med avdødes tilværelse og eneansvar for

sine barn under krigen. Bruken av *ingen* kan peke på de nære omgivelsene og på familien, men kan også være et uttrykk for ensomhet, og at man er overlatt til seg sjøl med sin skjebne.

Bruken av *ingen* dukker opp igjen da avdøde etter krigen påtok seg enda mer omsorgsansvar gjennom å gifte seg på ny med en enkemann, og være mor for hans fem barn i tillegg til sine egne. Minneordforfatterne påpeker igjen at «*Ingen* forstod at hennes hjerte blødde for morløse små, og faren hun ble glad i», og «*ingen* brydde seg om hjelpen hun hadde gitt [...]» [mi utheving i kursiv]. Bruken av *ingen* peker på avdødes nære omgivelser. Den kan være retta mot medlemmer av den nye familien, og den nye ektemannen sjøl. Avdødes andre ektemann blir aldri omtalt med personnavn av minneordforfatteren. Han blir omtalt med distanse: «enkemann», «faren hun ble glad i», «mannen» og «han». Minneordforfatteren kommenterer også kvinns omsorg for sin ektemann og den tidstypiske kjønnsrolla kvinna hadde. Når hun skulle reise på besøk til slekta si, hadde hun på forhånd laget middag og lagt i frysen til sin ektemann. «Noe vi kanskje flirte av, men så tilhørte hun jo den gamle skole. Ingen nyfeminist der nei», skriver minneordforfatteren. Vedkommende kommenterer sin egen reaksjon på avdødes omsorg samtidig som vedkommende anerkjenner at avdøde var opplært til å stille for mannen - «[...] men så tilhørte hun jo den gamle skole».

I minneordet om Olaus Munthe, blir kun hennes «støtte» for ektemannens forskningsarbeid framstilt. Hennes rolle som hustru på andre områder blir ikke omtalt. Men, i lys av minneordet om Løland, kan det se ut som om sjølve arbeidet Munthe utførte for sin ektemann visker ut den tradisjonelle kjønnsrolla i og med at minneordforfatteren har valgt å framstille at Munthe sjøl oppfatta seg som sin manns «arbeidskollega» (Strandenæs, 2005, s. 23). Det kan se ut som avdødes rolle som hustru opphører i det hun skal utføre et arbeid som ikke er knytta til hjemmet, men likevel innenfor en familiesfære. Dermed ser det ut som om den tradisjonelle kjønnsrolla knytta til hjem og familie er splitta i flere ulike deler. I minneordet om Løland bekreftes den tradisjonelle kjønnsrolla sjøl om Løland i tillegg var yrkesaktiv utenfor hjemmet.

Gjentakelsen av pronomenet *ingen* får minneordet om Løland også til å framstå som en sorgens klagesang. Forfatterne bruker følelsesladda ord som: «skuffet», «bitter», «sint» og «tårer». «Vi-et» i minneordteksten har «sett» avdødes kjærlyhet og slit, og viser medlidenhet med avdøde. Aristoteles definerer medlidenheten som «[...] en slags smerte over et onde som fremstår som ødeleggende eller smertefullt, som rammer en som ikke har fortjent det, [...]» (Aristoteles, 2006, s. 133). Omsorgen blir nettopp framstilt av minneordforfatteren som et «onde» som vedkommende identifiserer som ødeleggende både fysisk og psykisk, og som

ufortjent har ramma avdøde – «Ingen» har vært takknemlig for avdødes omsorg og harde arbeid. «Ingen» har vist at de har visst om avdødes følelser, og hvordan hun egentlig hadde det, men «vi» har sett at «ingen» så. Minneordet blir slik en oppreisning for avdøde. Bebreidelsen fungerer også som en anerkjennelse av den omsorgen avdøde viste i løpet av livet sitt, som minneordforfatteren mener ikke har blitt verdsatt. Slik forteller bebreidelsen oss at omsorg skal settes pris på av omgivelsene, og at det å vise omsorg uten å få anerkjennelse eller omsorg tilbake kan føre til bitterhet, sinne og skuffelse. Det kan også være at avdødes omsorgshandlinger ikke ble oppfatta som noe ekstraordinært av omgivelsene, men som selvfølgelig handlinger, og dermed tatt for gitt. Noe som tausheten rundt avdødes andre familie kan peke på. Et «oss» og «de andre» kommer tydelig fram i minneordteksten. Avdødes «trøst og glede var å reise på årlige besøk til Haukeland og *sine egne*» [mi utheving]. Minneordforfatteren markerer her et skille mellom avdøde og «den andre familien». Den andre familien blir ikke omtalt. Istedenfor møter vi et «ingen». Tausheten kan signalisere konflikt, eller at både avdøde og minneordforfatteren har et problematisk forhold til denne delen av familien. Likevel, her er omsorgsbudskapet at det å vise omsorg ikke nødvendigvis genererer en god følelse hos den som gir den, og at den som har omsorgsansvar også trenger omsorg i form av anerkjennelse for sine omsorgshandlinger.

Dette minneordet har også andre funksjoner utenom det å minnes avdøde, som også skiller den ut fra de fleste minneordtekstene. En minneordteksts aller fremste funksjon er jo å minnes et menneske som har dødd. Noen minneord framstår som en rein hyllest gjennom språkbruken i det, andre er mer nøytrale. Dette minneordets funksjon er like mye en forsvarstale og et anklageskrift. Avdødes liv blir ved slutten av minneordet minna som et liv uten «lys og kjærlighet», og minneordforfatteren framstiller avdøde som ei plaga sjel – «På den andre siden vil hun få fred i sjelen, [...]». Minneordforfatteren ønsker at avdøde skal møte en «ny og bedre verden». Slik er også minneordet en kritikk av vårt samfunn og vår verden.

Trøst og forståelse

Omsorg som lindrende; som trøst og forståelse framstår som sentralt i de fire utvalgte minneordtekstene som skal undersøkes her. To av kvinnene er født henholdsvis i 1922 og i 1905. Den tredje kvinne, som har fått to minneordtekster om seg, er det ikke opplyst alder ved dødsfall eller fødselstidspunkt.

[...]. Et **medmenneske med varme og omsorg** har fått hvile.

Hun brukte sine siste krefter på dødsleiet til å **klemme sine nærmeste i hendene** når hun ikke greide å si noe. Ingenting beskriver henne bedre enn dette. **Hun rakte hele livet ut sine hender til hjelp og trøst. Ikke bare til sine nærmeste, men langt utover det.**

Dagmar ble født 10. april 1922 og vokste opp på Berge i Forsand som eldst i en søskenflokk på fem. **Hun lærte tidlig å ta ansvar.** 18 år gammel reiste hun til Oslo for å ta handelsskole på Fjellhaug. Der traff hun Trygve Veggeland, hennes livsledsager. Etter sykepleierutdanning forberedte de to seg på misjonærgjerning i Kina. Trygve reiste først. Dagmar skulle komme etter, men slik gikk det ikke. Alle misjonærer måtte flykte fra Kina. Mens Trygve var borte, fødte Dagmar eldstejenta Annlaug. **Dagmar sto alene med ansvar for hjem og familie mens Trygve var borte. Slik skulle det også bli i årene mens han forkynte i Norge.**

Misjonærtjenesten ble annerledes enn Dagmar hadde tenkt. Hun var en omsorgsperson i nabolaget, misjonsforeningen, barneforeningen og i jobben som sykepleier i mange år på avdeling ni ved Stavanger sykehus.

Hjemmet var hennes viktigste arena. **Hun hadde en åpen dør for barna i nabolaget, de som ville ha råd av sykepleieren. Flere av familiens eldre fikk bo i hjemmet sine siste år.** 16 barnebarn og 16 oldebarn var hennes store glede og takknemlighet. **Hun engasjerte seg i alle.**

[...]

[...] Mange vil huske Dagmar med glede og takknemlighet for det hun fikk bety for mange med sin **empati** og omsorg. Hun var en raus person en kunne **betro seg til** og hadde **vid horisont**. [mi utheving] (Bøe, 2006, s. 27).

Dagmar Veggeland døde 84 år gammel. Hun minnes for sin livslange og utstrakte omsorg for både sine nærmeste og andre mennesker, slik er dette minneordet ei rein omsorgsfortelling og ligner på minneordtekstene om Anna Finnvik og Alma Hatleskog. Omsorgen her blir sett på som hjelp og trøst, men i et religiøst skjær. Denne kvinna blir framstilt som en person med et omsorgsoverskudd. Hun fungerte nærmest som en samfunnsinstitusjon med sine råd og hjelp til nabolagets barn, og stell for familiens eldre. At omsorgen til denne kvinna er viktig å minnes for minneordforfatteren, er tydelig ved vedkommendes framstilling av kvinnas dødsleie innledningsvis. Sjøl på dødsleiet viste hun omsorg for de rundt seg. Gjennom minneordforfatterens blikk blir kvinnas hender et symbol på hennes livslange omsorg - hun klemte «sine nærmeste i hendene når hun ikke greide å si noe», og «hun rakte hele livet ut sine hender til hjelp og trøst». Trøst er her representert ved fysisk nærhet. Å klemme andres hender er å trøste dem. Å rekke ut sine hender ut til hjelp og trøst peker på omsorg som innebærer både praktisk hjelp og fysisk nærhet. Armen eller hånda er også et kjent kristent symbol på Gud Fader. Hånda som symbol i kristen kontekst er en ofte brukt antropomorfisme (Skottene, 2002, s. 30); en type metafor som også kalles for besjeling – menneskelige

egenskaper blir projisert over på noe ikke-menneskelig. Likevel, i minneordteksten ovenfor fungerer avdødes hender da mer som en metafor for omsorg, men i en kristen kontekst.

Som i flere av minneordtekstene som her er undersøkt, opplyser også forfatteren av dette minneordet at avdøde tok ansvar i ung alder. Framstillingene av kvinnene som arbeidssomme og ansvarsfulle fra ung alder av er tydelig viktig for disse minneordforfatterne å ta med. Gjennom denne opplysningen underbygger, og på et vis dokumenterer minneordforfatterne, at de avdøde kvinnes omsorg er et vedvarende og viktig trekk ved deres atferd og ved deres person. Det er snakk om «ekte» omsorg. I et annet minneord kan man få inntrykk av at det fins «uekte» og «ekte» omsorg fordi minneordforfatterne av akkurat dette minneordet velger å kalle omsorgen vennene har vist dem i ei vanskelig tid for «ekte solidarisk omsorg» (Ravnås et al., 2010, s. 9). I dette lyset kan man også forstå vektlegginga av det å arbeide som viktig. Å framheve eller å minnes avdødes arbeidsevne signaliserer at det å kunne ta i et tak, er en viktig verdi for disse minneordforfatterne. Det å ha slike arbeidsevner, eller det å arbeide, var også en del av identiteten til denne generasjonen, og har lenge vært en viktig verdi i det norske samfunnet. Avstanden mellom det å kunne arbeide, gjerne hardt, og ikke gjøre det blir gjerne fort sett på som latskap. Det er, og har vært viktig, ikke å framstå som «lat» – «Mor låg aldri på latsida. Var det ikkje Tau Bygg og kveldsjobbing, var det arbeid på folkebiblioteket, strikking, veving og rosemaling» (Ravnås et al., 2010, s. 9).

Men, tilbake til minneordteksten om Dagmar Veggeland. Som i minneordet om Olaug Munthe, skulle Veggeland arbeide som misjonær sammen med sin mann. I motsetning til Munthe ble det aldri slik for Veggeland av ulike årsaker. Minneordforfatteren framstiller Veggeland som ei aleinemor – hun «sto alene med ansvar for hjem og familie mens Trygve var borte. Slik skulle det også bli i årene mens han forkynnte i Norge» (Bøe, 2006, s. 27). Slik anerkjenner minneordforfatteren avdødes eneansvar for sin familie, og holder ektemannen utenfor. Avdøde blir ikke framstilt som ei «støtte» for sin ektemann slik som Munthe blir framstilt. Det er også påfallende i minneorda om begge disse kvinnene, at deres ektemenns død ikke blir nevnt. Det framgår tydelig av minneordtekstene at de var uten ektemenn ved sin død. I minneordteksten om Veggeland blir hennes sønns død nevnt, men ikke noe om ektemannens død.²⁴

²⁴ I begge minneordtekstene står det på slutten hvem kvinnene «etterlater» og «tar avskjed med». Jeg antar at ektemennene er døde, fordi det er usannsynlig med tanke på deres religiøse bakgrunn at kvinnene har skilt seg på et eller annet tidspunkt i løpet av livet, og fordi det ikke har vært så vanlig å skille seg for denne generasjonen, slik som det er nå.

Som de fleste av kvinnene i dette kapitlet viste Dagmar Veggeland omsorg for andre enn sin egen familie, men omsorgen for nabolaget, i foreningsliv og arbeid blir sett på som en misjonsgjerning av minneordforfatteren – «Misjonærtjenesten ble annerledes enn Dagmar hadde tenkt. Hun var en omsorgsperson i nabolaget, [...]» (Bøe, 2006, s. 27). Likevel, sett i et historisk lys og sammenligna med den omsorgen Anna Finnvik og Alma Hatleskog utførte, og som minneordforfatterne ikke omtaler i religiøse vendinger eller i tilknytning til religion, framstår da Veggelands omsorgshandlinger lik Finnviks og Hatleskogs handlinger. Det er en tidstypisk moralsk omsorg som minnes. En som framstår som religiøst betinga, og en som framstår som «sekularisert kristen nestekjærighet» (Gullestad, 1996, s. 135). Men, omsorgen Veggeland minnes for strekker seg lenger en som så. Avdøde minnes som en person man kunne «betre seg til». Omsorgen handler da også om *tillit*. Å kunne betre seg til noen innebærer at man stoler på vedkommende, at man opplever vedkommende som troverdig. Det er en gjensidighet i relasjonen. På den ene sida handler det om å vise noen tillit, som også er å vise vedkommende respekt. På den andre sida framstår personen man gir sin tillit til, eller har tillit til, som pålitelig fordi vedkommende er i stand til å ta i mot denne tilliten som blir vist – vedkommende håndterer betroelsene på en respektfull måte.

Tillit til andre er et vedvarende og tilbakevendende psykologisk behov. Det å hente tillit fra andres pålitelighet eller integritet, er en form for emosjonell gjenetablering som følger med opplevelsen av kjente og materielle omgivelser. [...] (Giddens, 1997, s. 74).

Det handler om en omsorg som ligner den som er forbundet med foreldres omsorg for sine barn, og som i beste fall er betingelsesløs.

De to neste minneordtekstene som skal undersøkes må ses i sammenheng med hverandre fordi begge minneordforfatterne minnes den samme kvinna, Aud Borgny Gursli, men fra ulike ståsted. Det første minneordet er skrevet av en mann som bodde på en institusjon som barn – en skole for «gutter med tilpasningsvansker», der Aud Borgny Gursli arbeida. Det andre minneordet er skrevet av pater Kjell Arild Pollestad som også minnes denne kvinna, men ut fra sitt perspektiv som siviltjenestearbeider ved skolen. Minneordet skrevet Pollestad stod i *Aftenbladet* dagen etter det første minneordet. Det er derfor det første minneordet som skal undersøkes først:

[...]. Jeg kom som et livredd barn - som så mange andre barn - til Skåland skole på Moi på begynnelsen av syttitallet.

Jeg flyktet fra et hjem i vold og rus. **Som så mange andre lette jeg febrilsk etter en mor jeg aldri hadde fått. Rent biologisk hadde vi vel en, men vi barnehjemsbarn lærer tidlig at biologi er uten betydning så lenge kjærligheten ikke er der. En av de få som virkelig forstod dybden i dette, var Borgny. Alle oss guttenes egentlige mor. I hjertet.**

Hun tok oss i sin favn. Strøk oss over håret. **Gav oss trøst.** Hun var ett, hun var alt.

Vi kan bare takke for alle de knuste hjertene du gav håp. Og vi guttene som nå innstilte henne til Kongens Fortjenstmedalje og var så nær målet . . . Bare uker fra . . . På vegne av meg selv og mange, mange, mange barnehjemsbarn, hvil i fred [mi utheving] (Wegge, 2009, s.11).

Minneordteksten om Aud Borgny Gursli framstår som en inderlig, sår og varm beskrivelse av et menneske som var i stand til å vise omsorg, gi trøst og forstå de barna som aldri hadde mottatt det. Leserne av minneordet får ikke vite noe om Gurslis funksjon ved institusjonen. For minneordforfatteren er avdøde kun «Borgny». Å omtale avdøde med fornavn understreker nærheten minneordforfatteren føler og følte til avdøde – avdøde var mer enn en ansatt ved institusjonen for vedkommende.

Minneordforfatteren ytrer seg ikke bare på vegne av seg sjøl, men på vegne av andre barnehjemsbarn gjennom å gå fra et 'jeg' til et 'vi' underveis i framstillinga. Minneordteksten er til, og om Aud Borgny Gursli, men minneordforfatteren minnes sin egen barndom gjennom minnet om henne. Sjøl om minneordforfatteren nå er voksen, er det hans egne følelser og opplevelser som barn han minnes, og gjennom heile minneordteksten er det 'barnet' i den voksne som minner. Til og med i det siste avsnittet bruker minneordforfatteren «vi guttene» om en handling foretatt i voksen alder – det gjelder de tidligere barnehjemsbarnas innstilling av Gursli til Kongens fortjenestemedalje.

Avdødes egenskaper som det å kunne forstå hva barna trengte ved å gi trøst ved anna enn ord, er det sentrale å minnes om vedkommende her. Gursli ble sett på som ei mor av guttene fordi hun tok dem i «sin favn. Strøk oss over håret. Gav oss trøst», og dermed «håp» (Wegge, 2009, s. 11). Ved å være fysisk nær fikk barna trøst. Det guttene mangla i livet ga denne kvinna dem – i deres hjerter var hun deres «egentlige mor». Gursli ble et symbol på hva ei mor skal være.

Med sine hender strøyk Gursli dem over håret. Tanken går til den forrige minneordteksten om Dagmar Veggeland som «rakte hele livet ut sine hender til hjelp og trøst», og som «brukte sine siste krefter på dødsleiet til å klemme sine nærmeste i hendene [...]» (Bøe, 2006, s. 27). Sjøl om 'hendene' i ytringa om Veggeland også kan ses som en metafor for omsorg i en religiøs kontekst, er de kobla sammen med fysisk omsorg gjennom å

ta på andre med hendene sine, klemme deres hender, eller stryke andre over håret med hendene. Det er ikke ord som trøster, men fysisk nærhet. Den fysiske omsorgen minnes.

Å framheve hva guttene trengte så sårt – ei mor som kunne gi dem omsorg og kjærighet, synliggjør en taushet rundt det selve institusjonen ikke var i stand til å gi dem, men som Gursli var i stand til. En omsorg og kjærighet slik ei mor bare kan. En institusjon kan bare gi faglig omsorg, som da ikke har effekt slik minneordforfatteren framstiller det gjennom sin hyllest av avdøde. Synliggjøringa av denne tausheten og alt hva den rommer forsterkes ved opplysningen om at minneordforfatteren og andre tidligere barnehjemsbarn har innstilt Gursli til Kongens fortjenstmedalje.

I pater Kjell Arild Pollestads minneordtekst får man vite Gurslis funksjon ved institusjonen. Hun var «husmor» der. Pollestad omtaler avdøde med både fornavn og etternavn, som illustrerer hans forhold til avdøde. Hun var en kollega.

I Pollestads tekst framheves også kontrasten mellom 'menneske' og 'institusjon', men ikke gjennom taushet.²⁵ Minneordforfatteren er etterhvert direkte i sin kritikk av det vedkommende mener en institusjon representerer, og det han mener forsømte barn egentlig trenger. Det gjelder faglig omsorg versus «moderlig» omsorg representert ved avdødes husmorfunksjon ved institusjonen:

Jeg ble kjent med Aud Borgny Gursli da jeg i siviltjenestearbeidet ved Skåland skole for «gutter med tilpasningsvansker», som det dengang het.

Det var ofte hjerteskjærende å se så dramatisk klart hva mangel på kjærighetens faste rammer kan gjøre med et barn. Da vi leste for den enkelte om kvelden, tror jeg han ville ha lyttet begjærlig om det så var telefonkatalogen vi leste fra.

Skolen fungerte forholdsvis bra, med flere dyktige ansatte. Likevel var det ikke «fagmennesker» guttene først og fremst trengte, men voksne mennesker som kunne vise at de var glad i dem. Derfor var det et privilegium å ha Borgny Gursli som husmor. Hun ble skolens varmekilde for mang en forhutret guttesjel som fagfolkene ofte sto maktesløse overfor.

Det er mange som sørger ved dette **uselviske hjertemenneskets** bortgang, ikke bare hennes egne barn og kretsen av slekt og venner, men også alle de guttene som fikk noen grunnleggende år av sin barndom ved Skåland skole og i Borgny fant noe av den **morsskikkelsen de savnet så sårt**. Nå er det vårt håp at **hun som gjorde livet lettere og lysere for så mange**, vil gå inn til den gleden som er lovet dem som var gode mot «en av disse mine minste» [mi utheving] (Pollestad, 2009, s. 17).

²⁵ Grunnen til at jeg nevner minneordforfatteren med fullt navn, og ikke kun refererer til vedkommende som 'minneordforfatteren' slik jeg konsekvent har gjort tidligere, er fordi pater Kjell Arild Pollestad er en kjent figur i norsk offentlighet. Hans kjente offentlige rolle tilfører hans minneordtekst politisk tyngde, som en lignende minneordtekst ikke hadde fått tilført om den var skrevet av en «vanlig» minneordforfatter.

Først i minneordteksten viser Pollestad si eiga oppfatning av hvordan mangel på kjærlighet rammer et barn, før han så tar for seg hvordan institusjonen fungerte. Videre minnes han Gurslis funksjon ved institusjonen stilt opp mot «fagmenneskene» i den, og til slutt minnes han «mennesket» Gursli og effekten av hennes omsorg.

Det interessante ved minneordteksten er hvordan Pollestad tegner opp en kontrast mellom institusjonen - den institusjonelle omsorgen, dens representant «fagmennesket» og omsorgen «mennesket» Gursli representerer. Minneordforfatterens språkbruk knytta til beskrivelsen av avdøde framstår som en kontrast til språkbruken knytta til beskrivelsen av de andre ansatte ved institusjonen. Avdøde er beskrevet som det «uselviske hjertemennesket» og «skolens varmekilde». Andre ansatte ved institusjonen blir beskrevet som «dyktige ansatte» og «fagmennsker». I lys av denne språkbruken framstår avdøde som «varm», mens de andre ansatte framstår som «kalde». Pollestad evaluerer det faglige ved institusjonen gjennom ytringa: «Skolen fungerte forholdsvis bra, med flere dyktige ansatte». De ansatte *er* skolen. De ansatte blir det institusjonen representerer, som står i kontrast til 'mennesket'. Man får inntrykk av at de ansatte kun er «fagmennsker» – en egen type menneske; umenneskelig fordi fagmennesket *er* skolen.

Gjennom ytringa «Likevel var det ikke «fagmennsker» guttene først og fremst trengte, men voksne mennesker som kunne vise at de var glad i dem», formidler Pollestad at disse ansatte ikke var i stand til å vise omsorg som vanlige mennesker; deres faglige omsorg strakk ikke til i møtet med barna. «Fagmennesket» evna ikke å gi dem det de egentlig trengte i hans øyne. Det kunne bare vanlige mennesker, eller «voksne mennesker» som Gursli er representanten for evne. Pollestad forsterker dette bildet ved å ytre at Gursli var i stand til å nå inn til guttene med sin varme og omsorg. På det viset forstod hun dem, og hva de behøvde, noe som minneordforfatteren registrerte at «fagfolkene» ikke klarte. De stod ofte «maktesløse overfor» disse guttene. Slik hyller han ikke bare Gursli, men «moderlig» omsorg og kjærligheten som lindrende kraft der alt anna ikke nytter. Minneordteksten fungerer slik også som en sosialpolitisk ytring, en kritikk av barnevernsinstitusjonen. Ved hjelp av minnet om Gursli retter minneordforfatteren kritikk mot et statlig system som «fagmenneskene» representerer, og dermed mot den faglige omsorgen. Samtidig hylles også morsrolla gjennom «morsskikkelsen» Gursli representerte, og det den står for for minneordforfatteren. En «varm» og «voksen» omsorg, noe som vedkommende tydelig ikke ser farsrolla romme fordi det ytres at guttene først og fremst savna en morsskikkelse. Far er under taushetens slør.

Omsorg som trøst og forståelse er også viktig å minnes i det minneordet som undersøkes til slutt i dette underkapitlet. Minneordet er om ei kvinne som døde i høy alder, 99

år gammel. Hun arbeida ikke i en institusjon som Aud Borgny Gursli, men var sanitetssøster. Tora Kydland framstår som en institusjon i seg sjøl. En forskjell mellom minneordtekstene om Gursli og Kydland, er at minnene om Kydland er hentet både fra hennes liv som sanitetssøster og som privatperson. Det framstilles ikke noe klart skille mellom hennes roller i teksten.

«Ingen kan hindre sorgens fugler å fly over ens hode, men en kan hindre dem i å bygge rede i ens hår.»

Da jeg mottok budskapet om at Tora Kydland er gått bort, lot jeg fuglene få bli der en tid. Jeg satte meg ned og lot tårene få fritt løp, mens minnene passerte revy. Langt tilbake dro mine tanker, til barndom, ungdom og siden voksen alder. **Tora var nesten som en mor for meg, ja, for mange i bygda.** Ingen gjest var så velkommen i mitt barndomshjem som «søster Tora». **Fra mitt livs spede begynnelse var hun en umistelig venn. I tre generasjoner vanket hun i mitt barndomshjem. I sorg og glede var hun med oss.** Satt ved sykesengen til mine besteforeldre og foreldre. Hun hadde **en omtanke for andre som det sjelden finnes maken til og et hjerte av gull.** Hennes lune, smilende vesen gjorde godt for mangt et menneske.

Som sanitetssøster var hun elsket av sine pasienter, både på sykehus og senere i menighetspleien. **Vennekretsen var stor. Mange eldre og syke fikk besøk av Tora.**

[...]

I det gjestfri hjemmet i Lundegeilen i Sandnes var mange innom. Kaffekjelen kom fram og praten gikk lett. **Med henne kunne en prate om alt mulig. Trøst og forståelse** kunne hun formidle bedre enn noen annen. I sin høye alder, nærmere 99 år, var hun helt oppdatert. Hun så på TV og leste avisen, så en merket ikke at det var en meget gammel dame en slo av en prat med.

Mest av alt betød selvfølgelig barn, barnebarn og oldebarn. [...].

[...] [mi utheving] (Ringvold, 2004, s. 27).

Denne minneordet har likheter med minneordet om Aud Borgny Gursli. En likhet er den inderligheten minneordforfatteren beskriver sitt forhold til avdøde med, og hva avdøde har betydd for vedkommende siden hun var lita jente: «Ingen gjest var så velkommen i mitt barndomshjem som «søster Tora». [...] Fra mitt livs spede begynnelse var hun en umistelig venn» (Ringvold, 2004, s. 27). En annen likhet er relasjonen minneordforfatteren har til avdøde. Som i minneordet om Gursli, som var «alle oss guttenes egentlige mor» (Wegge, 2009, s. 11), ser også denne minneordforfatteren på avdøde «nesten som ei mor». I minneordet om Gursli ytrer minneordforfatteren at Gursli var en av de «få som virkelig *forstod* dybden i dette [...]. [...] Gav oss *trøst*» [mi utheving] (Wegge, 2009, s. 11). I minneordet om Kydland benytter minneordforfatteren den samme beskrivelsen av omsorgen avdøde ga: «*Trøst og forståelse* kunne hun formidle bedre enn noen annen» [mi utheving] (Ringvold, 2004, s. 27). Altså, i begge tekstene er omsorg som 'trøst' og 'forståelse' forbundet med morsrolla.

Omsorgen avdøde viste både minneordforfatteren og sine medmennesker blir sammenligna med den minneordforfatterne mener ei mor er i stand til å gi. Omsorgen i alle minneordtekstene her framstår som en betingelsesløs omsorg gjennom minneordforfatternes ordvalg 'trøst' og 'forståelse', og gjennom bruken av den retoriske figuren simile – avdødes omsorgshandlinger blir sammenligna med den omsorg *som* ei mor gir. Som i minneordteksten om Gursli, fins det i teksten ovenfor også andre ytringer som kan ses i lys av moderlig omsorg, og som forsterker inntrykket av omsorgen som det: «[...]. I sorg og glede var hun med oss. [...]. Med henne kunne en prate om alt mulig». I teksten om Gursli fins ytringene: «Hun tok oss i sin favn. Strøk oss over håret» (Wegge, 2009, s. 11). Ei mor kan gi omsorg gjennom et heilt liv, og i alle slags situasjoner. Du kan gjerne prate med henne om det meste, og trenger du trøst tar hun deg gjerne i sitt fang og holder rundt deg. Ytringa om å kunne «prate om alt mulig» ligner på ytringa om å kunne «betro seg til» (Bøe, 2006, s. 27) som fins i minneordteksten om Dagmar Veggeland. Det er snakk om et tillitsforhold mellom den som viser omsorg og den som mottar.

Minneordteksten om Kydland formidler også et glimt og ei side av en tidlig fase av 'velferdsstatens' historie. Man får vite noe om arbeidet til ei sanitetssøster: «I tre generasjoner vanket hun i mitt barndomshjem. [...]. Satt ved sykesengen til mine besteforeldre og foreldre». Begrepet 'velferdsstat' eksisterte ikke på den tida Kydland ble født. Begrepet peker på en stat der myndighetene har ansvaret for den sosiale velferden til innbyggerne. Som sanitetssøster var Kydland en del av en frivillig humanitær bevegelse. At minneordet om Kydland viser ei side av en tidlig fase av velferdsstatens historie, er knytta til at frivillige humanitære organisasjoner som Norske Kvinners Sanitetsforening, Norges Røde Kors og Nasjonalforeningen for folkehelsen «stod fremst i å sette behovet for helse- og sosialtiltak for alle på den politiske dagsorden, [...] (Grindheim, 2010, s. 186) i åra 1890-1920. Altså, ifølge Jan Erik Grindheim var det ikke arbeiderbevegelsen som i disse åra først og fremst satte dette behovet på den politiske dagsordenen (Grindheim, 2010, s. 186).

Menns omsorg

Under denne overskrifta handler det om menn født mellom 1905 og 1960. Som i minneorda om kvinnene, er noen av mennene fra landsbygda og andre fra byen, eller fra nærområdet til den. I flere av minneorda som skal undersøkes her står avdødes arbeid eller yrkesliv sentralt, og omsorgen er innvevd i det, men også noen ganger framstilt som adskilt fra sjølve arbeidet.

De utvalgte minneordtekstene, 10 stykker totalt, er skrevet av henholdsvis to kvinnelige og 11 mannlige minneordforfattere.²⁶

Samfunnsengasjement

Under denne overskrifta skal tre minneordtekster undersøkes. Mennene som minnes er født mellom 1916 og 1928. Først skal et minneord om Odd Bråtveit fra Suldal undersøkes nærmere. Bråtveit hadde ulike verv både i og utenfor politikken i løpet av livet sitt. Han var blant anna jordbrukssjef i indre Ryfylke, ordfører i tidsperiodene 1972-75 og 1978-79, og han satt i styret for Ryfylke Folkehøgskule i 18 år, også som styreleder i 14 av disse åra. Han la i tillegg ned en innsats for idretten, sangkor m.m. Han døde 90 år gammel i 2009.

[...]. Ein **heidersmann** har gått bort. [...]. [...], åndsfrisk, kulturinteressert og **samfunnsengasjert** til siste stund. [...].

Han reiste ut, tok utdanning på jordbruksskule og småbrukslærarskule, [...].

[...]. Odd var **eit kulturmenneske** som **la ned stor innsats for** 4H, idretten, songkora og mangt anna ideelt arbeid. [...].

Lenge heldt han seg utanfor politikken, men då han først kom med, var det med full kraft. Han var ordførar i fireårsperioden 1972-75 og kom tilbake i ordførarstolen i åra 1978-79. Det var truleg dei viktigaste åra i storkommunen Suldal si søge. Det var tida for dei store kraftutbyggingane. Under hans leiing skulle Suldal gå vegen frå lutfattig til nyrik kommune. Han fekk merka at det bles på toppane. Ulike interesser kolliderte, og det var uråd å gjera alle til lags. Vi som var med i det politiske livet den gongen, minnest det. Då såg vi ein Odd Bråtveit som stod **rakrygga for det han trudde på og det han stridde for. Han søkte ikkje eigen popularitet, men slost for det han meinte var best for Suldal.** Når ein strid var over, kunne han retta ut handa.

Då han slutta som aktiv politiskar, var det nok av andre gjeremål som venta på han. [...].

[...]

Odd Bråtveit fekk Kongens fortjenestmedalje kort stund før han døydde. Mange sa at den var vel fortent, men han burde fått den for lenge sidan. Det er rett nok, men eg vel å sjå det slik at denne utmerkinga syner oss eit menneske som heilt til siste slutt levde og virka som **ein heidersmann**.

[...] [mi utheving] (Omestad, 2009, s. 17).

Det er en taushet rundt avdødes oppvekst i minneordet. Det er ikke uvanlig at et minneord utelater opplysninger om avdødes oppvekst. I denne teksten er det tydelig at teksten er ment å bygge opp under et bilde av avdøde som et handlende samfunnsengasjert menneske fordi avdødes familieliv ikke nevnes med unntak av ytringa «før han kom heim att med Berta og

²⁶ To av minneorda er underskrevet av ei kvinne og to menn. Ett minneord er underskrevet med «Barn og svigerbarn».

småguten Bjarne», som antyder at avdøde hadde en familie. Det er først og fremst avdødes samfunnsengasjement og integritet som minnes her – han stod «rakrygga for det han trudde på og det han stridde for. Han søkte ikkje eigen popularitet, men slost for det han meinte var best for Suldal». Denne ytringa framstiller avdøde som et menneske som først og fremst tenkte på fellesskapets beste, og satte slik sine egne behov til sides. Det er altså en moralsk omsorg som minnes og idealiseres – avdøde blir opphøya til «ein heidersmann» to ganger i løpet av minneordet. Det er viktig for minneordforfatteren å framheve at avdøde var en 'hedersmann' gjennom heile livet – et karaktertrekk ved avdøde som ikke endres i løpet av et langt liv: «[...] eg vel å sjå det slik at denne utmerkinga syner oss eit menneske som heilt til siste slutt levde og virka som ein heidersmann». Slik forsterkes den moralske omsorgen som et ideal.

Det er nærliggende å sammenligne dette minneordet med minneordet om Anna Finnvik, en av Bråtveits sambygdingar, fordi også Finnvik gjorde en innsats for lokalsamfunnet hun var en del av – hun «brann for lokalsamfunnet sitt» (Schibevaag, 2004, s. 25), og fikk Suldal kommunes kulturpris for dette. Hun var samfunnsengasjert uten at akkurat dette ordet blir brukt om hennes engasjement og innsats i minneordet om henne. Det er nettopp dette som er den største forskjellen på disse to minneorda og flere av minneorda om kvinner og menn tilhørende den eldste generasjonen i minneordmaterialet. Bråtveits ulike verv for sitt lokalsamfunn blir kalt for 'samfunnsengasjement'. Det er det selvfølgelig også. Men, Finnviks engasjement, og flere av de eldste kvinnenes utstrakte omsorgshandlinger blir ikke omtalt som 'samfunnsengasjement' sjøl om deres omsorgsinnsats selvfølgelig også er et 'samfunnsengasjement' likeså mye som Bråtveits 'samfunnsengasjement' er en type omsorg.

Gabriel Østråt døde nær 88 år gammel. Til forskjell fra Bråtveit, levde avdøde i et bysamfunn, og man får vite noe om avdødes oppvekst. Som Bråtveit, hadde også Østråt politiske verv i tillegg til sitt yrkesliv.

[...]

[...]. Faren døde da barna var små, og mora måtte ut i arbeid for å tjene til livets opphold. Sammen med sine to brødre fikk han sin daglige omsorg hos sin mormor og morfar.

[...]

I 1949 følte han seg moden til å gå egne veier og startet Gabriel Østråt bilverksted i svigerfarens industribygg på Lura. [...].

[...]

Han var **bevisst sine plikter som borger ved å gjøre en stor offentlig innsats. Drivkraften var hele tiden å være til beste for samfunnet og menneskene rundt ham. Han hadde en sterk dugnadsholdning** som brakte ham til tjeneste på mange områder [...]. Mest kjent var han som en

praktisk og uredd politiker for Sandnes Høyre; i bystyre, formannskap og bygningsråd gjennom 16 år. Han var **rik på livsvisdom** og mange er **de som har fått støtte og gode, kloke råd**. Gabriel var som et **levende leksikon**.

Sammen med Ruth fikk han seks barn som kan se tilbake på en god oppvekst preget av trygghet, tillit og varme. Hjemmet var preget av gjestfrihet og åpenhet og ingen kunne unngå å føle den vennlige og respektfulle tonen mellom Ruth og Gabriel. Gabriel var **alltid gemyttlig og spøkefull og han fikk alle til å føle seg verdifulle**. [...] [mi utheving] (Østråt, 2004, s. 37).

Bakgrunnen for avdødes samfunnsengasjement var hans gjennomtenkte tanker rundt hvilke plikter en borger har i det norske samfunnet – «å være til beste for samfunnet og menneskene rundt ham». Sjøl om ordet «plikt» ikke blir brukt i minneordtekstene om Anna Finnvik, Karina Kleppa og Alma Hatleskog, er det likevel slik deres omsorg kan forstås – i teksten om Finnvik i ytringa «I unge år lengta ho ofte ut, men ho såg sjølv at det var trong for henne heime» (Schibevaag, 2004, s. 25), og i teksten om Kleppa i ytringa «Karina si viktigaste oppgave i livet vart å hjelpa sine næraste» (Mikkelsen, 2006, s. 43). Som Østråt utførte også disse kvinnene «plikter» i lys av å være borgere i det norske samfunnet, men på en annen arena enn Østråt.

Østråts «offentlige innsats», eller hans 'samfunnsengasjement', griper direkte inn i omsorgsbegrepet ved ytringa «å være til beste for samfunnet og menneskene». Slik framstår samfunnsengasjementet mer avkledd som omsorg her enn i minneordet om Bråtveit. Det kan se ut som «drivkrafta» bak avdødes samfunnsengasjement ligner den omsorgen noen av de eldste kvinnene utførte for og i sitt nærmiljø, men som i minneordet om Østråt ikke blir kalt for noe anna enn «offentlig innsats» og en «sterk dugnadsholdning». Bruken av ordet «dugnadsholdning» er knytta til en felles gratis innsats, og det er da en moralsk omsorg som framstilles og framheves.

Til forskjell fra minneordet om Bråtveit knyttes her følelser og omsorg sammen gjennom å trekke avdødes familieliv inn framstillinga. Det også viktig for minneordforfatteren å minnes avdødes omsorg for sin familie og andre mennesker. Avdøde beskrives blant anna som «[...] gemyttlig og spøkefull og han fikk alle til å føle seg verdifulle». I minneordteksten om Bråtveit er det reint for følelser og familieliv, og omsorgen for noe – «å være til det beste for samfunnet og menneskene [...]», framstilles ikke som ei drivkraft, men som en kamp om hvordan samfunnet skal formes – «Han søkte ikkje eigen popularitet, men *slost* for det han meinte var best for Suldal. Når *ein strid* var over, kunne han retta ut handa» [mi utheving] (Olimstad, 2009, s. 17).

Berthon Rott døde 80 år gammel. I likhet med Bråtveit og Østråt var også han samfunnsengasjert gjennom tillitsverv og politisk virksomhet.

[...].

Berthon var født på øya Rott, ytterst i havgapet utenfor Tananger. Han var tredje generasjon Rott som bodde her og som levde av småbruk og fiske. Det var på Rott han fikk sin skolegang som begrenset seg til fem år på folkeskole.

Allerede som åtteåring var han med sin far på fiske og fra 1942 til 1975 var yrket hans fisker.

[...].

Å være fisker på Rott i krigsårene bød på mye dramatikk og mange problemer. Ved en anledning reddet han og faren 11 tyske marinefolk som var overlevende etter torpedering av et tysk krigsskip. De ble etterpå spurt om hva de ønsket som takk for redningen og ga uttrykk for at de ville be om at to nordmenn med bakgrunn fra Rott, som satt i tysk konsentrasjonsleir ble frigitt, eller i det minste fikk en mer human behandling. Det var det siste som skjedde.

[...]. Men så kom oljå til Rogaland og Berthon. Fra 1975 til han fylte 72 år var han oljearbeider, og mesteparten av tiden som baseinspektør på Norsebasen (Aker) i Tananger. **Det var imidlertid som en meget samfunnsengasjert politiker Berthon ble mest kjent.** Han var politisk aktiv fra slutten av 1960-årene og helt fram til våre dager. [...].

I hele sin politiske virksomhet var det helse- og omsorgssektoren som var hans hovedfelt og hvor han gjorde sin store innsats. [...]. Det var også denne omsorgen for andre som var bakgrunnen for hans mangeårige engasjement i «Lions».

I dødsannonsen til Berthon sto et dikt som begynner slik: **«Hjerte som banker for alle har stilnet av . . .»** Det var slik jeg, og mange med meg, kjente Berthon Rott, **ikke som partipolitiker, men en som brukte sin politiske plattform, og kjennskapet til institusjoner, personer og offentlig forvaltning til å hjelpe enkeltmennesket som trengte bistand** i en eller annen form og som ikke selv nådde fram med sine ønsker og krav.

[...] [mi utheving] (Wendt, 2008, s. 19).

Det er først og fremst avdødes omtanke og omsorg for sine medmennesker gjennom heile livet minneordforfatteren ønsker å minnes, og som han framstiller på forskjellig vis slik at det blir ei fortelling om omsorg. Først framstilles avdødes omtanke og omsorg gjennom bruk av en historiske hendelse – ei lita fortelling om en krigshistorisk hendelse avdøde og hans far deltok i. Avdøde har da vært mellom 14 og 17 år gammel. Avdøde og hans far redda 11 tyske marinesoldater fra drukningsdøden. Som takk for redninga ønska avdøde og faren, at to nordmenn de visste om i en tysk konsentrasjonsleir skulle bli frigitt, eller i det minste få en mer human behandling. Denne lille fortellinga bygger opp under bildet av avdøde som

oppriktig opptatt av å hjelpe sine medmennesker gjennom et langt liv uansett nasjonalitet og annen bakgrunn – avdøde hadde et «hjerte som banker for alle [...]».

Omsorgsfortellinga fortsetter med hvordan avdøde siden viste omsorg for sine medmennesker gjennom valget av en bestemt type politiske verv, hans politiske virke innen helse- og omsorgssektoren. Minneordforfatteren legger vekt på at partipolitikken var underordna den politiske funksjonen. Det politiske vervet var først og fremst et verktøy avdøde brukte til å hjelpe enkeltmennesket som ikke sjøl nådde fram med sine krav i det statlige systemet. Minneordforfatteren tegner slik også opp et skille mellom 'politiker' og 'samfunnsengasjert politiker' fordi vedkommende skriver at han sjøl, og flere andre, kjente avdøde som «en som brukte sin politiske plattform [...] til å hjelpe [...]» og ikke som «partipolitiker». Altså, det å drive med politikk blir nødvendigvis ikke oppfatta som et engasjement til hjelp for samfunnet.

Minneordforfatteren skiller også mellom avdødes yrke som baseinspektør og hans samtidige samfunnsengasjement, slik som det også blir gjort i minneordet om Østråt. Arbeid er arbeid, og samfunnsengasjementet er omsorg. I likhet med minneorda om Bråtveit og Østråt blir ordet 'innsats' også brukt om Rotts politiske engasjement – de gjorde alle en «innsats» for samfunnet. Ordet 'innsats' blir derimot ikke brukt i minneordtekstene om Anna Finnviks og Alma Hatleskogs engasjement for samfunnet. 'Innsats' er blant anna definert i *Bokmålsordboka* som «viktig medvirkning, krafttak».²⁷ Bruken av ordet 'innsats' er nært kobla opp til den politiske virksomheten disse mennene representerte, og forsterker slik inntrykket av at politisk virksomhet som 'samfunnsengasjement', og dermed omsorg, har forrang som verdi framfor den utstrakte personlige omsorgen som samfunnsengasjement disse kvinnene representerte. Det blir 'politisk engasjement' og 'innsats' versus 'stelle for' og 'brenne for'.

I motsetning til minneorda om Bråtveit og Østråt kobler denne minneordforfatteren ordet 'omsorg' direkte sammen med 'samfunnsengasjementet' - «samfunnsengasjert politiker». Minneordforfatteren beskriver avdødes politiske engasjement og virksomhet, og formidler deretter bakgrunnen for avdødes politiske virksomhet – «Det var også denne omsorgen for andre som var [...]». Drivkrafta bak avdødes politiske virksomhet er 'omsorg'. Hans samfunnsengasjement bestod i å hjelpe andre mennesker. Andre eventuelle motiv for aktivt å engasjere seg politisk er ikke framstilt i tekstene om Bråtveit, Østråt og Rott, med unntak i minneordet om Bråtveit der man får et glimt av at selve engasjementet også dreier seg om en kamp om makt. Slik framstiller tekstene om Bråtveit, Østråt og Rott alle en

²⁷ <http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=innsats&bokmaal=+&ordbok=nynorsk>

moralsk omsorg i likhet med minneordtekstene om Anna Finnvik, Karina Kleppa og Alma Hatleskog – en omsorg knytta til en pliktfølelse, og som gjelder andres behov framfor ens egne. Likevel, på et punkt skiller kvinnenens moralske omsorg seg fra mennene sin. Finnviks, Kleppas og Hatleskogs stell for foreldre, søsken og andre utenfor familien var ikke knytta til lønna omsorg slik som det å ha et politisk verv er. Mennenes moralske omsorg er betalt i motsetning til kvinnenens.

Det kan også se ut som ordet 'samfunnsengasjement' befinner seg på toppen av et slags omsorgsbegrepshierarki fordi det i minneorda om Bråtveit, Østråt og Rott er knytta til ulike offentlige verv som gir heder og ære, som benevnelsen «heidersmann» (Olimstad, 2009, s. 17) også er et uttrykk for, langt utover lokalsamfunnet og slik signaliserer status. Utrykk som «stelle for» som man finner i minneorda både om Anna Finnvik og Alma Hatleskog, og «brann for lokalsamfunnet» som er ytra i minneordet om Finnvik, befinner seg på et lavere nivå i dette hierarkiet fordi disse uttrykka ikke signaliserer status slik orda 'samfunnsengasjement' og 'heidersmann' tydelig gjør gjennom å bli kobla til kjente politiske verv og andre synlige posisjoner i lokalsamfunnet. I selve ordvalget og språkbruken fins det en slags rangering av omsorg, eller ordvalget og språkbruken avdekker at omsorg som verdi er rangert etter hvilke områder av samfunnet det blir utført på. Gjennom språkbruken kan det på dette viset se ut som om Bråtveits, Østråts og Rotts 'samfunnsengasjement' for sitt lokalsamfunn har mer verdi som omsorg for samfunnet enn Finnviks og Hatleskogs omsorgshandlinger overfor medlemmer av lokalsamfunnet. Språkbruken viser et hegemonisk forhold mellom framstillinga av menns omsorg for lokalsamfunnet og kvinners omsorg for det. Det ser dermed ut som den omsorgen kvinnene viste for sitt nærmiljø ikke er likeverdig den omsorgen mennene viste.

Jobb og hjelp

Her skal fire minneordtekster undersøkes om menn født i tidsrommet 1905 og 1959. 'Å hjelpe' er sentralt i omsorgen for andre i disse minneordtekstene, men ikke gjennom politisk virksomhet, men gjennom yrke og arbeid.

Minneordet om Herman Emil Olsen fra Flekkefjord, som døde 97 år gammel, åpner med ei lengre framstilling av hans barndom, og fortsetter

[...].

Hermans drøm var Amerika. Der jobbet han noen år som skogsarbeider og snekker. En god venn der ødela ryggen, men ble frisk etter kiropraktisk behandling. Det fikk betydning for Herman. Han

ville bli kiropraktor og søkte om opptak til studier. I 1936 ble han uteksaminert fra The Palmer School of Chiropractic med meget gode resultater.

Deretter reiste han hjem og traff Magda Kristine Modalsli [...]. De giftet seg i 1940 og fikk barna [...].

Herman åpnet praksis rett før krigen. Kiropraktikk var lite kjent som behandlingsmåte og sto ikke høyt i kurs hos legestanden i Norge. Ingen leger ville sende pasienter til ham, men Herman ga seg ikke. Han lånte penger og kjøpte seg nødvendig utstyr, til og med røntgenapparat, kanskje det første i byen. [...].

Sakte, men sikkert økte antallet pasienter. Det skyldes først og fremst hans dyktighet. Han var ualminnelig flink. Herman hadde svært gode resultater, [...]. På den tiden var han eneste kiropraktor mellom Bergen og Oslo, og folk strømmet til. Han var alltid veldig nøye med å stille sin egen diagnose og brukte flittig sitt røntgen. **Fant han ut at han ikke kunne gjøre noe for pasientene, sa han klart fra.** Dette, samt at mange mennesker over hele Sør-Norge ble hjulpet, gjorde at han etter hvert fikk stor respekt, også fra leger. Han holdt seg hele livet à jour med nye ting i yrket og ble svært glad da kiropraktikken ble anerkjent i Norge.

Herman var **en omgjengelig mann.** Han **ga seg alltid god tid med pasientene. Kunne ikke pasienten betale, nektet han aldri å hjelpe. I 1972 sluttet han offisielt å praktisere, men fremdeles var han trofast mot gamle pasienter. De ringte og kom, og han hjalp dem i mange år.** [...].

Vi vil minnes ham som den dyktige kiropraktoren han var, men mest som den flotte familiemannen. Han var utrolig trofast både overfor familie og venner. Han hadde ikke bare et sterkt hjerte, men **et godt hjerte.** [...] [mi utheving] (Barn og svigerbarn, 2002, s. 39).

Minneordforfatterne formidler minnene om sin far og svigerfar gjennom et tidsbilde fra den tida avdøde etablerte seg som kiropraktor. Det meste av minneordteksten handler om hvordan avdøde utførte sitt arbeid som kiropraktor, og hvordan han viste sin omsorg i møte med andre gjennom sitt arbeid – han hjalp mange mennesker. Mer enn i minneordet om Rott er historiefortellinga framtrekkende i dette minneordet. Gjennom denne fortellinga minnes avdødes driftighet, sjølstendighet, grundighet og stahet – avdødes sterke vilje til å lykkes med sitt prosjekt tross massiv motstand. Men fortellinga handler også om avdødes omsorg som han viste gjennom sitt arbeid som kiropraktor – minneordforfatterne formidler avdødes omsorg for andre mennesker gjennom å fortelle om hjelpa han ga pasientene sine. Omsorgen knyttes til fire handlinger avdøde foretok seg overfor sine pasienter. Først er omsorgen kobla til det å være ærlig, eller til ikke å utnytte sine pasienter: «Fant han ut at han ikke kunne gjøre noe for pasientene, sa han klart fra». Etterpå blir omsorgen knytta til det å ta seg god tid med pasienten: «Han ga seg alltid god tid med pasienten». Videre til å hjelpe sjøl om pasienten ikke kunne betale: «Kunne ikke pasienten betale, nektet han aldri å hjelpe». Til slutt blir det opplyst at avdøde fortsatte å hjelpe tidligere pasienter sjøl etter at han offisielt avslutta sin

praksis. Minneordforfatterne framhever avdødes moral, og slik hans moralske tyngde.

Dermed er det også en moralsk omsorg som minnes. Det handler om å gi når du har mer enn andre.

Kjell Magne Houge døde 78 år gammel. Han var født i Stavanger i 1928, over 20 år seinere enn Herman Emil Olsen.

[...]

[...]. Kjell Magne Houge ble født på Våland. Han ble født inn i en gutteflokk som etter hvert skulle telle 6 stykker. Han vokste opp i en vanskelig mellomkrigstid. At han ble konditor var nok mer styrt etter behov og en nøktern anbefaling fra sin far. Nå skulle det vise seg at dette var et lykkelig valg både for ham selv og faget. Han utviklet seg til å bli en meget dyktig fagmann. Med en nemsom hånd skrev og tegnet han på kaker på en måte som må kunne betegnes som kunstnerisk.

[...]. Nå var det likevel ved Vaaland Dampbakeri & Conditori Houge skulle gjøre sitt livsverk. Han kom til bedriften i 1967 og gjennom de ti årene han var ansatt arbeidet han bedriften opp til den ledende innen konditorproduksjon. [...]. I januar 1977 kjøpte han sammen med sin kompanjong bakeriet og drev det videre frem mot stadig nye høyder med et renommé som strakte seg langt utover byens grenser.

[...]

[...]. Han var en **omgjengelig** og **glad** person og en **populær** arbeidskamerat. Dette tok han med seg også som arbeidsgiver. [...]. Han var **sjenerøs og når økonomien tillot det, lønnet han sine ansatte godt over tarifflønn**. Men hans **omsorg for mennesker stoppet ikke med det. Han inngikk bl.a. avtale med Varmestuen om gratis leveranser av bakervarer, noe han holdt fast ved gjennom hele sin tid. Også andre som trengte en hjelpende hånd møtte velvilje hos Houge.**

[...] [mi utheving] (Ottesen, 2006, s. 31).

Som i minneordet om Olsen får vi vite hvorfor avdøde hadde det yrket han hadde, og slik som Olsen viste Houge sin omsorg for andre mennesker i kraft av sin stilling som sjølstendig næringsdrivende. I likhet med Olsen er omsorgen knytta til et økonomisk perspektiv. Som kiropraktor med egen praksis behandla Olsen også mennesker som ikke kunne betale for seg, mens Houge lønna sine ansatte over tarifflønn når det økonomien tillot det, og leverte gratis leveranser av bakervarer. I likhet med minneordet om Olsen er det avdødes moralske tyngde som minnes her. Slik framstår også denne omsorgen som moralsk, og utvider bildet av de avdøde som uegennyttige i sine handlinger overfor andre mennesker. Det er altså viktig for minneordforfatterne å framstille de avdøde som omsorgsfulle sjøl om de hadde fokus på egne bedrifter. Beskrivelsen og verdien av omsorg er knytta til det å koble seg fra det økonomiske i sitt virke. Slik minner disse framstillingene om minneorda om Gunhild Thorbjørnsen, Inger Helen Hetland og Marit Mæle. For minneordforfatterne av minneorda om dem var det viktig å

framstille omsorgen de avdøde hadde for familie og venner sjøl om de hadde fokus på andre sider av liva sine.

Samfunnsengasjementet som blir minna i tekstene om Bråtveit, Østråt og Rott framstår heller ikke som et betalt arbeid, eller det er ei side ved samfunnsengasjementet som minneordforfatterne ikke ytrer noe om. Generelt kan man si at den sida ved lokal politisk virksomhet ikke er spesielt framme i offentligheta. Samfunnsengasjement i form av politiske verv framstår slik som moralsk og ideell ellers i samfunnet også. Det er derfor den moralske omsorgen for samfunnet som blir minna i tekstene om Bråtveits, Østråts og Rotts samfunnsengasjement – det er hva de har gitt samfunnet til vårt felles beste som står i fokus. Slik er den en parallell til omsorgsbudskapet i tekstene om Olsen og Houge fordi det er et element av økonomi med i bildet her også. Også Olsens og Hougens omsorg for andre kan ses på som en moralsk omsorg, og et formidla ideal. Olsen kunne i kraft av sin sjølstendige posisjon som kiropraktor hjelpe pasienter gratis, og Houge delte med seg i kraft av sin posisjon som sjølstendig næringsdrivende. Begge ga noe tilbake til samfunnet allerede i form av fysisk hjelp og arbeidsplasser, men her er det moralske omsorgsbudskapet i fokus, og ikke det økonomiske som minneordforfatterne ønsker å framheve – Olsen og Houge delte med seg, eller ga bort en tjeneste ved siden av sine næringer og i kraft av dem, uten tanke på inntjening.

I minneordet om Alex Edmund Betanzo som døde 45 år gammel, er også det å hjelpe andre sentralt å minnes for minneordforfatterne:

[...]

[...]. Alex hadde en **stor vennekrets, var populær og godt likt av mange.**

[...]

En av Alex sine store interesser i livet var hunder. Pengene han fikk til konfirmasjonen ble brukt til å kjøpe hund, og **hver dag i store -fri gikk han hjem for å lufte den. Hans lidenskap og interesse for hunder skulle senere legge grunnlaget for hans jobb.**

Alex hadde **et godt hjerte og var opptatt av å hjelpe andre. Dette kom til utløp spesielt i jobben som pleier på Nærlandsheimen, og senere som fengselsbetjent ved Ullersmo og Åna fengsel. Han var særlig opptatt av å ta de svake på alvor, og behandle dem med respekt og likeverd.**

Det sosiale var svært viktig for Alex, han var **utadvendt og glad i å ha med mennesker å gjøre. Da han fikk jobben som fengselsførstebetjent og hundefører ble hans evner og interesser kombinert. Han fikk jobbe med både mennesker og hunder.** Alex var både **glad i, og stolt av jobben sin**, og det viste igjen i det arbeidet han gjorde. Han var populær blant kollegaer, og godt likt blant ansatte og innsatte. Labradoren Scotty var hans følgesvenn, og de var uatskillelige.

Alex var **opptatt av at andre skulle ha det bra. Han var alltid klar med en hjelpende hånd eller en god prat** dersom familie, venner eller kollegaer trengte det.

[...]

Alex hadde **en egen evne til å kommunisere med alle**. Han **gav mye av seg selv** uansett hvem han var sammen med. Han vil bli husket som **et godt menneske**. [...] [mi utheving] (Betanzo et al., 2004, s. 27).

Fram til der sitatet starter handler minneordet om avdødes oppvekst og sportslige prestasjoner. I resten av minneordteksten som vises her handler det om den omsorgen avdøde viste overfor andre mennesker, og som kom til uttrykk både i jobbsammenheng og privat. Det er viktig for minneordforfatterne å minnes avdøde som en uselvvisk person – en som «gav mye av seg selv [...]». I likhet med minneordet om Houge brukes uttrykket «en hjelpende hånd». Ordet «hjelp» brukes også som i minneordet om Olsen. Det er også i minneordet om Olsen at man møter på frasen «et godt hjerte» for første gang. Denne frasen er også brukt i minneordet om Betanzo: «Alex hadde et godt hjerte og var opptatt av å hjelpe andre». Å ha «et godt hjerte» er i begge disse minneorda knytta til bruken av verbet 'hjelpe'.

Som i minneordet om Rott, framstiller minneordforfatterne avdødes evne til omsorg allerede som ung ved å formidle hans omsorg for sin egen hund: «[...] hver dag i store-fri gikk han hjem for å lufte den». Gjennom avdødes hundeinteresse fra ung alder av underbygger minneordforfatterne minnet om avdøde som en omsorgsfull person. Bruken av frasen «et godt hjerte» er med på å framstille omsorgen som ei evne, eller en egenskap avdøde hadde. Dette inntrykket forsterkes ved: «Da han fikk jobben som fengselsførstebetjent og hundefører ble hans evner og interesser kombinert. Han fikk jobbe med både mennesker og hunder». «Mennesker» peker her tilbake på «evner», og «hunder» på «interesser». Omsorgen for andre mennesker blir altså ikke framstilt som noe avdøde viste i sitt yrke, men som en egenskap som styrte hans yrkesvalg. Jobben som fengselsbetjent tilskrives hans opptatthet av å hjelpe andre, særlig «de svake», mens jobben som hundefører tilskrives hans «store interesse» for hunder. Framstillinga av avdødes omsorg for «de svake» – «Han var særlig opptatt av å ta de svake på alvor, og behandle dem med respekt og likeverd», har nærmest et religiøst drag over seg. Slik opphøyes, og framstilles avdødes omsorgsevner som et ideal.

Minneorda om Olsen, Houge og Betanzo skiller seg fra de minneorda som er undersøkt til nå. Det framgår ikke av minneordtekstene om de var politisk engasjert. Det framgår heller ikke at de hadde tillitsverv. Omsorgen som blir framheva av minneordforfatterne er hovedsaklig den de viste gjennom sitt yrkesliv. Olsen gjennom sitt arbeid som kiropraktor med egen praksis, Houge som sjølstendig næringsdrivende, som eier av eget bakeri og konditori, og Betanzo som pleier og seinere fengselsbetjent. Forskjellen mellom disse tre minneordtekstene er at Betanzos omsorg for andre mennesker blir framstilt

som ei evne han hadde av minneordforfatterne, og som han fikk tatt i bruk eller fikk «utløp for» (Betanzo et al., 2005, s. 27) ved å arbeide som pleier og seinere som fengselsbetjent. Til forskjell framstiller minneordforfatterene Houges og Olsens omsorg som noe de viste i kraft av sin stillinger.

Olsen, Houge og Betanzos arbeid og omsorg framstilles ikke som to forskjellige ting, slik minneordforfatterne av de forutgående minneorda framstiller det. I stedet blir omsorg og arbeid framstilt som to sider av samme sak og vevd inn i hverandre. Det alle minneordtekstene har til felles, med unntak av minneorda om Østråt, Houge og Betanzo, er at omsorg i forhold til familie ikke er framstilt. I disse tre minneordtekstene har den heller ikke fått stor plass. Det er arbeidslivet og omsorgen som blir vist gjennom yrket som er viktig å minnes for minneordforfatterne.

Jeg vil ikke ennå helt slippe taket i minneordet om Betanzo. Det gjelder framstillinga av omsorg som ei evne hos avdøde. Ei slik framstilling av omsorg, som gir tanker om omsorg som en egenskap, fins også i minneordet om Gunhild Thorbjørnsen. I minneordet om Thorbjørnsen blir adjektivet «omsorgsfull» brukt, og minneordforfatterne opplyser at avdøde ikke hadde egne barn, men var «svært glad i barn» (Kirsti et al., 2009, s. 17). I begge disse tekstene framstilles altså omsorg som en egenskap avdøde var i bestittelse. Hva er det da framstillinga av omsorg i disse to minneorda har til felles? Når man sammenligner disse to minneordtekstene kan det se ut som om omsorg er, eller blir ei evne, eller en egenskap, i det den rettes mot mennesker minneordforfatterne skiller ut fra andre mennesker. I minneordet om Thorbjørnsen er det barn det gjelder - avdøde var «svært glad i barn», men hadde ingen sjøl. I minneordet om Betanzo gjelder omsorgen «de svake». Altså, i begge disse minneorda blir omsorg til ei evne de avdøde var i besittelse av med bakgrunn i hvem omsorgen var retta mot. Det gjelder i møte med bestemte grupper av mennesker som av vårt samfunn blir definert ut fra grad av omsorgsbehov. I disse to minneordtekstene gjelder det barn, mennesker med behov for pleie, og mennesker som har havna på utsida av samfunnet. Alle disse gruppene blir i vårt samfunn og kultur definert som grupper det er viktig å vise omsorg overfor av ulike årsaker.

En familiens mann

Fram til nå har det blitt undersøkt minneordtekster om menn som har vist omsorg gjennom samfunnsengasjement som politisk virksomhet, i kraft av sitt yrke og i sitt yrke. Avdødes eventuelle omsorg for sin familie, eller rolle i familien har ikke vært framstilt i disse minneorda. Minneordtekstene som skal undersøkes her handler først og fremst om menns

omsorg for sin familie, og hvordan avdøde viste sin omsorg. Hva avdøde brukte sitt liv til – ei lita fortelling om yrke og eventuelle verv, og hvordan avdøde mestrer det, er også med i alle disse minneordtekstene. Ei framstilling av avdødes yrkesliv, eller opplysninger om yrke er vanlig i de fleste minneordtekster om menn.

Da jeg leste alle minneordtekstene la jeg merke til de minneorda som inneholdt frasene: «en familiemann», «en familiens mann» eller «en hjemmets mann». Jeg ble nysgjerrig på hvordan «en familiens mann» framstilles i minneordtekstene. Hva er uttrykket knytta til? Er det bare en vilkårlig bruk av en frase; en klisjé? I så fall, hvorfor brukes den da kun i noen minneord? I minneordmaterialet er det bare 28 av totalt 480 minneord om menn som inneholder disse frasene. I innledningskapitlet skriver jeg at ord og språkbruk ikke er tilfeldig valgt. Det gjelder tydelig også for bruken av klisjéen «en familiens mann». Ved nærmere analyse av disse minneordtekstene fant jeg ut at minneordtekstene som tok i bruk disse frasene også hadde flere trekk til felles enn noen andre minneordtekster om menn har. Tilsammen fire av disse minneordtekstene analyseres her, men funna knytta til alle 28 minneorda blir omtalt helt til slutt i dette underkapitlet. Minneorda er skrevet av avdødes barn og av venner. Mennene som minnes er født i tidsrommet 1916-1950. I en av minneordtekstene oppgis det verken alder ved dødsfallet eller fødselsåret.

Kåre Tobiassen er borte, 74 år gammel. En kjærlig familiefar og samlingspunkt er ikke mer. Man står igjen med en følelse av tomhet. I 35 år var han **en god nabo og en god venn**. Han var **et overskudd av godt humør og hadde alltid et vennlig ord til sine omgivelser**. **Døren hans var alltid åpen**, det gjaldt venner, familie og naboer. Han var **en institusjon**. Døden kom ikke uventet, men allikevel står vi nå fattige tilbake.

Kåre Tobiassen **var først og fremst en familiemann**. Han og kona Oda oppdrog tre kjekke barn, Odd Kåre, Brit og Terje. Svigerbarn kom til og dermed også barnebarn og oldebarn. Stokkahagen 52 i Stavanger var samlingspunktet for hele familien Tobiassen. Kåre elsket også hyttelivet på Børøy, og også her sto gjestfriheten i høysetet. [...]. Heller ikke familien slapp unna livets problemer. Men Kåre var alltid sitt ansvar bevisst, tok initiativ og la breisiden til og **gjorde alt han kunne for sine**.

Så ble Oda plutselig alvorlig syk. I sin vanlige ånd slo Kåre, sammen med familien, en kjærlig, omsorgsfull ring om henne. Da hun gikk bort for to år siden, falt en vegg ut av Kåres liv. Selv om hans omsorg for familien og hans lyse sinn fortsatt var det samme, ga han i fortrolige stunder uttrykk for dypt savn etter Oda.

Da Kåre i fjor fikk sin alvorlige diagnose, viste han igjen sin mentale styrke og optimisme. «Dette går bra», var Kåres omkvad. Han **hadde stadig sin store familieflokk på middag og kokte selv komler og andre spesialiteter og gledet seg over samværet med sine kjære**. [...].

[...]

I hans kjærlige omsorg har den etterlatte familie et kostelig minne å bære videre. **Dette minnet vil være et forbilde på en ekte familiefar.** [...] [mi utheving] (Skogen, 2005, s. 33).

Dette er ei rein omsorgsfortelling skrevet av en mannlig minneordforfatter.

Minneordforfatteren skriver ikke noe om avdøde, Kåre Tobiassen, sitt yrke eller yrkesliv. På den måten skiller teksten seg ut fra det som er vanlig i minneord om menn. Det er først og fremst avdødes evne til omsorg knyttet til forskjellige hverdagslige situasjoner minneordforfatteren velger å minnes. Det forsterker minneordforfatterens omsorgsbudskap – det viktigste å minnes ved et liv er i hvor stor grad man har vært omsorgsfull overfor sine nærmeste og sine omgivelser.

Avdødes omsorg for sin familie og omgivelser blir framheva som et ideal - «Dette minnet vil være et forbilde på en ekte familiefar». Det er altså først og fremst hvordan avdøde utførte si rolle som ektemann og far som minnes, men også hans roller som nabo og venn. På dette området blir avdøde idealisert og opphøya til en «institusjon» ved sitt «overskudd av godt humør», vennlighet overfor sine omgivelser og sin gjestfrihet både hjemme og på hytta.

Hva er en «ekte familiefar» i minneordforfatterens øyne? Først sidestilles omsorgen 'far' har vist overfor sine barn med 'mors' omsorg – «Han og kona oppdrog tre kjekke barn, [...]». Det samme gjelder for gjestfriheten og løsninga av familieproblemer. Avdøde var «alltid sitt ansvar bevisst, tok initiativ og la breisiden til og gjorde alt han kunne for sine». Det er viktig for minneordforfatteren å framheve at avdødes atferd viste at han var med å tok ansvar for familieproblemer. Vedkommende tegner slik opp et bilde av omsorg på hjemmets arena som like mye mannens ansvar som kvinnas. Likevel blir det hentyda at avdøde var i besittelse av noe minneordforfatteren ikke har sett på som en selvfølge. Det framheves at avdøde inviterte sin familie på middag til stadighet etter at han sjøl ble alvorlig syk, gjerne på komler – «[...] og kokte *selv* komler og andre [...] [mi utheving]». I minneordtekster om kvinner der avdødes matlaging blir kommentert, blir det ikke framheva at kvinnene kokte, eller baka *sjøl*. Det er blir ikke eksplisitt formidla av minneordforfatterne at maten eller bakverket var sjøllaga.

Avdøde i dette minneordet står for den samme typen omsorgsverdi som av samfunnet tradisjonelt har vært tillagt og sett på som kvinnas ansvar som hustru og mor. Han utførte den samme type omsorg som tradisjonelt har vært knytta til kvinnerolla. Omsorgen her er knytta til plikt («var alltid sitt ansvar bevisst»), hjelp og støtte overfor sine nærmeste og omgivelsene rundt seg lik den omsorgen som er framstilt i flere minneord om de eldste kvinnene.

Den neste minneordteksten som skal undersøkes har allerede blitt brukt som et eksempel i kapittel to, men da som et eksempel på hvordan sorg kan påvirke språkbruken, og nærmest opphøye avdøde. Jeg knytter bruken av adjektivet «ekte» og adverbet «alltid» som et uttrykk for sterke følelser hos minneordforfatterne som har mista sin far, Leiv Reidar Vigre, nær 60 år, i ei arbeidsulykke. Minnet om avdødes omsorg er knytta til hans tilstedeværelse i familien, hans aktive deltakelse i familielivet, og til den praktiske hjelpa han ga sine barn. Minneordteksten er interessant fordi også denne teksten, i likhet med forrige tekst, utelukkende handler om avdødes omsorg for sin nærmeste familie, men også fordi den er skrevet i et mer følelseslada språk enn den forrige teksten.

Minneordforfatterne uttrykker sin sorg på to steder i minneordteksten: «sorgtunge tåke» og «sorgen er så tung at følelsen kan ikke beskrives, det er tungt å puste». I den forrige minneordteksten uttrykker minneordforfatteren, som var en venn av avdøde, sin sorgfølelse gjennom ytringa «en følelse av tomhet» (Skogen, 2005, s. 33). Det er ei mer vanlig ytring, men som sjølsagt ikke antyder at vedkommende kjenner mindre eller mer sorg enn andre som ordlegger seg på anna vis.

[...]

Gode minner og varmen til far sniker seg inn i den sorgtunge tåken. Minnene er mange, fordi far var en **ekte familiemann som alltid var til stede. Vi barna var det viktigste i livet til far, vi betydde alt for han**, det er godt å minnes. Da **barnebarna kom til, hadde far enda mer kjærlyhet å gi, han så og forsto, han var til stede i like stor grad for dem**. Far var en aktiv, forståelsesfull, god, varm, hjelpsom, leken og humoristisk bestefar. Han var alltid med på leken. [...].

Far var ikke bare en flott far for oss, han var **også en god kamerat, venn og nabo**, og ikke minst **en god ektemann for vår mor**. Han var delaktig i våres liv, til stede i våre handlinger og behov, han **satte egne behov til side mange ganger**. Far tok ut feriedager, brukte helger og kvelder for å hjelpe oss med husbygging, flytting og bilkjøp. Han hjalp også til med både anskaffelse, saging og stabling av ved, og annet forefallende arbeid. Han var beredt til å gi råd, veiledning og diskutere våres liv, både oppturene og nedturene.

Far undersøkte og lærte seg å sette opp grunnmur på husene våre i forkant av byggingen, ene og alene for at han skulle kunne hjelpe oss til dette når vi bygget hus. Han lærte og ga oss mye, han var den fødte praktiker. Han oppfordret og støttet oss til skolegang og studier. **Far gjorde alt vi ba han om, men like mye ting vi ikke ba han om, hans kjærlyhet for oss viste han gjennom sine hjelpsomme og varme handlinger.**

Sorgen er så tung at følelsen kan ikke beskrives, det er tungt å puste. Han var oss så inderlig nær og kjær. Far lever videre i oss, **vi etterstreber hans gode verdier**, hans ærlige, verdige, nøysomme, forsiktige, nøkterne, kjærlige, miljøvennlige, samfunnsorienterte, lærevillige måte å leve på. **Vi har mye å leve opp til.** [...] [mi utheving] (Kjersti et al., 2010, s. 14).

Gjennom minneordforfatternes sorgfølelse og nærhet til avdøde utdypes det i dette minneordet hva en «ekte familiemann» er. I likhet med forrige minneordtekst om «famiemannen», blir også her adjektivet «ekte» lagt til. Man kan få en forståelse av at det fins menn som ikke egentlig er familiemenn i ordets rette forstand. Heile teksten etter bruken av denne frasen, som står heilt i begynnelsen av minneordteksten, underbygger og utdyper på et vis hva en «ekte familiemann» er – en slags fasit på hvem han er.

I det første avsnittet kobles mengden av minner minneordforfatterne har om avdøde til at han «alltid» var tilstede for sin familie. Ved sin tydelige tilstedeværelse har han gitt sine etterlatte barn en følelse av å være det viktigste i livet for ham. En ekte familiemann viser like mye kjærighet og omsorg for sine barnebarn som han har gjort overfor sine barn.

Videre, i det andre og tredje avsnittet framheves det at en ekte familiemann er en god ektemann, at han er aktiv overfor barna sine både i ord og handling, og setter gjerne til side sine egne behov for å kunne være til hjelp for barna sine fra de er små til de er voksne. Minneordforfatterne minnes altså avdødes praktiske hjelp. Hjelp til husbygging, flytting, bilkjøp, anskaffelse av ved og «annet forefallende arbeid» er en del av den omsorgen han viste for sin familie. Omsorgen avdøde viste er den som jeg innledningsvis i kapitlet kalte for *viktige tegn på omsorg*, og som gjaldt omsorgsoppgaver av «maskulin karakter» som menn foretrekker å vise (Gullestad, 1989, s. 91).

Til slutt i det tredje avsnittet når følelsene for avdøde et klimaks ved at minneordforfatterne opphøyer avdøde til noe overmenneskelig: «Far gjorde alt vi ba han om, men like mye ting vi ikke ba ham om, [...]». Man får tanker om at sterke følelser påvirker utvelgelsen av minner på en spesiell måte. Det er særlig ytringa «Far gjorde alt vi ba om, [...]», som gir inntrykk av dette. Det kan også være slik at avdøde virkelig aldri sa nei, men i løpet av et langt liv er det likevel rimelig å anta at man ikke kan erindre absolutt alle svar man har fått hver gang man har bedt en person om noe. Det er sannsynlig å anta at sorgfølelsen påvirker utvelgelsen av minner i denne sammenhengen.

I fjerde og siste avsnitt får man inntrykk av at det har skjedd ei verdioverføring fra avdøde til de etterlate gjennom ytringa «[...], vi etterstreber hans gode verdier, [...]» – verdier avdøde stod for som minneordforfatterne sjøl ønsker å leve etter. Avdødes omsorgshandlinger framstilles også til slutt som et ideal både for minneordforfatterne og dermed også for leserne av minneordet: «Vi har mye å leve opp til».

Osvold Langhelle døde 89 år gammel. Han minnes som en «familien og hjemmets mann». Likevel skiller denne minneordteksten seg fra de to forrige tekstene. Den er for det

første mye kortere, og i tillegg til å minnes «familiemannen» minnes også 'arbeidet' og 'arbeideren'.

Osvald Langhelle, 89 år, var **en av arbeidets trofaste slitere**, som gjennom nesten to generasjoner **sto til tjeneste for sin arbeidsgiver**, Figgjo Fajanse. Han var født i 1916 på industristedet Dale og på så mange måter **typisk for sin tid, de stille sliterne som bygget landet og tok vare på sin kjære familie. En av dem som ikke gjorde så mye av seg, men som likevel var så viktig for at maskineriet skulle svive.**

Osvald Langhelle var **en familiens og hjemmets mann**. Han var **framfor alt ektemann, far, farfar og oldefar**. Alltid full av omsorg og omtanke, en som brydde seg og som det var lett å bli glad i. Derfor er også savnet og sorgen stor hos hans nærmeste.
[...] [mi utheving] (Langhelle, 2005, s. 27)

Minneordforfatteren skaper et bilde av avdøde som fastfrosset i ei bestemt historisk tid; det er som om det er en historisk type som minnes: «Han var født i 1916 på industristedet Dale og på så mange måter typisk for sin tid, de stille sliterne som bygget landet og tok vare på sin kjære familie». Heile minneordteksten er et godt eksempel på hvordan avdøde framstilles med det sammen karaktertrekket gjennom heile minneordteksten, og at det først og fremst er avdødes grunnleggende karaktertrekk minneordforfatteren ønsker å minnes og å framheve.

Avdøde identifiseres som «en av arbeidets trofaste slitere», og som en av de «stille sliterne som bygget landet». Avdøde blir en representant for ei heil gruppe mennesker, som minneordforfatterne identifiserer avdøde med. Heile første avsnittet blir slik et slags representasjonsminne om ei heil gruppe, eller ei samfunnsklasse – arbeiderklassa. Minneordteksten får slik også en annen funksjon, nemlig å minnes og hedre ei gruppe mennesker som minneordforfatteren gir inntrykk av er glemt, og som sjøl aldri har framheva sin innsats: «de stille sliterne», og «dem som ikke gjorde så mye av seg». Framstillinga av avdøde som en som ikke sjøl framheva sin innsats minner om et avsnitt i minneordet om Alma Hatleskog, som gjorde en samfunnsinnsats ved å gi bygdas eldre et rom og stell i sitt eget hjem. Hun blir blant anna beskrevet som en person med «[...] temperament og meiningar, men ho var ikkje av dei som framheva seg sjølv eller stod på barrikadane» (Hatleskog, 2009, s. 17).

Hatleskog er av samme generasjon som Langhelle. Personbeskrivelsen av Hatleskog som temperamentsfull og med meiningar står i kontrast til «ikkje av dei som framheva seg sjølv eller stod på barrikadane» (Hatleskog, 2009, s. 17). Personbeskrivelsen av Langhelle som «Alltid full av omsorg og omtanke, en som brydde seg og som det var lett å bli glad i»

står mer i samsvar med «stille» sliter, sjøl om uttrykket «stille sliter» også brukes til å beskrive ei heil samfunnsgruppe eller klasse i minneordteksten som var «typisk for si tid». Hatleskog framstilles med trekk som står i kontrast til uttrykket «stille sliter», men som samtidig kaster lys over hva uttrykket «stille sliter» rommer. I lys av Hatleskogs «temperament og meninger» med kontrasten «ikkje av dei som framheva seg sjølv eller stod på barrikadane», får uttrykket «stille sliter» altså et innhold. Både Hatleskog og Langhelle framstilles som sjølstendige individer sjøl om de var en del av et større «maskineri», og nettopp det peker på at de som mennesker bar preg av den tida de levde i og de samfunnsforholda som da rådde. Minneordforfatteren identifiserer også Langhelle som et menneske som på mange måter var «typisk for sin tid». Slik det blir framstilt, kan det se ut som de var sitt samfunnsansvar bevisst, eller var i samme båt som mange andre, og dermed ikke så sine handlinger som noe å framheve seg sjøl med. Det var innforstått at det skulle være slik. Det er minneordforfatterens historiefortelling om ei anna tid som framhever handlingene. Handlingene får en egen glans i skjæret av nåtida.

Vel, tilbake til minneordet om Langhelle. Avdøde blir vidare framstilt som en representant for ei lita fortelling som inngår i den store fortellinga. Avdøde var ei viktig brikke i en større sammenheng: «En av dem som ikke gjorde så mye av seg, men som likevel var så viktig for at maskineriet skulle svive». Som «en familiens og hjemmets mann» er han ei eiga lita fortelling nært kobla opp til og en del av den store fortellinga om samfunnet – «maskineriet».

Gjennom bruken av metaforen «maskineriet» minnes også arbeiderklassas funksjon. Klassas medlemmer var viktige komponenter i et større «maskineri». Slik framstår de som viktige for at samfunnet vårt skulle kunne fungere. Og de gjorde det de måtte, de «sto til tjeneste», og de var «trofaste» uten protest – de var «stille slitere». Kontrasten til minneorda om de samfunnsengasjerte mennene blir stor gjennom bruken av «stille slitere». Men, i likhet med pliktfølelsen overfor samfunnet noen av de samfunnsengasjerte mennene minnes for, blir også nødvendigheten av arbeidet minna i minneordet ovenfor, og dermed sjølve arbeidets verdi.

Men, hva med omsorgen? Omsorgen blir framstilt som et kjennetegn på medlemmene av denne samfunnsklassa, som avdøde tilhørte: «[...], de stille sliterne som bygget landet og tok vare på sin kjære familie». Avdøde var «framfor alt ektemann, far, farfar og oldefar». Minneordforfatteren forklarer også det store savnet og sorgen med avdødes evne til å være omsorgsfull – «Derfor er også savnet og sorgen stor hos hans nærmeste». Slik framstilles evna til omsorg og sorgen nærmest som to komponenter i et regnestykke. Sorgen er

proporsjonal med evna til omsorg. I minneordet om Vigre ble det presentert et lignende regnestykke. I det var minnene om avdøde proporsjonal med avdødes tilstedeværelse.

Som omsorgsbudskap er disse tre minneordtekstene en kontrast til minneord om menn der omsorg gjennom samfunnsengasjement hovedsaklig blir framheva. Satt opp mot hverandre kan det nesten se ut som disse to typene minneordtekster formidler et slags omvendt omsorgsbudskap. Enten er du omsorgsfull hjemme; en «familiemann», eller så er du omsorgsfull overfor samfunnet; «samfunnsengasjert». Men, et enten-eller-bildet av menns omsorg justeres av det minneordet som skal undersøkes til slutt her:

[...]

Bjørn var en lojal venn som hver og en av oss følte en spesiell nærhet til. Han **hadde en unik evne til å leve seg inn i andre mennesker**, og var **en glad optimist** som ga seg i kast med de forskjellige utfordringer uten å forferdes.

Han engasjerte seg i frivillighetsarbeid og i business med like stort engasjement. Geografisk kunne han arbeide fra USA til Kina og fra Spania til Portugal.

Han var eiendomssjef i Gjedbos selskap, Styrbjørn, **men på tross av et intenst og profesjonelt engasjement, kunne vi som venner registrere at hjertet hele tiden var dypt forankret hjemme på Hinna. På denne måten var Bjørn en familiemann av den gode gamle sorten.**

Bjørn var **ei «hønemor»** for jentene, som var hans stolthet og hans fremste prosjekt. I samtaler den siste tiden var han ikke i tvil om at jentene, som han var så umåtelig glad i, ville klare seg godt.

En god side hos Bjørn var **hans evne til å ta vare på venner**. Han viste **et spesielt engasjement for den enkelte, både i råd og dåd**. På denne måten var det mange som hadde et personlig forhold til Bjørn, og på denne måten fikk en nær venn man virkelig ble glad i.

Hinnali var et åpent hus for oss alle hvor Bjørn **eksellerte i kokekunsten** [...].

[...]

Bjørn var lykkelig sammen med Åse, og i fellesskap var de en energi for oss i venneflokken.

[...] Våre tanker går til Bjørns nærmeste som sitter igjen uten hans **trygghet og omsorg** [mi utheving] (Fasting, 2007, s. 14).

I motsetning til minneorda om Tobiassen og Vigre framstilles noe av Bjørn Andreas Hovigs yrkesliv og engasjement utenfor hjemmet. Hvordan avdøde utførte sitt arbeid som eiendomssjef blir som en dokumentasjon på hvor glad vedkommende var i sin familie. Altså, avdødes intense og profesjonelle engasjement som eiendomssjef var tydelig, men hans «hjerne» hørte likevel ikke til arbeidet og jobben, men til familien: «[...]», men på tross av et intenst og profesjonelt engasjement, kunne vi som venner registrere at hjertet hele tiden var dypt forankret hjemme på Hinna. På denne måten var Bjørn en familiemann av den gode gamle sorten». Avdødes venner «registrerte» dette. Minneordforfatteren har valgt å bruke

verbet 'registrere' om vennenes oppfattelse av avdødes prioriteringer i forhold til privatliv og yrkesliv. Bruken av 'registrere' gir tanker om en distansert observasjon, og en slags konstatering av et faktum. Før man 'observerer' er man ofte i besittelse av en førforståelse eller en fordom. Det kan bety at vennene har hatt en fordom om hvordan man som leder håndterer yrke versus familieliv, og at gjennom å «registrere» avdødes håndtering av yrkesliv og familieliv er denne fordommen avkrefta eller bekrefta. Men i lys av ytringa «På den måten var Bjørn en familiemann av den gode gamle sorten», kan «registreringa» også framstå som en slags konstatering av at det fins menn som ikke prioriterer familien framfor jobben, og som dermed ikke er familiemenn av «den gode gamle sorten», men en slags «ny» type familiemann.

Ytringa «En familiemann av den gode gamle sorten» er interessant å se i lys av minneordet om Langhelle. Det er nærliggende å knytte denne ytringa også til ham. I minneordet om Langhelle ble omsorg også framstilt som et kjennetegn på arbeiderklassa, men det er tydelig at Hovig gjennom sitt yrke som eiendomssjef ikke kan knyttes til denne klassa. Hovig er likevel beskrevet som «en familiemann av den gode gamle sorten», fordi hans «hjerter hele tiden var dypt forankret hjemme [...]». Slik kan bruken av forslitte fraser vise verdier mennesker har til felles på tvers av klasse, kjønn og alder. I denne sammengen kan man få inntrykk av at omsorg som verdi oppløser klasseskiller i den grad man ennå kan snakke om klassetilhørighet. Likhetene mellom mennesker, uavhengig av klassetilhørighet, kommer mer til syne enn forskjellene.

Det er også relevant å sammenligne minneordteksten om Hovig med teksten om Inger Helen Hetland, som også hadde en lederstilling og et aktivt yrkesliv. I minneordet om Hetland kan framstillinga av hennes yrkesliv og hennes morsrolle tolkes som en dokumentasjon av hvordan hun mestra denne rolla sjøl om hun hadde en yrkeskarriere i tillegg. Hun klarte å «ha god balanse med familie- og privatliv» (Håvardstein og Håvardstein, 2008, s. 15). Minneordforfatterne formidler at avdødes familie og barn dermed var en like viktig del av hennes liv som karrieren. På et overordna plan formidles det altså i begge minneordtekstene at det ikke er innforstått at man er i stand til å ta godt vare på sin familie, eller klare å balansere mors- eller farsrolla med en yrkeskarriere som leder.

I minneordet om Hovig framstilles det også hvordan han utførte si foreldrerolle; farsrolla. Han blir beskrevet som ei ««hønemor»» for sine døtre, «som var hans stolthet og hans fremste prosjekt». Det fins ingen «familiiekvinne» i minneordtekstene slik det fins en «familiemann». Slik framstår bruken av frasen «en familiemann» knytta til foreldrerolla nærmest som et slags spotlys for å opplyse om at farsrolla kan være viktigere for menn enn

andre roller, og at menn og kvinner dermed kan se likt på si rolle i familien. At ordet «familiekvinne» ikke eksisterer kan derfor signalisere at det skal være innforstått at kvinner setter morsrolla foran andre roller hun har, men at det ikke er innforstått i forståelsen av menns roller jamfør bruken av frasen «en familiemann». I lys av klisjéene framstår menn mer som ei ensarta gruppe enn kvinnene.

Men, tilbake til tekstene om Hovig og Hetland. Forskjellen mellom framstillinga av foreldrerolla og framstillinga av rolla i minneordet om Heland, er graden av intensitet når det gjelder hvordan rolla blir utført, og selve språkbruken. I minneordet om Hetland knyttes morsrolla til «å vise oss sin kjærlighet, hjelpe oss og støtte oss i våre valg» (Håvardstein og Håvardstein, 2008, s. 15). I minneordteksten om Hovig karakteriseres avdøde som ei «hønemor» for barna sine. Denne frasen blir ofte brukt om enkelte morsroller, om ei mor som overbeskytter barna sine, men brukes her om en mann; om ei farsrolle. Og som ei mor kan være det, kan også en far være stolt av barna sine. At avdødes barn var hans «fremste prosjekt» signaliserer i aller høyeste grad at 'far' er ei rolle, slik som den man har i yrkeslivet er det. Der fins også «prosjektene», og man får inntrykk av at det å være foreldre også er et arbeid, men et viktigere arbeid enn arbeidet i minneordet om Hovig.

Det er til sammen 28 minneord som inneholder frasen «en familiens mann», «famiiliemann», eller «en hjemmets mann». Av disse er det oppgitt at avdøde hadde et lederyrke eller lederverv i 11 av minneordtekstene, mens andre igjen gjerne har gjort seg bemerkta innen idrett eller politikk. Altså, det fins ganske mange ledere fra ulike områder blant disse 28 minneorda. Et hovedfellestrekk for disse tekstene er at familielivet og ekteskapet framstilles som harmonisk og godt, og av stor betydning for avdøde. Flere av minneorda inneholder fraser og ytringer som:

- «[...] , etter at han ble pensjonist, så man ham daglig ute med sin kjære Kari, [...] (Fagforeningskameratene, 2002, s. 31).
- «Wenche har mistet sin mann og beste venn. [...]. Først og fremst fikk han mange gode år med Wenche. [...]» (Tunge, 2003, s. 27).
- «[...] Bjørn var lykkelig sammen med Åse, [...]» (Fasting, 2007, s. 14).
- «[...] og var svært glad i sin kone Sigrid [...]» (Bjerga, 2008, s. 17).
- «[...] , og like til det siste deltok han aktivt, sammen med sin kjære Solveig, i bridge for pensjonister [...]» (Marnburg, 2010, s. 16).

- «[...] Som ektemann og ven var han ei god støtte for Kari. [...]» (Kydland, 2010, s. 11).
- «Men først og fremst var Rolv en familiemann og et følelsesmenneske. Han var kjærlig og engasjert og satte alltid familiens ve og vel først. [...]» (Noraas et al., 2005, s. 21).
- «Familien sto likevel hans hjerte nærmest. Han var Pater familias med stor P. Uansett hvor på kloden arbeidet førte ham, prøvde han alltid å legge forholdene tilrette for at familien kunne komme på besøk, og aller helst bo der i lengre perioder» (Aakre, 2005, s. 27).
- «[...] Men kroppen var utslitt, og han skulle ikke få flere dager sammen med sin kjære Helga. [...]. Far var en veldig snill familiemann. I alle år fra vi var små til det siste hadde han stor omsorg for mor, oss barn og resten av familien. [...]» (Målfrid et al., 2008, s. 12).

Videre er det et fellestrekk ved disse minneorda at avdødes humør blir framheva og beskrevet. Humøret blir beskrevet som stabilt og godt:

- «[...] hadde et lunt og varmt humoristisk vesen, kom ofte med en lett og ledig hilsen til de han møtte» (Vanglo, 2005, s. 37).
- «[...], hadde alltid så mange gode replikker og et smittende humør» (Marnburg, 2010, s. 16).
- «En mann som hadde smilet, pågangsmotet, engasjementet og en ukuelig optimisme som kjennemerke» (Svendsen et al., 2008, s. 11).
- «Humor var absolutt et av fars kjennetegn, og vi [...]» (Målfrid et al., 2008, s. 12).
- «Leiv var alltid en gladgutt, spilte gitar og sang [...]» (Bjerga, 2008, s. 17).

Altså, «famieliemannen» eller «en familien og hjemmets mann», framstår i minneordkonteksten først og fremst som en mann som setter stor pris på sine barn og sin ektefelle. Han har et godt ekteskap, et harmonisk familieliv og et godt og stabilt humør, gjerne som han «smitter» andre med.

Omsorgen «famieliemannen» med et lederyrke viser for sin familie, er hovedsaklig knytta til ei framstilling av familien som viktigere enn jobben, eller like viktig for ham:

«[...] Uansett hvor på kloden arbeidet førte ham, prøvde han alltid å legge forholdene tilrette for at familien kunne komme på besøk, og aller helst bo der i lengre perioder» (Aakre, 2005, s. 27).

«[...] I løpet av sin karriere i Statoil tok han med seg familien til London i halvannet år» (Noraas et al., 2005, s. 21).

Minneordteksten om «famiemannen» med lederyrke kan blant anna reise spørsmål om sammenhenger mellom utførelsen av yrket og et godt famieliv. Dette skal, eller kan likevel ikke drøftes her, og det er tross alt gjennom minneordforfatterens øyne at avdødes omsorg og famieliv er beskrevet. Avdøde selv kan verken bekrefte eller avkreft minneordtekstens innhold.

Hva forteller disse minneordtekstene om «famiemannen» om omsorgsbegrepet? Som sagt, er det først og fremst knytta til den verdien 'familien' hadde for avdøde, gjerne sett i sammenheng med avdødes arbeid. Det er viktig for minneordforfatterne å framheve at familien betød mer enn jobben, eller var like viktig for avdøde. I to av minneorda her er avdødes arbeid eller yrke ikke nevnt i det heile tatt. De to reine omsorgsfortellingene handler nærmest om hvor ekstraordinær avdødes omsorgsevner var. I kraft av å være ei rein omsorgsfortelling med et sterkt omsorgsbudskap, kan selve omsorgen nærmest se ut som en status. I minneorda der yrket også nevnes, men omsorgsfortellinga er hovedbudskapet, signaliseres omsorgsevnen også som en status på bekostning av den status yrket formidler i disse minneordtekstene.

Omsorgen her, eller omsorgen forøvrig i delkapitlet «Menns omsorg», handler ikke om det det jeg innledningsvis i dette kapitlet kalte for *viktige tegn på omsorg* –

Selv foretrekker menn, især om alternativet er å delta i omsorg og husarbeid som hustruens assistent, å foreta aktiviteter for familien av udiskutabel maskulin karakter – slik som vedlikehold og reparasjon av bil, oppussing og modernisering av leilighet overtid på jobben og lignende ting (Gullestad, 1989, s. 91, 92).

Med unntak av minneordteksten om Vigre som i detalj formidler hans praktiske hjelp av maskulin karakter, blir ingen av mennene minna for slike aktiviteter. Likevel framgår det ikke av tekstene at disse mennene «stelte» for sin familie slik det framgår av enkelte minneordtekster som har blitt undersøkt om kvinnene. Riktignok framstilles det i to av minneordtekstene om menn, henholdsvis om Tobiassen og Hovig, at de begge laga mat for sin familie og sine venner. Man får ikke vite noe om arbeidsfordelinga i hjemmet i noen av minneordtekstene. Eventuelle sysler av tradisjonell feminin eller maskulin karakter blir ikke

framstilt i minneorda om menn. Utelatelsen av slike sysler i minneorda om «famielmannen» gir tanker om at det framstilte famielivet er tradisjonelt med oppgaver og plikter knytta til et tradisjonelt kjønnsrollemønster. Slik blir omsorgsbegrepet knytta til menns omsorg i minneorda om «famielmannen» noe diffust selv om det handler om verdier som «de nære ting», eller «myke verdier». Det handler om følelser og livskvalitet i en familiesetting. Kjønnsrollemønsteret kan se ut som det er det tradisjonelle, det «nye» er viktigheten av å vise at avdøde først og fremst var en omsorgsfull person som verdsatte familien høyt, og dermed avdekkes og kanaliseres «famielmannens» følelser gjennom omsorgsbegrepet.

Oppsummering

Først i dette kapitlet ble minneorddiskursen presentert. Den handler om å være et «godt menneske» på tvers av kjønn og alder. Det fins flere likheter enn forskjeller i språkbruken knytta til personbeskrivelsene av kvinner og menn. Men, det fins likevel nyanser og forskjeller i bruken av enkelte ord i personbeskrivelsene knytta til kjønn. Fars- og morsrolla blir beskrevet forskjellig.

Adjektivet 'respektet' blir kun brukt i minneord om menn. Derimot blir 'ærlig' brukt i flere minneord om kvinner, men i få om menn. Adjektiv som 'arbeidssom', 'arbeidsjern', 'arbeidsglad' og frasen 'et rivjern til å arbeide' fins kun brukt i minneord om kvinner, med unntak av 'arbeidsjern' som er brukt i ett minneord om en mann. Disse adjektiva er ofte brukt i forbindelse med hardt fysisk arbeid, og fins for det meste brukt i minneord om de aller eldste kvinnene fra landsbygda.

Det gode humøret er en viktig egenskap som blir minna i minneordtekstene. Det fins også forskjeller i språkbruken knytta til kjønn også her. Frasen 'et lyst sinn' forekommer hovedsaklig i minneord om kvinner, men bruken av substantivet 'solstråle' og frasen 'strålte av glede' forekommer kun i minneord om kvinner. Derimot forekommer frasen 'glimt i øyet' kun i minneord om menn. Kvinner framstår i et barnlig lys gjennom bruken av denne språkbruken.

En annen viktig forskjell i språkbruken om kvinner og menn fins i bruken av adjektiva 'samfunnsorientert' og 'samfunnsengasjert'. Disse adjektiva fins kun i minneord om menn, og det kan se ut som det ikke fins 'samfunnsengasjerte' kvinner i minneorda.

I delkapitlet om «Kvinneres omsorg» kan man se at det er ei slags omsorgshistorie som trer fram fra analysene. I underkapitlet «Stell og hjelp» analyseres tre minneordtekster om kvinner født mellom 1909 og 1926. To av kvinnene som minnes, Anna Finnvik og Alma

Hatleskog, stelte på hver sin måte både for sin nærmeste familie og for lokalsamfunnet de var en del av. Karina Kleppa hjalp sine foreldre med gårdsarbeid og hadde omsorg for ei søster heile livet. Analysene viser ei omsorgsfortelling som også er historisk betinga, eller tett knytta til de samfunnsforholda kvinnene som minnes levde under. Omsorgshandlingene er formidla gjennom en språkbruk som viser at disse ble utført som ei plikt og ei oppgave. Kvinnene som blir minna framstår som «folkelige institusjoner» (Gullestad, 1989, s. 96), og bekrefter slik historiske samfunnsforhold.²⁸ Omsorgshandlingene overfor foreldre og andre familiemedlemmer er ikke knytta til lønna omsorgsarbeid, og det er slik en moralsk omsorg som minnes.

I underkapitlet «Omsorg sjøl om...» analyseres tre minneordtekster om kvinner født i perioden 1916-1955. Det er viktig for minneordforfatterne å formidle at de avdøde viste omsorg for familie, egne barn, barnebarn og venner sjøl om disse måtte ha fokus på andre krevende sider av livet, som yrkeskarriere og håndtering av alvorlig sykdom. I den første minneordteksten om Gunhild Thorbjørnsen, kan man se at det er viktig for minneordforfatteren å framstille avdøde som omsorgsfull sjøl om vedkommende ikke hadde egne barn. Gjennom språkbruken, og framstillinga av at avdøde var omsorgsfull overfor den nærmeste familie sine barn, framstilles omsorgen mer som en egenskap sammenligna med omtalen av omsorg i minneorda om Finnvik, Kleppa og Hatleskog. Det er også delvis en moralsk omsorg som minnes i dette minneordet. Avdøde var engasjert i sin menighet, og fikk Kongens fortjenstmedalje for sin samfunnsnyttige innsats som organist i kirka i 60 år.

I den neste minneordteksten minnes Inger Helen Hetland. Det er viktig for minneordforfatterne av denne teksten å formidle at sjøl om avdøde hadde en yrkeskarriere var vedkommende fullt i stand til å vise omsorg som mor. Det kan se ut som om minneordforfatterne forsvarer avdødes yrkeskarriere med verdien omsorg. Slik framstår denne teksten også som en dokumentasjon eller en bekreftelse på at avdøde også var ei god mor sjøl om hun hadde en yrkeskarriere utenfor hjemmet.

I den siste minneordteksten om Marit Mæle er det fokus på omsorg og sykdom. Det formidles at hun ønska å bruke all si tid på familie og venner når hun ble alvorlig syk for andre gang. Hun valgte hun å avslutte sin forretningsvirksomhet. Språkbruken

²⁸ Marianne Gullestad bruker uttrykket «folkelige institusjoner» om «De betalte rollene som passepike, barnevakt og dagmamma [...]. De er hva jeg kaller folkelige institusjoner (utviklet av folk selv) [...]» (Gullestad, 1989, s. 96). Jeg anvender uttrykket i en annen omsorgssammenheng enn den Gullestad omtaler. Ut fra Gullestads definisjon kan man muligens heller ikke kalle de utstrakte omsorgshandlingene disse kvinnene utførte som «utvikla av folk selv» i det handlingene kan ha sin rot i kristen eller kristen sekularisert nestekjærighet. Likevel, uansett hvilke røtter omsorgshandlingene hadde, var det altså folk sjøl som utførte disse handlingene på eget initiativ, og ikke i kraft av ei betalt stilling ved en statlig omsorgsinstitusjon.

minneordforfatteren bruker formidler både at alvorlig sykdom «tvinger» oss til å tenke på hva som er viktig i våre liv og handle deretter. Det formidles at både omsorg for familie og venner og omsorg for seg sjøl er viktig i denne situasjonen.

Når det gjelder alvorlig sykdom kan man se at det er viktig for mange minneordforfattere å formidle hvordan avdøde håndterte sin sykdom under sykdomsforløpet. Framstilling av sykdom og avdødes atferd knytta til den fins for det meste i minneordtekster om mennesker født etter 1940. I tekstene som omtaler sykdomsforløpet er det tydelig viktig for minneordforfatterne å vise at avdøde var omsorgsfull sjøl om vedkommende var alvorlig syk. Språkbruken knytta til sykdomsforløp preges av en krigs- eller kampretorikk. De syke «sloss» mot sin sykdom, er «tapre» underveis, men «taper» kampen. Det er den mentale sida ved sykdomsforløpet som vektlegges av minneordforfatterne. Kroppen eller kroppslige plager i forbindelse med sykdom blir ikke nevnt i noen minneordtekster. Det er tydelig at det er av verdi for mange etterlatte å minnes hvordan avdøde håndterte eller mestra sin sykdom, og da spesielt kreftsykdom, som er den sykdommen som oftest blir navngitt i minneordmaterialet. I lys av dette, framstår det å omtale sykdom, og hvordan den blir mestra, som en «ny» verdi.

I underkapitlet «Ei støtte» blir gifte kvinners omsorg for sine ektemenn minna i de tre minneordtekstene som blir analysert. Kvinnene, Olaug Munthe, Konstanse Levang og Aslaug M. Løland, er født i perioden 1913-1919. Den første analysen viser en tvetydighet i minneordforfatterens språkbruk når det gjelder hvorvidt avdøde gjorde et arbeid i forbindelse med at vedkommende utførte oppgaver for sin ektemann knytta til hans forskningsarbeid, eller bare utførte si plikt som omsorgsfull ektefelle – var ei støtte for sin mann. De to siste analysene viser en omsorg for ektemann, barn og hjemmet som var tidstypisk for perioden, og knytta til et tradisjonelt kjønnsrollemønster. I den siste minneordet avdekker derimot analysen at omsorgsansvarets bakside blir framstilt. Minneordforfatteren framstiller hvordan avdøde ble psykisk og fysisk nedbrutt av hardt arbeid og stort omsorgsansvar. Denne minneordteksten fungerer også som en klage og anklage.

I det siste underkapitlet «Trøst og forståelse» handler det også om kvinner født flere tiår før den andre verdenskrig. Fire minneordtekster analyseres i dette kapitlet. Den første minneordteksten om Dagmar Veggeland framstår som ei omsorgsfortelling. Omsorgen som avdøde viste blir sett på som hjelp og trøst, men i et religiøst skjær. Også denne kvinna fungerte nærmest som en samfunnsinstitusjon med sine råd og hjelp til nabolagets barn, og stell for familiens eldre. Sjøl om omsorgen er religiøst betinga fordi avdøde tilhørte misjonen, er den likevel tidstypisk om den sammenlignes med omsorgen Finnvik, Kleppa og Hatleskog fra samme generasjon viste, og som framstår som en moralsk omsorg. Men, i teksten om

Veggeland handler det også om en betingelsesløs omsorg i det avdøde minnes for sin tillit som omsorgsperson – man kunne «betro seg til» vedkommende. Den betingelsesløse omsorgen ligner på den man forbinder med foreldres omsorg for sine barn.

De to neste analysene handler om den samme kvinne som blir minna av to forskjellige minneordforfattere. Avdøde, Aud Borgny Gursli, arbeida tidligere ved en barnevernsinstitusjon som husmor. Den ene minneordforfatteren minnes henne fra den tida vedkommende var plassert på en barnevernsinstitusjon. Den andre minneordforfatteren har sjøl i en periode arbeida ved institusjonen. Begge tekstene idealiserer omsorg knytta til morsrolla og morskikkelsen i møte med institusjonell omsorg. Samtidig fungerer minneordtekstene også som sosialpolitiske ytringer og som en kritikk av barnevernsinstitusjonen.

Språkbruken i disse to minneordtekstene, og i den siste minneordteksten i kapitlet, om Tora Kydland, avdekker en omsorg som blir sammenligna med den ei mor kan vise. I minneordteksten om Kydland ser man også glimt fra velferdsstatens historie gjennom hennes arbeid som sanitetssøster. Omsorgen i alle minneordtekstene i underkapitlet framstår som en betingelsesløs omsorg gjennom minneordforfatternes ordvalg 'trøst' og 'forståelse'. Men, i minneordtekstene om Gursli og Veggeland representerer bruken av 'trøst' også en fysisk omsorg.

I kapitlet om «Menns omsorg» er omsorg som begrep knytta til samfunnsengasjement i underkapitlet «Samfunnsengasjement». Det er tre minneordtekster om menn født mellom 1916 og 1928 som blir undersøkt. Alle var aktivt politisk engasjert i sitt lokalsamfunn. Odd Bråtveit minnes først og fremst for sitt samfunnsengasjement i kraft av ulike politiske verv og for sin integritet. Avdøde blir opphøya, og hans engasjement blir idealisert gjennom språkbruken i minneordet. I minneordet om Gabriel Østråt framstilles samfunnsengasjementet som plikter man har i forhold til at man er en del av et større fellesskap. Til forskjell fra minneordet om Bråtveit minnes Østråt også for sin omsorg for familien. I minneordteksten om Bråtveit er det reint for følelser og familieliv og samfunnsengasjementet framstilles ikke som ei drivkraft, men som en kamp om hvordan samfunnet skal formes.

Minneordteksten om Berthon Rott framstår i større grad som ei omsorgsfortelling gjennom blant anna bruk av en krigshistorisk hendelse. Slik tar minneordforfatteren i bruk historia for å bygge opp under bildet av avdøde som et omsorgsfullt menneske. Avdødes politiske engasjement framstilles som et verktøy vedkommende tok i bruk for å kunne hjelpe enkeltmennesker. I motsetning til minneorda om Bråtveit og Østråt kobler denne minneordforfatteren ordet 'omsorg' direkte sammen med 'samfunnsengasjementet'. I alle tre

minneordtekstene er det en moralsk omsorg som minnes med bakgrunn i at samfunnsengasjementet; det politiske engasjementet, blir framstilt som å bidra til fellesskapets beste, og å være til tjeneste for samfunnet uten tanke på egen vinning. Andre eventuelle motiv for aktivt å engasjere seg politisk er ikke framstilt i tekstene med unntak i minneordet om Bråtveit. I den teksten framstilles sjølve engasjementet også som en kamp om makt.

Omsorgen i minneorda om Bråtveit, Østråt og Rott framstår alle som en moralsk omsorg i likhet med minneordtekstene om Anna Finnvik, Karina Kleppa og Alma Hatleskog. – en omsorg knytta til en pliktfølelse, og som gjelder andres behov framfor ens egne. Likevel, Finnviks, Kleppas og Hatleskogs omsorg var ikke knytta til lønna omsorg slik som Bråtveits, Østråts og Rotts politiske verv var.

Disse mennenes omsorg for lokalsamfunnet blir også beskrevet med en annen språkbruk enn de nevnte kvinnenenes omsorg. Det er dette som er den største forskjellen på flere av minnorda om kvinner og menn tilhørende den eldste generasjonen her. For eksempel blir Odd Bråtveits ulike verv for sitt lokalsamfunn kalt for 'samfunnsengasjement' i minneordteksten, mens Anna Finnviks engasjement, og flere av de eldste kvinnenenes utstrakte omsorgshandlinger ikke blir omtalt som 'samfunnsengasjement' og 'innsats', men som 'stell' og 'hjelp'. Det ser ut som ordet 'samfunnsengasjement' er på toppen av et slags omsorgsbegrepshierarki fordi det kobles til ulike offentlige verv som gir heder og ære utover i lokalsamfunnet og slik signaliserer status. Utrykk som 'stelle for' som man finner i minneorda både om Anna Finnvik og Alma Hatleskog, og 'brann for lokalsamfunnet' som er ytra i minneordet om Finnvik, befinner seg på et lavere nivå i dette hierarkiet. Disse uttrykkene signaliserer ikke status slik orda 'samfunnsengasjement' og «heidersmann», som er brukt i minneordet om Bråtveit, tydelig gjør gjennom å bli kobla til kjente politiske verv og andre synlige posisjoner i lokalsamfunnet. I selve ordvalget og språkbruken rangeres omsorgen. Språkbruken viser et hegemonisk forhold mellom framstillinga av menns omsorg for lokalsamfunnet og kvinners omsorg for det. Det ser dermed ut som den omsorgen kvinnene viste for sitt nærmiljø ikke er likeverdig den omsorgen mennene viste.

I underkapitlet «Jobb og hjelp» ble fire minneordtekster om menn født i tidsrommet 1905-1959 undersøkt. Omsorgen som blir framstilt i tekstene er ikke vist gjennom politisk engasjement, men gjennom yrke og arbeid. Den første minneordteksten er om Herman Emil Olsen, som var kiropraktor av yrke. Historiefortelling er et framtrædende trekk ved denne teksten. Gjennom bruk av fortellinga minnes avdødes egenskaper som driftighet, sjølstendighet, grundighet og stahet. Minneordet handler også om hvordan avdøde hjalp sine

pasienter. Omsorgen avdøde viste blir knytta til vedkommendes væremåte overfor sine pasienter. Minneordforfatterne framhever avdødes moral, og slik hans moralske tyngde. Dermed er det også en moralsk omsorg som minnes.

Det er også en moralsk omsorg som framstilles i minneordteksten om Kjell Magne Houge som var sjølstendig næringsdrivende. Sammenligna med minneordteksten om Olsen er også Hougens omsorg knytta til et økonomisk perspektiv. Houge lønna sine ansatte over tarifflønn når det økonomien tillot det og leverte gratis leveranser av bakervarer til en privat institusjon. I likhet med minneordet om Olsen er det avdødes moralske tyngde som minnes her. Omsorgshandlingene utvider bildet av de avdøde som uegennyttige i sine handlinger overfor andre mennesker. Det er det moralske omsorgsbudskapet som er i fokus, og ikke det økonomiske.

Den siste minneordteksten i dette underkapitlet handler om Alex Edmund Betanzo. Som i minneordet om Rott, framstiller minneordforfatterne avdødes evne til omsorg allerede som ung ved å formidle hans omsorg for sin egen hund. Til forskjell fra minneordtekstene om Olsen og Houge, framstiller minneordforfatterne gjennom sin språkbruk avdødes omsorg som ei evne avdøde hadde, og som styrte hans valg av yrke. Det er avdødes omsorg for «de svake» (Betanzo et al., 2004, s. 27) som framheves og idealiseres gjennom språkbruken i teksten. Det ser også ut som om omsorg blir en egenskap i det den rettes mot mennesker minneordforfatterne skiller ut fra andre mennesker. Det kan man også få forståelsen av i minneordet om Gunhild Thorbjørnsen. I den minneordteksten blir adjektivet «omsorgsfull» brukt, og minneordforfatterne opplyser at avdøde ikke hadde egne barn, men var «svært glad i barn» (Kirsti et al., 2009, s. 17). I minneordet om Thorbjørnsen er det barn det gjelder. Minneordforfatterne formidler at avdøde var veldig glad i barn, men hadde ingen sjøl. I minneordet om Betanzo gjelder omsorgen mennesker avdøde møtte i sitt yrke som pleier og fengselsbetjent. I minneorda om Betanzo og Thorbjørnsen blir omsorg til ei evne og en egenskap de avdøde var i besittelse av med bakgrunn i hvem omsorgen var retta mot. Mennesker som samfunnet definerer har et spesielt omsorgsbehov.

Forskjellen mellom hvordan omsorgen blir framstilt i minneordtekstene om Olsen, Houge og Betanzo, er at Betanzos omsorg for andre mennesker blir framstilt som ei evne han hadde av minneordforfatterne, mens minneordforfatterene av minneorda om Houge og Olsen framstiller de avdødes omsorg som noe de viste i kraft av sin stillinger. Det alle minneordtekstene i underkapitla «Samfunnsengasjement» og «Jobb og hjelp» har til felles, med unntak av minneorda om Østråt, Houge og Betanzo, er at omsorg i forhold til familie ikke er framstilt. I disse tre minneordtekstene har den heller ikke fått stor plass. Det er

arbeidslivet og omsorgen som blir vist gjennom yrket som er viktig å minnes for minneordforfatterne.

I det siste underkapitlet «En familiens mann» handla det derimot først og fremst om menns omsorg for sin familie. Frasene «en familiens mann» og «en hjemmets mann» fins i 28 minneord om menn. I minneorda som inneholder disse frasene fins det flere fellestrekk enn noen andre minneordtekster om menn har. I selve analysen ble fire minneordtekster analysert. Mennene som minnes, Kåre Tobiassen, Leiv Reidar Vigre, Osvald Langhelle og Bjørn Andreas Hovig, var født i tidsrommet 1916-1950.

Analysen av den første minneordteksten viser at avdøde framstilles som omsorgsansvarlig på lik linje som ei kvinne ofte blir framstilt. Avdøde utførte den samme type omsorg som tradisjonelt har blitt tildelt kvinnerolla.

I den andre minneordteksten utdypes det hva en «ekte familiemann» er – en slags fasit på hvem han er. Avdøde var «alltid» (Kjersti et al., 2010, s. 14) til stede for sin familie både i ord og handling, satte sine egne behov til side for å kunne være til hjelp både mentalt og fysisk, viste like mye kjærlighet og omsorg overfor sine barn og barnebarn, og var en god ektemann.

I den tredje teksten, om Osvald Langhelle, er det som om det er en historisk type som minnes. Minneordforfatteren minnes både avdødes egenskaper og hans tilhørighet til arbeiderklassa – avdøde blir en representant for ei heil gruppe mennesker som minneordforfatteren identifiserer avdøde med. Minneordteksten har slik en annen funksjon. Den minnes og hedrer ei gruppe mennesker som minneordforfatteren gir inntrykk av er glemt. Omsorgen blir framstilt i teksten som et kjennetegn på medlemmene av arbeiderklassa. Denne minneordteksten ble også på et punkt sammenligna med teksten om Alma Hatleskog, som var i samme generasjon som avdøde i denne teksten. Minneordforfatteren framstilte Hatleskog som ei kvinne som ikke gjorde noe vesen av sin omsorg for andre. Langhelle blir framstilt som en «stille sliter» og på flere vis «typisk for si tid» (Langhelle, 2005, s. 27). Likheten mellom disse to tekstene består i at både Hatleskog og Langhelle framstår som sjølstendige individer sjøl om de var en del av et større «maskineri». Slik det blir framstilt, kan det se ut som de var sitt samfunnsansvar bevisst, eller var i samme båt som mange andre, og dermed ikke så sine handlinger som noe å framheve seg sjøl med. Det var innforstått at det skulle være slik. Det er minneordforfatternes historiefortelling om ei anna tid som framhever handlingene, og gir dem glans i skinnet av nåtida.

I den fjerde og siste teksten som minnes Bjørn Andreas Hovig, formidles det at avdøde var «[...] en familiemann av den gode gamle sorten» (Fasting, 2007, s. 14). Når teksten

sammenlignes med minneordet om Langhelle, som tilhørte ei anna yrkesgruppe, kan man se at bruken av forslitte fraser viser verdier mennesker har til felles på tvers av klasse, kjønn og alder. Når teksten om Hovig sammenlignes med teksten om Inger Helen Hetland, som også hadde en lederstilling, formidles det i begge tekstene at det ikke er innforstått at man er i stand til å ta godt vare på sin familie, eller klare å balansere mors- eller farsrolla med en yrkeskarriere som leder. Det fins heller ingen 'familiekvinne' i minneordtekstene slik det fins en 'famieliemann'. Frasen 'en famieliemann' knytta til foreldrerolla i minneordteksten om Hovig fungerer som et slags spotlys for å opplyse om at farsrolla kan være viktigere for menn enn andre roller, og at menn og kvinner dermed kan se likt på si rolle i familien. I lys av klisjéene framstår menn mer som ei ensarta gruppe enn det kvinnene gjør.

Et hovedfellestrekk for minneordtekstene som inneholder frasene «en familiens mann» eller «en hjemmets mann», er at familielivet og ekteskapet framstilles som harmonisk og godt, og av stor betydning for avdøde. Videre er det et fellestrekk ved disse minneorda at avdødes gode og stabile humør blir framheva.

Omsorgen «famieliemannen» med et lederyrke viser for sin familie er hovedsaklig knytta til ei framstilling av familien som nærmest viktigere enn jobben, eller like viktig for ham.

Hva forteller de analyserte minneordtekstene om «famieliemannen» om omsorgsbegrepet? I to av minneorda er avdødes arbeid eller yrke ikke nevnt i det heile tatt. Minneorda er reine omsorgsfortellinger som nærmest handler om hvor ekstraordinær avdødes omsorgsevner var. Selve omsorgen framstilles som en slags status. I minneorda der yrket også nevnes, men omsorgsfortellinga er hovedbudskapet, signaliseres omsorgsevnen også som en status på bekostning av den status yrket formidler i disse tekstene. Men, omsorgsbegrepet knytta til «famieliemannens» omsorg framstår som noe uklart fordi det ikke formidles noe om huslige oppgaver og plikter. Utelatelsen av slike sysler i minneorda om «famieliemannen» gir tanker om at det framstilte familielivet er tradisjonelt med oppgaver og plikter knytta til et tradisjonelt kjønnsrollemønster.

5 Avsluttende betraktninger om omsorgsfortelling og budskap i minneord

Minneordmaterialet formidler ei fortelling og et budskap om omsorg som jeg finner interessant. Den store fortellinga handler om omsorg i et historisk perspektiv. Alle de små fortellingene som hvert minneord formidler om omsorg utgjør en del av den store fortellinga om omsorg - vår historie om utviklinga av velferdsstaten. Den store fortellinga formidler et budskap om omsorg knytta til hvilken type omsorg som blir framstilt i minneordtekstene. Men de små fortellingene har også sine egne stemmer som fungerer som kommentarer til, og avbrytelser av den store. I dette avsluttende kapitlet vil jeg da gjøre et forsøk på å se omsorg i minneorda med et distansert helhetlig blikk. Først i kapitlet handler det om den store fortellinga. Deretter handler det om hvilket omsorgsbudskap som formidles i minneordmaterialet. Til slutt i dette kapitlet følger ei avslutning med noen videre perspektiver.

Fortellinga om omsorg

Samlet, sett fra et omsorgsperspektiv, føyer minneordmaterialet seg inn i ei omsorgshistorie. Ei fortelling om omsorg utvikler seg i minneordtekstene. Sjøl de tekstene der kun det private forholdet mellom minneordforfatteren og avdøde minnes, eller store deler av teksten handler om dette private forholdet, dreier seg om omsorg. Omsorgen avdøde hadde for minneordforfatteren minnes i disse tekstene. Altså, små fortellinger om enkeltmenneskers omsorg veves sammen til ei større fortelling om omsorg. Det er ikke vanskelig å få øye på den store fortellinga om omsorg om man følger de små enkeltfortellingene lineært i tekstene om de aller eldste kvinnene og mennene, og fram til de yngre. Den handler om hvordan enkeltmenneskers omsorg også stod i et forhold til de samfunnsforholda disse levde under til enhver tid. Kombinasjonen av personlige egenskaper og levekår virker sammen. Når det gjelder minneorda om de eldste kvinnene og mennene, kan det se ut som noen tok på seg et større omsorgsansvar enn andre. Likevel, samfunnsforholda krevde muligens noe anna av den enkeltes omsorgsevne enn det de gjorde på et seinere tidspunkt, etter at 'velferdsstaten' var stabla på beina. Minneordmaterialet reflekterer et samvirke mellom frivillig omsorg blant enkeltmennesker, humanitære organisasjoner og politikk.

Når det gjelder omsorgen som blir framstilt i minneorda om de eldste kvinnene, som Anna Finnvik, Karina Kleppa, Alma Hatleskog, Dagmar Veggeland, Tora Kydland og flere,

dreier det seg om en moralsk og tilsynelatende betingelsesløs omsorg i enkelte tilfeller. Disse kvinnene, og flere med dem, framstår som omsorgsinstitusjoner i seg sjøl i ei tid der den norske staten ennå ikke hadde utvikla det velferdssystemet vi har i dag. Velferdsstatens utvikling har vært avhengig av denne kvinnegenerasjonens innsats basert på moralske normer som hjelpsomhet, frivillighet og arbeid. I mitt materiale har to kvinner, Alma Hatleskog og Gunhild Thorbjørnsen, blitt synnliggjort og verdsatt av myndighetene gjennom å motta Kongens fortjenstmedalje for sitt samfunnsengasjement. Alma Hatleskog fikk medaljen for arbeidet hun gjorde for de eldre i lokalsamfunnet, og Gunhild Thorbjørnsen for sin innsats som organist i Misjonskirka. Men det fins mange kvinner i denne generasjonen som har vist et stort samfunnssansvar og engasjement ved å vise omsorg for langt flere enn sine nærmeste. Denne kvinnegenerasjonens samfunnsengasjement har på mange måter vært usynlig i norsk offentlighet.

Likeså har velferdsstatens utvikling vært avhengig av samfunnsengasjementet som er framstilt i minneordtekstene om de eldste mennene, som Odd Bråtveit, Gabriel Østråt, Berthon Rott, Herman Emil Olsen og flere. Men i motsetning til flere av kvinnene i samme generasjon, var mange av disse mennene synlige i offentligheta gjennom sine politiske verv og sine yrker. Flere av mennene i denne eldste generasjonen hadde sannsynligvis heller ikke kunna engasjert seg så mye i sitt lokalsamfunn om ikke de hadde hatt ektefeller som tok seg av arbeidet på gården og i hjemmet i tillegg til den daglige omsorgen for familien: «Hilda var ein viktig støttespelar for Karl både heime og ute. Samfunnsengasjementet hans hadde ikkje vore råd å få til utan Hilda som tok eit stort og viktig ansvar for gardsdrifta og dei ni barna dei fekk saman» (Schibevaag, 2003, s. 25).

Man kan følge fortellinga om omsorg fram til våre dager. Eller kanskje handler fortellinga om omsorg heile tida om nåtida fordi det er minneordforfatterne som minnes omsorgen. Minneordforfatterne står i nåtida og betrakter omsorg gjennom minnene de velger ut om de døde. Minneordforfatterne har sjøl overtatt omsorgsverdier fra sine foreldre, besteforeldre og samfunnet de sjøl er og har vært en del av. Verdier som er styrende for utvelgelsen av minner om den avdøde.

Endrer fortellinga om omsorg seg i minneordtekstene om den yngre generasjonen? Måten fortellinga formidles på endrer seg noe. Det fins flere handlingsfortellinger enn adjektivfortellinger om omsorg i minneordtekstene om de aller eldste, og flere adjektivfortellinger enn handlingsfortellinger i tekstene om de yngre. Det fins likevel ikke et klart skille her fordi fortellinga som framstilles blant anna er avhengig av minneordforfatternes skrivekompetanse.

I minneordet om Inger Helen Hetland, som hadde en yrkeskarriere, framhever minneordforfatterne både avdødes yrkeskarriere og hennes omsorg som mor. Sjølve arbeidet blir også minna slik som i minneorda om de aller eldste kvinnene. Forskjellen er hvor arbeidet blir utført. Det setter omsorgsrolla under lupa. Minneordet om Hetland er interessant fordi gjennom minneordforfatternes språkbruk kan de se ut som om avdødes omsorgsrolle som mor blir dokumentert. Ingen minneord om de aller eldste kvinnene formidler omsorg for familien gjennom en slik språkbruk. Det kan se ut som om forfatterne forteller leserne at sjøl om 'mor' har en yrkeskarriere utenfor hjemmet, så er hun likevel ei «god mor». Hva kan slike framstillinger fortelle om forventninger til kvinners omsorgsevne? Gjennom minneordforfatternes språkbruk kan man spore forventninger de sjøl opplever om omsorg. Forventninger som har røtter i omsorgsverdier tilhørende i fortida. Fra ei tid samfunnet var strukturert annerledes for kvinner og menn når det gjaldt arbeidsliv og kjønnsroller.

Er det mulig å måle omsorg? Få minneord om kvinner født etter 1945 handler om at disse viste omsorg utover den for familie, venner og kollegaer på den måten som framstilles i tekstene om de eldste kvinnene. Betyr det at mennesker i dag ikke viser omsorg for andre i sitt nærmiljø? Om samfunnsforholda endres, endres da evna vår til å vise omsorg? Eller tar den bare andre former? I dag er mye av omsorgen mennesker viser for lokalsamfunnet organisert. De fleste fritidsaktiviteter for barn og ungdom er for eksempel foreldredrevet. Det kan til og med være at flere mennesker i dag viser omsorg for sitt lokalsamfunn enn før på grunn av denne organiserte omsorgen.

Men, hva med omsorgen i minneorda om mennene? Ivar Frønes sier i artikkelen «Livsløgn i oljelandet» at:

[...]. Og norske, likestilte kvinner velger bort karriere, lederstillinger og gründerskap – og jobber deltid. Frønes ser dette som en tilpasning til rikdom. – Det kan også se ut som menn i økende grad velger familie og fritid. Kvinner blir ikke mer like mennene, mennene blir mer som kvinner, og det er flott for både barna og mennene. [...] (Frønes, 2011, s. 18).

I artikkelen uttaler Frønes seg om den norske rikdommen, og om oljefondet. Ifølge Frønes velger norske menn i økende grad familie og fritid. Slik blir de mer like kvinnene. Å velge familie peker på omsorg, at omsorg for familie også har blitt en større verdi for menn enn tidligere, og at familie og fritid muligens er like viktig som en karriere for menn. Jeg tenker på «familiemannen» i minneorda når jeg leser sitatet sjøl om ikke «familiemannen» arbeida mindre for å være sammen med sin familie. Men, i tekstene om ham blir det framstilt at

familien og omsorgen for den var minst like viktig som yrkeskarrieren. Forskjellen er at vår rikdom gjør det mulig for menn nå å velge mer familie og fritid. Mange av mennene i minneordtekstene om «familiemannen» er født i tidsrommet 1916-1950, altså i god tid før oljealderen og rikdommen for alvor festa grepet her i landet.

Å motta omsorg er grunnleggende viktig for at vi som mennesker i det heile tatt ikke skal gå til grunne både mentalt og fysisk

[...]

Mormor sang alltid. Jeg kan aldri huske at jeg så henne sur eller sint noen gang. Jeg elsket å være hos dem, mormor var min mentor i livet. Martha og Georg sto alltid klar med en hjelpende hånd, når noen ba om hjelp. De sa aldri nei til noen. De var de snilleste menneskene jeg noen gang har kjent. Mormor hadde alltid så kloke og gode råd å gi, og var min klippe i livet. [...] (Larsen, 2010, s. 17).

Vi er alle avhengige av andres omsorg i større eller mindre grad. Som barn er det en betingelse for i det heile tatt å vokse opp. Samla formidler minneordtekstene et omsorgsbudskap. Hvilket, egentlig? Og, forteller det noe om omsorg i dag?

Omsorgsbudskapet

Omsorgsbudskapet er knytta til omsorgstypene som kom til syne under analysene av minneordtekster i kapittel fire. Mest er det en moralsk betinga omsorg som minnes hos de avdøde. I noen tilfeller framstilt som et ideal gjennom språkbruken, og som forteller leserne hvor viktig det er å vise omsorg. Minneordtekstene handler om en moralsk omsorg enten det gjelder kvinner eller menn. Det handler også om en betingelsesløs omsorg. En type omsorg som er forbundet med en idealisert omsorg knytta til morsrolla, og som handler om trøst og forståelse. Det handler også om å vise seg sjøl omsorg når man blir alvorlig syk. Likevel, omsorgen for andre blir minna da også. Det formidles i tekstene at man ikke slutter med å være omsorgsfull sjøl om man blir alvorlig syk. Det er minneordforfatterens framstilling. Den avdødes egne eventuelle forventninger om omsorg formidles ikke i minneordtekstene. Og slik formes ett av minneordmaterialets omsorgsbudskap – hvor viktig det er å gi omsorg uten å forvente noe tilbake. Samlet formidler minneordtekstene også et budskap om at omsorg er viktig for samfunnet i sin helhet.

Men, hvordan stemmer budskapet med den virkeligheten vi lever i akkurat nå? Eller, kanskje man skal snakke om virkeligheter? Vi har forskjellige oppfatninger av det å gi og å motta omsorg. Dermed oppleves verdien av omsorg forskjellig hos den enkelte. Oppfatninger

og forventninger om omsorg er også knytta til den sosialdemokratiske velferdsstatsmodellen vi har levd med i flere tiår. Har vårt forhold til omsorg endra seg med utviklinga av velferdsstaten?

[...]. Å ta imot hjelp fra «sine egne» kan, slik mange ser det i dag, innebære ulikeverd og tap av selvstendighet. Å ta imot hjelp fra det offentlige oppfattes derimot som en rettighet en har opparbeidet, fordi relasjonene er regulert av formelle lover og avtaler. [...] (Gullestad, 1996, s. 130).

Marianne Gullestads uttalelse følger etter ei ytring av ei kvinne, født 1924, som uttaler at «[...]»for det er ingen fornøyelse å ta imot hjelp fra sine egne, å føle at en er til byrde»[...]» (Gullestad, 1996, s. 130). Fra enkelte synsvinkler formidler minneordtekstene det motsatte av det som formidles i sitatet fra Gullestads bok *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnsyn i det moderne Norge*. Svært få minneordtekster formidler noe om *ulike* opplevelser knytta til det å motta omsorg. Det illustrerer kompleksiteten i forholdet mellom nedarva verdier og nåtidas tenkning om omsorg. Budskapet i minneordtekstene handler først og fremst om at omsorg i forskjellige situasjoner er viktig for samfunnet og for enkeltmennesker.

[...]

Det hun savnet hos oss mennesker, var at vi spurte hverandre mer om «Hvordan går det?», eller «Du ser godt ut i dag», de små setningene som forteller at vi bryr oss om hverandre. Når hun selv møtte slik vennlighet, var det ingen som ga mer varme tilbake enn henne. Hun ga oss mange gode ord, og ikke minst tillit. Hun var glad i livet, og nå så hun fram til å feire julen hos sin mor (Dagestad og Wiese-Engh, 2008, s. 17).

Minneordforfatterne formidler ikke at det å ta i mot hjelp fra sine egne eller andre kan oppleves som «ulikeverd og tap av selvstendighet» (Gullestad, 1996, s. 130). Hva betyr det? Det peker på at omsorg er en viktig del av vår identitet. Det å skrive et minneord gir oss sjøl en identitet som omsorgsfulle, og som vi kan vise for offentligheta. Sjølv handlinga det å skrive et minneord er, gir oss anledning til å vie de døde omsorg. Vi tar vare på minnet om dem, som om vi dermed tar vare på dem – sjøl om vi vet at det ikke er noe å gjøre for dem nå.

[...]. Jeg ønsker å hedre min kjære mormor. Hun har levd et langt liv på godt og vondt. Hun har stått oppreist gjennom all motgang livet har gitt henne, og det er med lettet hjerte jeg endelig kan si at nå slipper hun å lide lenger. Hun har mistet alle sine tre barn og ektemann, og har likevel funnet styrke til å

leve videre. Jeg vil huske henne som den mormor hun var i min barndom; god, snill, omtenksom og hun hadde alltid tid til oss barna. Ingen mormor var bedre enn henne [...] (Nesvik, 2009, s. 16).

Perspektiv

I denne tekststudien har jeg gjennom en språkbruksanalyse undersøkt hva en minneordtekst i *Stavanger Aftenblad* er, og hvordan omsorg framstilles i *Aftenbladet* sine minneordtekster. Jeg har sett forskjeller og likheter i framstillinga av omsorg knytta til det samme kjønn, og i framstillinga knytta til kvinner og menn, men også likheter på tvers av kjønn. Alle de analyserte minneorda i denne tekststudien formidler også ei omsorgsfortelling og et omsorgsbudskap som er en del av vår omsorgshistorie.

Forskning på nekrologer og minneord foregår både i Storbritannia og USA innenfor forskjellige fagdisipliner. Her i Norge drives det ikke forskning på minneord og nekrologer alene. Minneordmaterialet jeg har brukt er rikt på forskjellige perspektiv. Man kan undersøke dem fra flere vinkler enn fra omsorgsperspektivet som jeg har gjort. Jeg kan her i fortsettelsen kun peke på noen videre perspektiv.

Sett i et historisk perspektiv fins det flere minneord om mennesker som deltok i krigshandlinger under den 2. verdenskrig. Hvordan framstilles deres innsats, og hvem minnes? Videre er materialet innholdsrikt når det gjelder hverdagshistorie og tradisjoner. Mange minneord er skrevet av en venn, venninne, venner og venninner av avdøde. Hvordan framstilles vennskap i minneord? Og hva er viktig å minnes i vennskapet? Det fins mange minneord skrevet av kollegaer og arbeidsgivere. Hvordan minnes man sine kollegaer? Hva er viktig å minnes i et minneord om en kollega? Hva er forskjellen på en kollega og en venn?

Materialet kan undersøkes med tanke på hvordan vi framstiller døden. I materialet fins det også flere minneord om mennesker som har tatt sitt eget liv. Hvordan framstilles mennesker som har tatt sitt eget liv i et minneord? Det fins også minneord om mennesker som har levd heile sitt liv uten livspartner, og mennesker som har levd med en sykdom siden de ble født eller var ganske unge. Hvordan framstilles mennesker som skiller seg ut i forhold til tradisjonelle samlivsformer? Minneordmaterialet kan gi inntrykk av at velkjente tradisjoner for familie og samliv fremdeles dominerer i dagens samfunn. Slik speiler materialet ikke det heile bildet, bare noe av det. Bare det at det fins få minneord om mennesker som har valgt andre måter og samlivsformer gir tanker om minneordmaterialet som en slags museumsgjenstand.

Alle nevnte problemstillinger kan også selvfølgelig undersøkes i andre perspektiv enn et historisk. Det er et kjennetegn ved materialet at det kan undersøkes innenfor andre

fagdisipliner også, som for eksempel sosiologi, psykologi, religion, filosofi, medievitenskap, og gjerne i et tverrfaglig perspektiv, som forskningsfeltet minnestudier er en representant for.

Da jeg la merke til minneordtekstene i Aftenbladet for noen år tilbake var det først og fremst språkbruken som fanga mi ineresse. Gjennom den ble jeg enda mer interessert i minneordtekstene. Når det gjelder språkbruk, produksjon og resepsjon er både en enkel minneordtekst og heile minneordmaterialet et rikt materiale. Minneorddiskursen i seg sjøl peker også ut forskjellige problemstillinger.

Det fins ingen minneord om mennesker med bakgrunn fra andre kulturer enn den norske i det materialet jeg har undersøkt. Det fins få minneord om unge mennesker. Det dør barn og unge hver dag. Kanskje er det å minnes de døde i et minneord i ei papiravis en utdøende minnesjanger? På Internettet fins det egne minnesteder man kan minnes sine døde. Man kan også minnes de døde online. I forbindelse med kjente menneskers død legges det ut minneprotokoller i norske nettaviser der vanlige mennesker kan skrive en siste hilsen. Alle har behov for å minnes sine døde på en eller annen måte. Vi blir ikke alle til ord. Vi blir også til bilder, film og musikk. I sosiale medier som på facebook, youtube og i blogger fins en egen minnekultur der yngre generasjoner kanskje føler seg mer hjemme. I lys av *Aftenbladet* sine minneordtekster hadde det vært interessant å undersøke hvordan man på Internettet minnes sine døde. Siste ord er ikke sagt.

LITTERATURLISTE

- Aftenbladet åpner for minneord. (2002) *Stavanger Aftenblad*, 13. mai, s. 41.
- Alver Gullveig, B. og Skjelbred Bolstad, A. H. (1994) *I dødens skygge. Tradisjoner ved livets slutt*. Stabekk: Vett & Viten.
- Andersen, Ø. (1995) *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Anderson, A. K. og Han, J. (2009) An exploration of ageism and sexism in obituary photographs: 1967-1997. *Omega: Journal of death & dying*, 58(4), ss. 335-345. [Lastet ned 26. november 2010].
- Anderson, B. (1996) *Forestilte felleskap: Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Andersson, G. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 17. februar, s. 31.
- Aristoteles. (2006) *Retorikk*. Oslo: Vidarforlaget.
- Árnason, A., Hafsteinsson, B. S. og Grétarsdóttir, T. (2003) Letters to the dead: obituaries and identity, memory and forgetting in Iceland. *Mortality*, 8(3), ss. 268-284 [Lastet ned 26. november 2010].
- Audun, Ben, Henning, Johan, Jørn, Rune og Åsbjørn. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, s. 35.
- Bakhtin, M. M. (1986) The problem of the text in linguistics, philology, and the human sciences: An experiment in philosophical analysis. I C. Emerson og C. Holquist (eds.), *Speech genres and other late essays*. (ss. 103-132). Austin: The University of Texas Press.
- Barn og svigerbarn. (2002) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 10. desember 2002.
- Betanzo, S., Bratteli, A. og Betanzo, E. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 21. juni, s. 27.
- Bilstad, L. R. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 30. desember, s. 22.
- Bjerga, T. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 10. oktober, s. 17.
- Bytheway, B. og Johnson, J. (1996) Valuing lives? Obituaries and the life course. *Mortality*, 1(2), ss. 219-234. [Lastet ned 26. november 2010].
- Buch, C. E. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 12. januar, s. 13.
- Bøe, T. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 7. oktober, s. 27.
- Dagestad, K. og Wiese-Engh, E. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 31. desember, s. 17.
- Eldfrid, Elin og Bjørg Tone. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 16. april, s. 33.

- Fagforeningskameratene. (2002) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 4. november, s. 31.
- Fairclough, N. (2010) *Critical discourse analysis: The critical study of language* (2nd ed.). United Kingdom: Pearson Education Limited.
- Familien. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 28. juni, s. 25.
- Fasting, B. D. (2007) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 17. mars, s. 14.
- Flåten, O. M. (2007) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 9. januar, s. 17.
- Foseide, S., Pedersen, K. F., Nordheim, T. B., Rønneberg, A., Tønnessen H., Lyssand, M. og Kristensen, A. K. (2007) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 21. august, s. 19.
- Fowler, B. (2007) *The obituary as collective memory*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Freud, S. (1957) Our attitude towards death. I J. Strachey (ed.), *Sigmund Freud, On the history of the psycho-analytic movement. Papers on metapsychology and Other works*. (ss. 298-303). London: The Hogarth Press.
- Frønes, I. (2011) Livsløgn i oljelandet. *NHO-Magasinet*, (01), s. 18.
- Furre, B. (2000) *Norsk historie 1914-2000: Industrisamfunnet – frå vokstervisje til framtidstvil*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Giddens, A. (1997) *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax Forlag.
- Grelland, H. H. (2005) *Følelsenes filosofi*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Grindheim, J. E. (2010) *I menneskets og samfunnets tjeneste. Nasjonalforeningen for folkehelsen 1910-2010*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1989) *Kultur og hverdagsliv: På sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1996) *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hatleskog, A. B. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 18. desember, s. 17.
- Hebnes, S. og Hebnes, M. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 3. oktober, s. 17.
- Håvardstein, H. og Håvardstein H. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 24. desember, s. 15.
- Jacobsen Hviid, M. og Holst, B. (2008) De sidste ord - om nekrologer og dødsannoncer før og nu. I M. Hviid Jacobsen og M. Haakonsen (red.), *Memento mori - døden i Danmark i tværfagligt lys*. (ss. 352-385). Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Johnson, M. (2006) *The dead beat: The perverse pleasures of obituaries*. London: Souvenir Press.
- Kirsti, Elisabeth, Annette, Marina, Marit og Jakob. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 26. mars, s. 17.
- Kjersti, Arild og Pål. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 26. februar, s. 14.
- Knutsen, V. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 22. november, s. 17.
- Kongehuset. (2006) Kongens fortensmedalje - Statuttar. Tilgjengelig fra: <http://www.kongehuset.no/c27050/artikkel/vis.html?tid=27783>. [Lastet ned 04.02.2011].
- Kristiansen, R. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 23. februar, s. 13.
- Kydland, R. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 25. januar, s. 11.
- Lakoff, G. og Johnson, M. (2003) *Hverdagslivets metaforer. Fornuft, følelser og menneskehjernen*. Oslo: Pax Forlag.
- Laland, S. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 14. september, s. 25.
- Langhelle, S. I. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 23. februar, s. 27.
- Larsen, L. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 29. januar, s. 17.
- Lill Tove og Ingunn. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, s. 33.
- Løken, S. B. og Løken, S. B. (2007) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 27. februar, s. 17.
- Marnburg, S. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 5. februar, s. 16.
- Mikkelsen, I. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 23. mars, s. 43.
- Moremen, D. R. og Craddock, C. (1999) How will you be remembered after you die? Gender discrimination after death twenty years later. *Omega: Journal of death & dying*, 38(4), ss. 241-254.
- Mossige, M. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 7. august, s. 25.
- Målfrid, Arvid, Torleiv, Kari Andrea og Hanne-Lise. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 9. august, s. 12.
- Nesvig, I. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 1. desember, s. 16.
- Noraas, C., Øyri, V. og Jonassen R. I. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 20. juli, s. 21.
- Olimstad, I. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 12. desember, s. 17.

- Ottesen, J. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 29. juni, s. 31.
- Phillips, B. J. (2007) The changing presentation of death in the obituary, 1899-1999. *Omega: Journal of death & dying*, 55(4), ss. 325-346. [Lastet ned 26. november 2010].
- Pollestad, K. A. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 24. november, s. 17.
- Prytz-Olsen, L., Larsen-Fløisvig, Å. og Gjerdebakken, T. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 11. juli, s. 27.
- Ravnås, L. T., Langeland, S. K., Langeland, H. H. og Langeland, Å. E. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 22. mars, s. 9.
- Ringvold, O. Å. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 4. mai, s. 27.
- Roen, M. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 11. juni, s. 37.
- Rygh, S. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 18. oktober, s. 35.
- Schibevaag, E. (2003) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 17. juni, s. 25.
- Schibevaag, E. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 31. august, s. 25.
- Siegel, M. (Ed.) (1997) Introduction. I M. Siegel (ed.), *The last word: The New York Times book of obituaries and farewells. A celebration of unusual lives*. (ss. xxviii-xxxiv). New York: The New York Times Company.
- Sjo, D. K. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 16. februar, s. 29.
- Skogen, N. B. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 2. november, s. 33.
- Skottene, R. (2002) *Kristne symboler*. Oslo: Verbum.
- Skretting, T. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 13. oktober, s. 31.
- Skryten, L. K. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 26. august, s. 17.
- Skaaren, G. M og Skaaren, K. (2007) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, s. 13.
- Smith, T., Tjeldflaat, B., Våge, A. og Wietfeldt, T. M. (2010) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 30. april, s. 18.
- Starck, N. (2009) Sex after death: The obituary as an erratic record of proclivity. *Mortality*, 14(4), ss. 338-354. [Lastet ned 26. november 2010].
- Steinsvik, F. E. (2006) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 21. september, s. 19.
- Strandenæs, T. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 1. august, s. 23.

Svendsen, S., Nerheim, E. J. og Nerheim O. S. (2008) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 12. august, s. 11.
Sørbø, J. I. (1994) Døden i avismediet. I O. Agedal (red.), *Døden på norsk*. (ss. 137-153). Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Tjøstheim, C. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 3. juni, s. 45.

Tunge, G. (2003) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 30. januar, s. 27.

Ungar, I. og Helvik, W. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 16. april, s. 33.

Vanglo, I. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 13. mai, s. 37.

Wegge, S. S. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 23. november, s. 11.

Wendt, F. (2009) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 12. juni, s. 19.

Østevik, B. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 24. desember, s. 30.

Østråt, A. (2004) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 17. september, s. 37.

Agedal, O. (Red.) (1994) *Døden på norsk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Aakre, A. E. (2005) Minneord. *Stavanger Aftenblad*, 3. oktober, s. 27.

Internettreferanser

<http://kundesenter.aftenbladet.no/folk/minneordnekrologer/>

<http://www.kongehuset.no/c27050/artikkel/vis.html?tid=27783>

<http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=omsorg&bokmaal=+&ordbok=bokmaal>

<http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=omsorg&nynorsk=+&ordbok=bokmaal>

<http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=innsats&bokmaal=+&ordbok=nynorsk>